

TOROSLAR'DA BİR ANTİK KENT

EINE ANTIKE STADT IM TAURUSGEBIRGE

LYRBE ? - SELEUKEIA ?

JALE İNAN

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

AL.ARC.02.005.01

TOROSLAR'DA BİR ANTİK KENT
EINE ANTIKE STADT IM TAURUSGEBIRGE
LYRBE ? - SELEUKEIA ?

TOROSLAR'DA
BİR ANTİK KENT
EINE ANTIKE STADT IM TAURUSGEBIRGE
LYRBE ? - SELEUKEIA ?

JALİ İNAN

TOROSLAR'DA BİR ANTİK KENT
EINE ANTIKE STADT IM TAURUSGEBIRGE
LYRBE ? - SELEUKEIA ?

İÇİNDEKİLER

TOROSLAR'DA BİR ANTİK KENT

EINE ANTIKE STADT IM TAURUSGEBIRGE

LYRBE ? - SELEUKEIA ?

- ÖNSÖZ

- İLK A

- GİRİŞ

- ARAMA

- MİNERAL BULUNTULAR

- Kazan Kazanca ya da Tomarica Geçmişliğinden Yapılan

2. Yayıncı: Ağrı ve Çarşın Etno Kültürleri

Ağrı Çarşın Yayıncılık

C. Yayıncı: Ağrı

13. No'lu Mekanlar

D. Yayıncı:

Ağrı İktisadi Yayıncılık

14. No'lu Mekanlar

E. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

15. No'lu Mekanlar

F. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

16. No'lu Mekanlar

G. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

17. No'lu Mekanlar

H. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

18. No'lu Mekanlar

I. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

19. No'lu Mekanlar

J. Yayıncı:

Ağrı Kültür Yayıncılık

20. No'lu Mekanlar

JALE İNAN

Torosluk
Giyimli Kadın Heykeli
Bağ (Eve 7) Kabartması

MİMARİ PARÇALAR, İÇİNDEKİLER, TAŞLARI

MOZAİKLER

Orphans
Yedi Bilgeler

- ÖNSÖZ

- İlk Araştırmalar

- GİRİŞ

- ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

- KENTİN ADI

- MİMARİ BULUNTULAR

- Kazısı Kısmen ya da Tamamen Gerçekleştirilen Yapılar

B Yapısı- Agora ve Çevresi Kazı Çalışmaları

Agora Güney Yapıları

C Kapısı-Tetrapylon

9 ve 13 No'lu Mekanlar

D Kapısı

Agora Batı Yapıları

Batı Galerisi

E Kapısı

Agora Kuzey Yapıları

10 No'lu Mekan- Kütüphane

F Kapısı

11 No'lu mekan- Eksesdra

A Kapısı

Kuzey Galerisi

Agora Doğu Yapıları

1-3 No'lu Mekanlar-Dükkanlar

B Kapısı

4-7 No'lu Mekanlar-Dükkanlar

8 No'lu Mekan-Nektareion

Doğu Galerisi

Agora Meydanı

12 No'lu Mekan-Şapel

Agora ve Çevresi Onarım Çalışmaları

Agora'nın Tarihlenmesi

L Yapısı- Hamam

Torsocuk
Giyimli Kadın Heykelciği Parçası
Baş (Eros ?) Kabartması

- MİMARİ PARÇALAR, LAHİT, SUNAK ve MEZAR TAŞLARI

- MOZAİKLER

Orpheus
Yedi Bilgeler

- ÇANAK ÇÖMLEK BULUNTULARI

-Kırmızı Astarlı "Terra Sigillata" Çanak Çömlekler

Bardak
Kaseler
Yayvan, Derin Tabaklar
Tutacaklı, Yayvan. Derin Tabaklar
Servis Tenceresi
Kulplu Servis Tenceresi
Testi

-Sarı- Kırmızı-Kahverengi-Siyah Astarlı "Firnis" Çanak Çömlekler

Kaseler
Büyük, Derin Kaseler
Yayvan, Derin Tabaklar
Tutacaklı, Yayvan Derin Tabak
Servis Tencereleri
Oinochoe
Amphora
Küpler
Kapaklar

-Yalın Çanak Çömlekler

Unguentaria
Mortarium
Tencereler
Kapaklar
Testiler
Amphorae
Lüle
Zusammenfassung

- ZUSAMMENFASSUNG (Özet)

- DİPNOTLAR

ÖNSÖZ

Gittikçe yoğunlaşan kaçak kazılar nedeniyle 1972-1979 yılları arasında Prof. Dr. Jale İnan başkanlığında kurtarma kazıları yapılmış olan Lyrbe - Seleukeia antik kenti, bir dağ yerleşmesi olmakla beraber kalıntılar ören yerinin bilhassa Roma döneminde oldukça gelişmiş bir kent olduğunu göstermektedir. Söz konusu ilk kazı ve kapsamlı tesbit çalışmaları 1975 yılında Türkiyemiz dergisinde ve 1980 yılında II. Kazı Sonuçları Toplantısı'nda yayınlanmış olmakla beraber bu yayınlar ön rapor niteliğindedirler. Şehir sadece kısa süreli kurtarma kazılarıyla incelendiğinden kapsamlı olarak ele alınması gereken bir çok konu ve cevap bekleyen soru vardır. Bu nedenle şimdiye kadar bilinenleri, kazı ve tesbit çalışmalarında elde edilen bilgileri bir araya getirmeyi ve eski esere ilgisi olan herkese tanıtmayı amaçlayan bu kitap, dileriz ileride sürdürülecek olan bilimsel çalışmaların ilk aşamasını oluşturur.

Lyrbe - Seleukeia kitabı arkeoloji bilim dalına 1946 yılından bu yana yaklaşık 50 yıldır hizmet vermiş olan hocamız Prof. Dr. Jale İnan'ın yönetmiş olduğu kazılar ve tesbit çalışmaları, kendisinin izniyle elindeki konferans notları ve kazı raporlarından yararlanılarak Neşe Atik tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmaya 70'li yıllarda Seleukeia kazılarına katılmış bilimadamları da çeşitli şekillerde katkıda bulunmuşlardır.

1977-79 yılları arasında M Yapısı - Mezarlık Kilisesi'nde çalışmış olan Prof. Dr. Metin Ahunbay bu konuyu bir bölüm halinde hazırlamıştır. Aynı şekilde C1 Yapısı - Tapınak? ve C2 Yapısı - Tapınak ? yapılarında çalışmış olan Arkeolog Dr. Mustafa Büyükkolancı ile kentin çanak çömleğini çalışmış olan Arkeolog Dr. Neşe Atik de çalışmalarını birer bölüm halinde hazırlamışlardır. Lyrbe- Seleukeia kentinde çalışmış ve 1983 yılında verdiği doçentlik tezi kapsamında L Yapısı - Hamam'ı incelemiş olan Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun gözlem ve yorumları Asia Minoris Studien serisinden yayınlanacak olan "Pamphylia Bölgesi Roma Devri Hamamları" adlı eserde detaylı olarak bilim alemine sunulacaktır. Eserde bu bölüm, kazı sırasındaki ilk gözlem, inceleme ve yorumlarla yer almaktadır. Şehirde ele geçmiş ve yayınlanmış yazıtların yanı sıra 1997 yılında eksik fotoğrafların tamamlanması sırasında hamamda görülen kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış olan Roma döneminde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir yazıt Prof. Dr. Sencer Şahin tarafından değerlendirilmiş ve kitaba ilave edilmiştir. Doç. Dr. Mustafa H. Sayar da şehre ilişkin epigrafik kaynaklara ulaşılması konusunda katkıda bulunmuştur. Eskiz, plan ve restitüsyon çalışmaları Prof. Dr.

Prof. Dr. Jale İnan'ın kentteki ilk araştırmalarından sonra sunduğu bir bildirden alınan satırlar, o zamanki araştırmaların ne zor koşullarda yapıldığını ve harabelerin etkileyici görünümünü karşısında arkeologların coşkusunu anlatır ...

İLK ARAŞTIRMALAR

1949 yılı izlenimleri...

Side'nin 23 km kuzeydoğusuna rastlıyan harabeyi ilk kez 1949'da gezmiş bulunuyorum. Sarılar köyünden Hüseyin Özen ve köyün muhtarı bay Akif o yıl Side kazılarını görmeye geldiklerinde Şıhlar köyü yakınındaki bir harabeden söz ettiler. Görmek istersek bize yol göstereceklerini ve her türlü yardımda bulunacaklarını vaadettiler. Yolu olmadığı için harabeye ancak atla ulaşabileceğimizi ve yorucu bir gezi olacağını da bildirdiler. Merhum Hüseyin Özen örnek bir vatan severdi. Manavgat ortaokulunun ve hastahanesinin yapılmasında ön ayak olmuş ve hatta hastahanesinin arsasını da bağışlamıştı. Bizim harabeyi görmemizi istemesi, orada da kazı yaparız, ülkemizin bir köşesi daha kalkınabilir ümidine bağlı idi. Burada anısını saygı ile anmak isterim.

Side kazılarına epigraf olarak katılan müteveffa Prof. E. Bosch ile söz konusu harabeyi görmeye karar verdik. Köyde ancak 4 at bulunabildiğinden kazılara katılan beş öğrenciden ikisini götürülebilecektik. Hepsi de bu geziye katılmağa istekli olduklarından aralarında çektiğimiz kur'a, Sevim Cansever ile Adnan Pekman'a isabet etti. O zaman bu iki gencin ileride hayat arkadaşı olacaklarını biz değil belki kendileri bile bilmiyorlardı. Böylece gezi heyeti sabah karanlığında yola çıktı. Önce Sarılar köyüne oradan Side Su yollarına ilişkin küçük aquadüğün altından sonra da 16 kemerli büyük Aquadükten geçerek çok fakir Şıhlar köyüne çıktık. Oradan da harabenin bulunduğu tepeye çam ormanları arasından patikalardan vardığımızda bir hayli yorulmuştuk. Yolculuğumuz 4 saat kadar sürmüştü. Önce ağaçların altında bir mağara içinde kaynayan pınarın başında kısa bir mola verdik. Dönüşte pek karanlığa kalmamak için süratle harabeyi gezdik. Çam ormanları içinde daha antika soyguncularının eli değmemiş harabenin ayakta duran yapı kalıntıları hepimizi son derece etkilemişti. Bir türlü ayırlamıyorduk. Ancak alaca karanlıkta, harabenin zor yolunu arkamızda bırakabiliştik. Aradan bir iki yıl geçtikten sonra harabede bronzdan bir heykelin bulunduğunu ve Şıhlar köyünde, Mehmet Ali Ağa'nın evinde saklandığını haber aldık. Derhal köye gittim ve Mehmet Ali Ağa'yı bul-

çoktan Avrupaya satılmış. Herkes hikayeyi biliyor. Manavgat kaymakamlığı, Jandarma vs.

İşte bu olaylar ardından bizler ilk araştırmalarımızı yapıyoruz. Acaba harabe kurulabilirdi mi diye sorabilirsiniz. Kesinlikle evet diyemeyeceğim. Ama Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü talebimiz üzerine bir bekçi tayin etmiş bulunuyor. Bizler elimizden geldiği kadar köylülere örnekler göstererek beraber çalışmamızın yararlarını anlatmaya onlara bu milli servetin değerini belirtmeye çalıştık. Korkularak değil, sevdirek antik eserlerin değerini anlatarak onları uyarmaya çalıştık. Bunda başarı kıvılcıklarının belirdiğini söyleyebilirim. Geçenlerde gene böyle büyük bir kazı hazırlandığını ismini vermeden biri Antalya Bölge Müzesine ihbar ediyor, derhal tedbirler alınıyor ve önleniyor.

İlerde yeterli olanaklarla düzenli kazılar yapıldığı takdirde harabenin kurulabileceğinde kuşkusuz olmadığını belirterek sözlerime son vermek istiyorum.

Prof. Dr. Jale İnan, 1975

ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Ören yerini ilk kez gören E. v. Luschan'ın bulunduğu koca taşlar bölgesinde kazılar yapılmış olan Lançkoron ve araştırmaları 1902 yılında yayımlanmış yer almaktadır. Luschan Ören'de sadece bir kazı yapıldığından ancak bir Hamam, Agora ve çevresindeki yapıların söz etmektedir.

Daha sonra 1891 ve 1892 yıllarında Ören yerini E. Heberdey ve A. Wilhelm gezmişlerdir. Kentin yaklaşık olarak dörtgen biçimde bir dağın güney yamağında yer aldığı ve dağın batı, kuzey ve doğusunun sarp yamaçlarla çevrili olduğunu belirtirler.

1906 yılında Öreni gören R. Rolf ve P. v. Luschan, R. Heberdey ve A. Wilhelm gibi ve kit dağılımından Ören yerini üstün derecede gördüklerini açıklar.

1949 yılında A. M. Mansel başkanlığında Türk Tarih Kurumu adına yapılan Sığirci kazıları sırasında E. Boşch ve J. İnan'ın da bulunduğu bir araştırma grubu olan Ören yerini ziyaret etmişler ve harabelerin "İsa öncesi araştırmacıların Seleukia" adını verdiklerini ancak kazı yapılmadığından 1961 ve 1962 yıllarında G. E. G. ve T. B. Mansel gibi Ören yerini uğramışlar birlikte yayımladıkları bir makalede sadece Kentin tanınmış

GİRİŞ

Side'nin 23 km kuzeydoğusuna rastlayan Lyrbe-Seleukeia ören yeri Manavgat'ın Bucak-Şihlar Köyü yakınındadır. Kente ulaşım, Devlet Su İşleri tarafından Oymapınar Barajı proje çalışmaları kapsamında yapılmış yolla sağlanır. Manavgat'tan Alanya yönünde yaklaşık 6 km, sonra Şihlar Köyü'ne, oradan da çok iyi olmayan bir toprak yolla yaklaşık 5 km sonra Ören yerine ulaşılır (Çiz. 1).

Antik kent, güneye doğru eğimli geniş bir tepe üzerinde yer alır (Çiz. 2, 3, 28). 295 m yükseklikteki tepenin üç tarafı çok dik eğimli olduğu için ancak güneydoğudaki uzun sırttan kente ulaşılabilir. Bu nedenle yalnız bu kısımda sur duvarına gerek duyulmuştur (Çiz. 2, 3, 28).

Antik kentin adı, civarda ve bazı yayınlarda Seleukeia olarak bilinir. Ancak eski araştırmalarda bir yanlış sonucu, Seleukeia olarak adlandırılan kentin gerçek adının J. Nollé'nin yayınında belirtildiği gibi Lyrbe olması söz konusu ve yazarın bu konudaki açıklamaları ikna edicidir¹. Ancak kentin adı geniş bir çevrede hala Seleukeia olarak bilindiğinden kitabın alt başlığı Lyrbe ?- Seleukeia ? olarak seçilmiştir.

ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ

Ören yerini ilk kez gezen F. v. Luschan'ın tuttuğu kısa notlar bölgede kapsamlı çalışmalar yapmış olan Lanckoronski ve araştırma ekibinin 1892 yılındaki yayınında yer almaktadır. Luschan Ören'de ancak bir kaç saat kalabildiğinden ancak bir Hamam, Agora ve çevresindeki yapılardan söz etmektedir².

Daha sonra 1891 ve 1892 yıllarında Ören yerini R. Heberdey ve A. Wilhelm gezmişlerdir³. Kentin yaklaşık olarak dörtgen şeklinde bir dağın güney yamacında yer aldığını ve dağın batı, kuzey ve doğusunun sarp yamaçlı olduğunu belirtirler.

1906 yılında Öreni gezen R. Rott da; F. v. Luschan, R. Heberdey ve A. Wilhelm gibi vakit darlığından Ören yerini üstünkörü görebildiğini açıklar⁴.

1949 yılında A. M. Mansel başkanlığında, Türk Tarih Kurumu adına yapılan Side kazıları sırasında E. Bosch ve J. İnan⁵; henüz hiçbir fotoğrafı yayınlanmamış olan Ören yerini ziyaret etmişler ve harabelerin daha önceki araştırmacıların Seleukeia⁶ adını verdikleri antik kent olduğunu saptamışlardır. 1962 ve 1963 yıllarında G. E. Bean ve T. B. Mitford da Ören yerine uğramışlar; birlikte yayınladıkları bir makalede kısaca kentin tanımlama-

olan kentlerin yer aldığı bir kitapta bu konumuna rağmen yer alması mümkün değildir. Antik Seleukeia kentinin yine Doğu Pamphylia'da Peri çayının denize döküldüğü yerde olduğunu tahmin eden Nollé, çay ağzındaki Geç Antik Devir harabelerini, Seleukeia antik kentinin üzerine kurulmuş olan daha geç döneme ait kentin kalıntıları olarak yorumlamaktadır. Ayrıca 1972 yılında Şihlar yakınındaki antik kentte bulunan Side diliyle yazılmış bir yazıt söz konusu kentin eski bir geleneğinin olduğuna işaret eder¹⁸. Seleukeia kenti ise, adından da anlaşılacağı üzere Hellenistik devirde, Seleukoslar tarafından kurulmuş bir kenttir. Roma dönemine ait şehirde bulunmuş sikkelerdeki kentin kutsal taşının (Baitylos) ve ağacının yer aldığı kutsal alan betimi, kentin kuruluşunun Hellenistik dönemden çok önceye gittiğinin delilidir¹⁹. Söz konusu araştırma ve yayınlar içerisinde Nollé'nin açıklamaları konuya birçok yönden ışık tutmakta olup, kanımızca kentin adı hakkındaki en doğru açıklamayı içermektedir²⁰.

MİMARİ BULUNTULAR

Kazısı Kısmen ya da Tamamen Gerçekleştirilen Yapılar

B Yapısı - Agora ve Çevresi Kazı Çalışmaları

Agora, kent merkezinin kurulu olduğu tepenin doğu yamacında olup, kısmen iyi durumda korunmuş yapı kalıntılarını kapsar. Birçok mimari detay ve kısmen duvar işçiliği ile Hellenistik karakter taşıyan Agoramız plan bakımından da Anadolu'nun Hellenistik devirde gelişen İyon tarzı agoralarına bir örnek vermektedir (Çiz. 5-13).

Kentin merkezinde 52 x 66 m'lik bir alanı kaplayan Agora, Ören yerinin en iyi korunmuş ve en görkemli yapısıdır. Batı tarafı yamaca rastladığından gerekli alanın elde edilmesi için alt yapıların oluşturulduğu Agora'nun doğu (B) ve batısında (E) birer, kuzeyinde (A, F) ve güneyinde (C, D) ikişer olmak üzere altı kapısı vardır.

Doğusu ve Batısı galeri ve dükkanlarla sınırlı olan Agora'nun kuzeyinde tabanı mozaiklerle²¹ bezemeli bir Kütüphane ve bir Eksedra²² yer almaktadır. Agora'ya girişin anıtsal bir yapıyla, Tetrasyon²³ sağlandığı güney tarafta, işlevi tam olarak belirlenememiş olan 9 ve 13 No'lu Mekanlar yer alırlar. Agoranın kuzey batısında, kısmen Sütunlu Galeri'nin içinde, kısmen meydana yer alan bir Geç Antik Devir Şapeli de (12 No'lu Mekan) günümüze sadece temel kalıntılarıyla korunmuş durumdadır.

Agora Batı Yapıları

Agora'nın batı tarafında arazi eğimli olduğundan gerekli alanın kazanılması için sub-strüksiyon yapımı gerekmiştir (Çiz. 5, 7-9; Res. 7, 9-13, 16, 17, 91-93). Birinci teraslamanın mimarlığı hakkında kesin bir fikir edinmeğe kalıntıların durumu yeterli değildir. Ancak Agora'nın batı cephesi boyunca uzanan iki paralel duvarı kalmıştır. Her halde bunun üzeri tonozla örtülü idi. Bunun altında ikinci teraslama yapımı daha iyi durumda korunagelmış, kuzey ve güneyde birer kemer ayakta kalmıştır.

Batı Galerileri

Çift galerili portiğin beşik dam ile örtülü olduğu yapıyı güneyden kapatan duvarının, kalkan duvarı şeklinde bitmesinden anlaşılmaktadır. Dıştan Batı Galerisi'nin duvarları sokel kısmı bombeli ve düzenli bloklardan, yukarı kısmı düz bloklardan örülmüştür²⁹. Çift galerili bir alt yapıya sahip olan Batı Portik oldukça tahrip olmuş durumdadır. Üst kat tamamen, alt katın da çift galerisinin batıda yer alanı hemen hemen yok olmuş durumdadır. Ancak iki galeri arasındaki geçişi sağlayan iki kapı (I, II) ve kuzeye çıkışı sağlayan bir kapı (III) rahatlıkla görülebilmektedir. Batı Portiğin kuzey duvarı, kuzeye doğru tüm taş sıraları algılanabilecek bir şekilde yıkılmıştır (Res. 19, 20).

Kazılarda ele geçen İyon sütun başlıkları Batı Galerilerinin mimari düzeni hakkında bilgi vermektedir (Res. 14, 15). Sütun başlıkları oldukça iyi durumda korunagelmışlerdir. Zor işlenebilen kum taşından yapılmış olmalarına rağmen işçilik çok incedir. İyon kymalarını aralarından uzanan oklar dikkate değer. Bunlar da normal İyon sütun başlıklarından farklıdır. Örneğin Priene'deki Hellenistik Devir Athena Tapınağı sütun başlıkları ile bir karşılaştırma yapılabilir³⁰. Orada okların yerine dil şeklinde uzanan yapraklar vardır. Lyrbe-Seleukeia örneğindeki şematik ok şekli Yunan mimarlığı karakterine uymaz. Ayrıca bu ok uçları ile boncuk dizisi arasında uyum bulunması da başlığın Roma devrine tarihlenmesini sağlar. Roma'daki Vespasian Tapınağı'nın frizinde kymalar ile karşılaştırılabilir³¹.

E Kapısı

Batıdaki E kapısı Agora'nın kuzeybatı köşesine yakın olup, şekil bakımından D kapısına benzer.

Agora Kuzey Yapıları:

Agora'nın Kuzey Galerisi'nde düzenli dükkanlar yoktur (Çiz. 5, 10-12). Kuzeybatı duvarının bir kısmı dışa doğru yıkılmıştır (Res. 16, 17, 19, 20). Batıdan doğuya doğru sırasıyla Kütüphane (Res. 21-23, 94), F Kapısı (Res. 21-23, 95-97, 99, 100), Eksedra (Res. 21, 22, 24, 25, 64-98) ve A Kapısı (Res. 21, 26, , 95, 97, 101, 102) yer alır. Ayrıca Kütüphane'nin altında, Agora'nın dışından batıdan girişi olan küçük bir Mekan (Res. 18) daha tespit edilmiştir.

lar bu Mekan'da rafların olabileceğine işaret etmektedirler. Saçaklık F Kapısı'nunkine benzer. 1 ve 2, 3. ve 4. No'lu yarım sütunlu payelerin aralarında kapı eşiğine rastlanmıştır. Orta ve yan aralıklarda kapı eşiği yoktur. Eşik taşları ve yan söveler tümüyle C2 Yapısına benzer. Yarım sütunlar biraz önce incelediğimiz agoranın batısındaki çift galerili sub-struksiyonun sütunlarına benzer. Burada da sütun gövdelerinin aşağı kısımları normal İyon sütunlarından farklıdır. Kanalların içi dolu, aralarındaki çubuklar yuvarlaktır. Sütunların kaideleri Attik-İyon tarzındadır. Bu Mekan *Orpheus Mozayığı* ile süslüdür³⁶.

A Kapısı

Agora'nın kuzeydoğu köşesinde yer alan A Kapısı oldukça tahrib olmuştur. Doğrudan Doğu Galerisi'ne açılan bu kapının sağında ve solunda iki yarım sütunlu payenin yer aldığı gözlenir. Ancak yukarı kısmı tamamen yıkılmıştır.

Kuzey Galerisi:

Renkli, geometrik mozayiklerle kaplı olan Kuzey Galerisi'nin batı kısmı bir Geç Antik Devir Şapeli'nin duvarıyla kısmen tahrip edilmiş durumdadır. Ancak ayakta kalmış olan sütunları galerinin antik devirdeki görünümünü hakkında fikir vermektedir.

Agora Doğu Yapıları

Agora'nın doğusunda büyüklükleri birbirine yakın olan 7 dükkan (*Res. 26, 27, 29, 33, 34, 101-103, 105-107, 108*), doğuya açılan bir kapı, B Kapısı (*Res. 28, 102, 105, 106*), güneydoğuda Nektareion binası (*Res.32, 103, 109-112*) ve Doğu Galerisi (*Res. 27, 29, 30-34, 102, 103, 106*) yer alır (*Çiz. 5, 10-13*).

İki katlı olduğu belirgin olan Doğu Galerisi'nin güneydeki 4 dükkanının ve Nektareion'unun ikinci kat cepheleri zamanımıza gelmiştir (*Res. 32-34, 80*).

Dükkanların tümü kısmen ana kayaya oyulmuş, kısmen de kesme taş duvardan yapılmıştır. Ancak, bu dükkanlar Geç Antik Devirde kırma taş duvarlarla onarılmışlardır. Kısmen harap durumda bulunmuş olan bu duvarlar kazılar sırasında onarılmışlardır. Tüm galerilerin önünde Agora meydanını çevreleyen bir su kanalı Agora'nın doğusunda iyi durumda korunagelmiştir (*Res. 104*).

1-3 No'lu Mekanlar - Dükkanlar

İlk üç dükkan aşağı yukarı aynı büyüklüktedir. 1 No'lu Mekan'ın genişliği yaklaşık 4 m. ve derinliği 6 m, girişin genişliği 2 m'dir. Alt katın dört duvarı ile tonozun başlangıcı ve üst kata ilişkin duvar kısımları ile kapı sövesi korunagelmiştir. Agora'nın kuzeydoğusuna rastlayan 1 No'lu Mekan'ın girişi diğer dükkanlardan farklıdır. Payeli kemerli bir girişi, iki yanda iki yarım sütun Dor düzenindedir. Sütunların taşıdığı arşitrav üzerinde triglif³⁷ metop³⁸ frizi gelir. Metoplar rozetlidir (*Res. 101*). Metop üzerindeki saçaklık harap

yük kapıdan yanlarda daha dar ve daha alçak iki kapıdan içeri girilir. Kapıların lento ve söveleri özenli işlenmiştir. Orta kapıların lentoları dil, dişli motif ve saçaklık ile bezenmiştir. Yukarı katın fasadı da tümü hakkında bir fikir edinmeye elverişli durumda korunagelmıştır. Bu katın pencelerinden kuzeyden ikisi ve güney köşeden ikincisi çok iyi durumda kalmıştır. Yapının yarım daire şeklindeki arka ve yan duvarları çok harap durumdadır. Ancak belirli bir yüksekliğe kadar kalan kısımlarından, cephenin pencerelerinin seviyesinde, pencerelerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapının içinde, tabanın altında mazgal menfezlerini andıran "V" şeklinde küçük açıklıklar vardır. İki büyük kapının arasında, içerde üzeri kemerli ve kapıların seviyesini aşan büyük bir niş vardır. Bunun üzerinde bir sıra hatlı delikleri gelir ki ikinci katın taban seviyesine uygundur. Yapının yarım daire planlı oluşu içinde oturma basamaklarının bulunabileceği fikrini uyandırmaktadır. Bununla beraber duvar kalıntıları oldukça karışıktır.

Bu yapı buraya uğrayan her araştırmacının dikkatini çekmiş ve işlevi ile ilgili bazı fikirler ortaya atılmıştır. Büyük kapılardan güneydekinin üzerinde bir yazıt vardır. Buraya ilk kez uğrayan F. v. Luschan tarafından kopya edilmiş olan bu yazıtta "TO EPTON NEKTA-PEION" yazısı hala orijinal kırmızı boya izleri (çok silinmiş durumda) görülmektedir³⁹. H. Rott⁴⁰, Agora'nın doğu tarafındaki bütün dükkanlarla birlikte bu yapıdan oluşan bir Bouleterion⁴¹ kabul etmektedir. G. Bean⁴² ise yazıtı asimetrik bularak diğer büyük kapının üzerinde de aynı şekilde yazıt bulunabileceğini ileri sürmüştür. Kendisinin de belirttiği gibi kapının yazısının bulunması gereken kısmı çok harap olduğundan herhangi bir yazıtın var olup olmadığını anlamak imkansızdır. G. Bean burada

.....
şeklinde tanımlamada bulunmuştur. Ve kendisi yapının bir Odeion⁴³ olarak isimlendireceğini ileri sürmüştür.

Nektareion'un ne anlama geldiğini açıklamak zordur. Bu yapının bu yazıtı dayanarak bir şaraphane veya şarap satan dükkan olduğunu kabul etmek zordur⁴⁴.

Yazıtı Nektarios'un yapıtı olarak yorumlamak mümkündür. Nektareios, ya mimar ya da yapıyı yaptıran, kente hediye eden kişi olmalıdır⁴⁵. Agora'nın Güneydoğu köşesinde son dükkana bitişik olarak gelişen ve dükkanların cephesini takibeden bu yapı, yarım daire planlıdır. Cephesinde görülen dört kapı, şüphesiz iç mekanın kolaylıkla dolup boşalmasını sağlıyordu. Bu bakımdan bir toplantı yapısı, yarım dairesel planıyla Odeion ya da Bouleterion olma ihtimali de vardır⁴⁶. Her ne kadar yapının içinde oturma basamaklarının izlerine rastlanmamışsa da bunların ahşaptan olduğu düşünülebilir.

Doğu Galerisi:

Bu tarafta kuzeydoğu köşe sütunu ile birlikte galerinin beş sütunu kısmen ayakta kalmış olduğundan Agora alanının Doğu Galerisini kolaylıkla gözümüzün önünde canlandırmak mümkündür. Yukarı kattaki dükkanlar da kapılarıyla üst galeriye açılıyorlardı.

Agora ve Çevresi Onarım Çalışmaları

Kentin en önemli yapısı olan Agora'nın kazısı ile birlikte 1972 yılından başlamak üzere her yıl kazı sonunda düzenleyici ve koruyucu nitelikte onarımlar yapılmıştır. Ancak özellikle 1978-1979 yıllarında kapsamlı onarımlar söz konusu olmuştur.

Doğu portiğinin kuzey-doğu köşesine ilişkin köşe sütun başlığı başka bir yerde bulunarak yerine konmuştur.

Agora'nın doğu tarafında çöküntü yapmış olan iç duvarlarından, 3 No'lu Mekan'ın iki yan duvarı (Res. 107), 4 No'lu Mekan'ın arka duvarı, 5 No'lu Mekan'ın iki yan ve arka duvarları, aslına uygun moloz taş malzeme kullanılarak onarılmıştır. Cepheye dik olan bu moloz taş duvarların en yüksek seviyeye (+ 273 m. kotu) kadar tamamlanması, arka duvarlara bağlanmasıyla yapı kısmen sağlamlaştırılmış ve cephenin stabilitesi sağlanmıştır.

Üst katın 5. No'lu Dükkan kapısına ilişkin, kırılmış ve tehlikeli bir şekilde kaymış olan söve parçası, cepheye iskele kurularak bir vinç yardımıyla aşağı indirilmiş ve kapı eşiği sağlamlaştırıldıktan sonra tekrar yerine oturtulmuştur (Res. 32-34).

5 No'lu Dükkan'ın doğu ve güney duvarlarındaki; 4 No'lu Dükkan'ın da güney ve kuzey duvarlarındaki boşlukların doldurulmasıyla onarım çalışmaları bitirilmiştir.

6 No'lu üst kat dükkanında kapı lentosu üstündeki kuru duvar 1 m. kadar sökülerek yeniden örülmüştür.

6 ve 7 no'lu dükkanların onarımı geniş çapta ele alınmıştır. Sağlamlaştırma duvarların yatay ve düşey kuvvetlere karşı birlikte çalışmasını sağlayacak teknik ve malzeme kullanılarak ele alınmış, duvarın orijinal örgüsüne benzer şekilde tamamlama yapılmıştır. Toprak harçlı ya da kuru olarak örülmüş duvar parçaları ise sökülmeden sağlamlaştırılmıştır. 6-7 No'lu Dükkanların arka duvarında doğal kaya üzerindeki toprak harçlı kısımlar sağlamlaştırılmış, hatıl delikleri onarılmıştır. Üst katta kuru duvar örgüsü harçla sağlamlaştırılarak boşlukların tümü doldurulmuş ve bütünlenmiştir. 6-7 No'lu Dükkanların arka duvarında, ortak duvara bir kaç taşla bağlantı yapılarak hatıl deliklerinden 1.5 m yükselerek kademeli olarak bırakılan yeni duvar örülmüştür.

7 No'lu üst kat dükkanının ön cephe duvarında kapı eşiği altı ve hatıl delikleriyle söveyle Nektareion duvarı arasında yıkılmış olan kısım tümlenmiş, Nektareion'a bitişik güney duvarındaki büyük yıkıntı da doldurulmuştur.

Agora'nın Tarihlemesi

Lyrbe-Seleukeia Agorası dağ yamaçlarında yer alan, bu yüzden bir tarafı teraslama yöntemiyle, çok katlı inşa edilerek agora meydanı seviyesine ulaşılan ve bu şekilde meydanın genişlemesi sağlanan, Hellenistik devir agoralarına benzer. Mimari konstrüksiyon bakımından Agoramız özellikle Troas bölgesindeki Arsos, Aiolia bölgesindeki Aigai ve

L Yapısı - Hamam

Kentin batısında tüm çevreye hakim dik bir yamacın kenarında, bir tepenin sağlam kayalık zemini üzerine oturtulmuş olan yapı, harabeyi ilk gezen F. v. Luschan'dan⁸⁸ bu yana ittifakla hamam olarak isimlendirilmiştir (Çiz. 14; Res. 113, 114). Yapı, batısında kendisine sonradan ilave edilmiş mekan hariç tutulursa, 29 x 36.40 m boyutunda oldukça düzenli dikdörtgen şeklindedir. Güneyde eksenleri birbirine paralel, doğu-batı yönünde bir sıra teşkil eden 5 mekan bulunmaktadır. Bu mekanların kuzeyinde ekseni onlara dik olan bir salon uzanmaktadır. Bu büyük salonun batısında bir, kuzeyinde üç tane daha küçük mekana geçilir.

Genel olarak yapı zamanımıza dek iyi korunagelmiştir. Güneydeki mekanlar kısmen tonoz örtülerini, diğer duvarlar da tonozla kadar olan yüksekliklerini yer yer koruyabilmişlerdir. Hamamın bütün kemerleri ve güney cephesinin bir kısmı büyük düzenli taş bloklardan yapılmış, fakat diğer bütün duvarlar düzensiz kırma taşlar ve harçla örülmüştür.

Yapının ana girişi kesin olarak saptanamamıştır. Doğuda I veya II No'lu Mekanlara açılan geçitlerden biri ana giriş olabilir.

I No'lu Mekan 27 x 8.15 m boyutuyla kompleksin en büyük salonudur. Doğu ve güney duvarı tüm yüksekliklerini zamanımıza dek koruyabilmişlerdir. Kuzey ve batı duvarı ise yer yer çok yıkık olarak günümüze gelmişlerdir. Doğuda yapının dışına açılan iki geçit bulunmaktadır. Güney duvarında ise II, III, IV, V ve VI No'lu Mekanlara açılan kapılar ile 6 niş bulunmaktadır. Nişler, bir düz bir kemerli olarak birbirlerini izlerler. Kuzeyde VIII No'lu Mekana düz bir kapı, X no'lu mekana kemerli iki kapı ile geçilir. IX No'lu Mekanın duvarları özellikle I No'lu Mekan ile müşterek kısımları tamamen yıkılmıştır.

VIII - X No'lu Mekanların tavanları tonoz ile örtülüydü. Bu husus güney duvarın bu mekanların duvarlarının karşısında tonoz ayaklarının kesilmesiyle kanıtlanmaktadır. Güney duvarının orta kısmında tonozla ilgili bir husus görülmemekte tonoz ayakları kati olarak kesilmektedir. Bu kısımda duvar düz olarak yükselmektedir. Karşı tarafta yani kuzeyde IX No'lu mekan ile I No'lu Mekan arasındaki durumun nasıl olduğu saptanamadığından, bu mekanın ortasının ne şekilde örtüldüğü problemi ortaya çıkar. Kazılar yapıldıktan sonra, en yakın ihtimal bu mekanın ortasının iki uçtaki tonozla örtülü kısmından daha yüksek bir kubbe ile örtülü olabileceğidir. Mekanın gerek büyüklüğü, gerek duvarlarındaki nişler, gerekse dışarıya ve bütün mekanlara olan bağlantısı düşünülürse, buranın hamamın bir soyunma yeri, yapının apodyteriumu olduğu düşünülebilir. Güneydeki 5 mekandan dördü (II, III, IV, V) aşağı yukarı eşit planlıdır. Uzunlukları 10.00 m., genişlikleri 5.00 - 5.50 m. arasında değişmektedir. Bunlardan II No'lusu yalnız I. No'lu Mekanla bir kapı ile irtibatlıdır. Ayrıca doğrudan doğruya dışarı açılan bir kapısı da vardır. Bu mekanın güney duvarı ve tonozunun büyük bir kısmı yıkıktır. Duvarlar harçla karışık taşlardan örülmüş ve özengi bulunmadığı için tonoz, muhtemelen bir kalıpla dökülmüş-

Plan bakımından hamam mekanları birbirine paralel eksenlere sahip "Sıra tipi" hamam tesisleri grubuna girmektedir. Bu tip hamamlar Pamphylia'da çok görülmektedir. Örneğin M.S. II. yy'a tarihlenen Side Liman Hamamı bölgede bu tipteki bilinen en eski örnektir.⁶⁵ Kuzey güney eksenindeki mekanlar, aynı Lyrbe-Seleukeia da olduğu gibi doğu batı yönünde bir sıra teşkil etmektedir.

Yine Side'de IV ve V. yy'a tarihlenebilen Büyük Hamam da plan bakımından büyük bir benzerlik gösterir.⁶⁶

Perge'de Güney Hamam'da da mekan yerleşirisi bakımından bizim hamamımıza yakın analogi olarak gösterebiliriz.⁶⁷

Özellikle Pamphylia'da çok benzerleri bulunduğunu gördüğümüz Lyrbe-Seleukeia Hamamı'nın kazısı sondaj çalışmalarıyla sınırlı kaldığından kesin olarak tarihlenememiz imkansızdır. Ancak, inşa tarzı, Lyrbe-Seleukeia Agorası'nın Geç Antik dönemiyle benzerlik gösterdiğinden kanımızca en erken IV. veya V. yy'a tarihlenebilir.⁶⁸

M Yapısı - Mezarlık Kilisesi

Yapının Tanıtımı

Kilisenin bulunduğu kent batı nekropolünün bütününün veya bir bölümünün sadece Hristiyan cemaatine özgü bir çevre olduğu belli değildir. Mezarlık alanlarının iki toplum arasında ortaklaşılmasının genel olarak 4.yy içine kadar sarktığı kabul edilmektedir. Pamphylia'nın büyük merkezlerden uzak bu köşesinde ortak alışkanlıkların ne kadar sürdüğü kestirilememektedir. B nekropolü içindeki gözlemlerimiz tartışmasız Hristiyan mezar bölgesi veya mezar yapısı denebilecek bir kalıntıyı tespit edememiştir. Bu tür belirsizlikler kilise kompleksi için de geçerlidir. Kilise belirgin Hristiyan sembolü, yazıtı v.b. sunmamaktadır. Sadece dışnartheks G penceresi kilit taşında çok bozulmuş bir haç izi vardır. Bunun dışında ancak yapının genel plan özelliklerine ve ikincil kanıtlara dayanılarak bir Hristiyan dinsel yapısı olduğu kabul edilmektedir.

Kilise, kent batı nekropolünün güneybatı kenarında yer almaktadır. Arazi kilisenin bulunduğu yerde kuzeyden güneye ve batıdan doğuya düşmektedir*. Kazılar sonunda ortaya çıkan kilise bütününün genel çizgilerini, çekirdek yapı olan esas kilise, bunun B'sında yer alan bir içnartheks, bu ikisini G'den saran bir G Odalar grubu, bunun ve içnartheks'in B'sında yer alan dışnartheks, nihayet çekirdek yapıyı ve nartheks'leri K'den kuşatan K Odalar dizisi oluşturmaktadır (lev.I). K'den G'e düşen arazi üzerinde yerleşmiş olan kompleks, eğime uygun olarak, sırasıyla K Odalar - çekirdek yapı ile içnartheks - G Odalar sıralaması içinde farklı kotlarda kademelendirilmiştir. Kilise D'ya yöneliktir; giriş, dışnartheks'in GB köşesindedir. Esas kilise, arazinin düşüşü sebebiyle girişe göre yakl.1.90

* Metin içinde yön ifadeleri kısaltılmış olarak baş harflerle verilmiştir.

ilişkin bir belirti bulunamamıştır. Böyle bir "koridor" duvarı tamamen yıkılsaydı, B duvarına saplanması gereken yerde bir örgü bağı izi bırakırdı. Tam bu noktada ise batı duvarı yüzeyi tamamen sağlamdır. Ayrıca bir stereobat kalıntısı da yoktur. Gene B duvarında böyle bir "Koridor"a giriş verebilecek kapı eksikliği de dikkatimizi çekmektedir.

Diğer yandan yapının bir güney yan nefi olabileceği düşünülmüş fakat bu ihtimali desteklemeyen bazı noktalar gözlemlenmiştir. Kazı sırasında bulunan az sayıda sütun parçası farklı çaplardadır. Apsis köşesinin 0.45 m güneyinde, bir sütun dizisinin en doğu kemerinin oturabileceği bir duvar ayağı yer almaktadır. Ayak kendisi 0.45 m genişlikte, 0.10 m kalınlıkta, kırık bir taş bloğa oturmaktadır (lev VII (kesit I-I) res.). Blok parçası K'deki stereobat bloklarına benzemektedir. Duvar ayağı önündeki alanda döşeme tamamen bozulmuş olup sözü edilen stereobat bloğunun uzantısı tahrip edilmiştir. Enkaz arasından elde edilebilen benzer ölçülerdeki bloklar toplam 2.20 m.lik bir uzunluk vermektedir. Naos'un orta ve B bölümlerinde stylobat kullanılmadığı kesindir. Sonuç olarak ancak apsis yakınında ve kısa bir mesafe içinde bir stylobat kullanılmış olabilir.

Duvar ayağının altındaki insitu stylobat bloğunun üstünde bozulmadan korunabilmiş küçük bir sıva parçası, konuya başka bir boyut katmaktadır (res.). Sıva, yakl. olarak stylobat bloğu genişliğinin ortasında yer almaktadır. Sıva kalıntısının yapısı ve konumundan, eskiden stylobat üstünde kilise nefinin orta bölümünü G'den ayıran ince ve alçak bir bölme duvarı veya bir parapet bulunduğu sonucu çıkmaktadır. Bölme duvarı önce kaba sıvanmış ve sonra üzerine ince bir perdah çekilmiştir. Parapetler, bir tür dikme sisteminin varlığını da ifade etmektedir. Böyle bir dikme-bölme sistemi ancak apsis önünde, kutsal alanı sınırlamak için kullanılmış olabilir.

Apsis (lev. I. III. VII)

Apsis eğrisi derinliği 1.90 m olan tam bir yarım dairedir. Döşemesi tamamen tahrip edilmiş ve döşeme altı mezarları soyulmuştur (res.44). Esas kilise D duvarı apsis eğrisi önünde kesinti yapmamaktadır⁷; apsis eğrisi ise bir yapı derzi ile D duvarına yanaşmaktadır (lev. VII)(3). Apsis eğrisel duvarı kalınlığı 0.94 -0.97 m kadar iken +1.74 m kotunda iç cidar 0.28 m kadar geriye çekildiğinden duvar bu seviyeden sonra incelmektedir. Apsis duvarının bugün ayakta olan kısımlarında bir pencere görülmemektedir; bugün görünen taşların dökülmesiyle oluşmuş şekilsiz delik içine H.Rott'un sözünü ettiği "dar ve küçük" pencerelerden biri sığmış olabilir.

Apsis eğrisi eksenini üzerinde ve -2.02 m kotunda bir pencere yer almaktadır (res 44). Bu seviyede bir pencere bulunması apsis döşemesi altında bir alt kat odası bulunduğunu ifade etmektedir. Pencere, odanın ışığını sağlamış veya içeriye bakma imkanı vermiş olabilir. Oda içine bazı nesnelere yerleştirilmesine kolaylık sağlamış olması da akla gelmektedir. Söylentilere göre kilisenin yakın zamanlardaki soygunu sırasında apsis altından çok sayıda kemik çıkarılmıştır. Bunların apsis içindeki iki mezardan mı alındığını veya

Mozaik döşemede süsleme (res.42)

Mozaik döşeme kalıntısında dekorasyon şeması ancak kısmen ve kabaca takip edilebilmektedir. Sunak dörtgeninin B'sinde sarmaşık dallarının biçimlendirdiği ince bir şerit K-G doğrultusunda uzanmaktadır. Dallar oldukça cılızdır, tek sıra kiremit renkli küp tarafından ifadelendirilmiştir; fakat bu kırmızı bantlara refakat eden açık renkli küpler hareketi canlandırmaktadır. Sarmaşık dallarının K "Koridor" duvarı yakınındaki yönelmesinden bu tarafta B'ya döndükleri anlaşılmaktadır. Sunak dörtgeninin K'inde kalan mozaik parçasında renkli küplerin çerçevelediği bir dörtgen yer almaktadır. Bugün dörtgenin sadece iki B köşesi görülmektedir. Her iki köşede de birer figür bulunmaktadır, bunlardan G'dekisinin bir kuş olduğu farkedilebilmektedir. Mozaik levha 0.04 m kalınlığında bir harç tabakasına yatırılmıştır.

Kuzey "Koridor" (res. 45)

Kilise ana mekanı ile bağlantısı tespit edilememektedir. Hem içnartheks'ten hem de doğudan girişlere sahiptir. Dar uzun planı dolayısıyla "Koridor" olarak isimlendirilmiştir. K Odalar no.3a ve dolayısıyla no.4-5 ile ilişkisi kesin olduğundan bu mekanlarla aynı bağlamda ele alınmıştır.

İçnartheks

Giriş kapısı açıklığı içinde yekpare bir eşik taşı bulunmaktadır. Eşiğin biçimlenişinden eskiden söve blokları taşıdığı ve kapı kanatlarının içeriye açıldığı görülmektedir. Kapı kanadı dikmesinin oturduğu yuva içine, taşın aşınmasını önlemek amacıyla, kurşun tabaka yerleştirilmiştir. Karşısında yer alan naos girişi belirgin şekilde dar tutulmuştur; eşik taşı ve sövelerden yoksundur. Fakat özgün durumda açıklık daha genişken sonra daraltılmıştır (lev. I. XI. res.). Duvar cephesinde belirgin bir derz ve farklı duvar örgüsü bu değişikliği belgelemektedir. Girişin G tarafındaki duvarın yaptığı kırıklığın sebebi belli değildir. Bu müdahalenin kapsamı belli değildir. Başka bir uyumsuzluk nartheks döşeme taşlarında fark edilebilmektedir. Mekanın kuzey ve güney bölümlerinin levhaları birbirine göre farklı yönlendirilmiştir. Kuzeydeki levhalar, nartheks duvarlarından da farklı doğrultu üzerindedir. Levhaların yönlendirmedeki aykırılıklar açıklanamamaktadır.

İçnartheks'in K duvarı 5.45 m yüksekliğe kadar korunmuştur (lev.III); içnartheks'e bakan yüzünde dört giriş deliği gözükmemektedir. G'de ise mekanı 2.07 m genişlikte bir pencere, açıklığı sınırlamaktadır. Açıklığın kemer taşlarından sadece bir tanesi batı kenarında yerinde durmaktadır. Kemer başlangıcı, döşeme seviyesine göre alçak tutulmuş, açıklığın içi ise iki sıra taşla parapet anlamında doldurulmuştur. Sözü edilen pencerenin dışından bakıldığında dolgu dizilerinin altında iki sıra taş yüksekliğince hiç bir örgü veya

rak görülen) örülmüş, artan basamak yüksekliğini karşılamak için bugünkü üçüncü basamak eklenmiştir. Açıklığı daraltan ikinci kemer ayağı set duvarının yeni düzlemine oturtulmuştur (lev XII). Bu bağlamda birinci duvar parçası üçüncü basamak arkasında kalmıştır, üstündeki sıva bugün de bu basamak arkasında gözükmemektedir.

Merdivenin D yarısında basamaklar kaldırılarak bir döşeme mezarı düzenlenmiştir (lev. I; res.). Mezarı soyma amacıyla üstündeki mermer levha kırılmış ve altında derin bir çukur açılmıştır. Çevredeki veriler levhanın özgün uzunluğu için 1.03 m gibi bir boyut sunmaktadır. Zira K tarafında, kaldırılan basamakların altından çıkan kaya zemin, mezar boşluğu için fazla yer bırakmamaktadır. Levhanın G kenarında bulunan bir örgü kalıntısı, mezarı iki yandan kavrayan bir nişin ayağı olabilir. Nitekim mevcut ayak kalıntısı ile arka duvarın eskiden freskle kaplı olduğu bulunan renkli fresk kırıntularından anlaşılmaktadır.

Kuzey Odalar

Kuzey Oda 1 (lev. I. VI)

Dışnartheks'in K Odalara bağlantısını 1.50 m genişliğinde bir geçit sağlamaktadır (lev. I. III). Geçit içine yerleştirilen iki basamakla 0.44 m yükselerek K Oda 1'e girilmektedir (lev. VI). Mekanın D duvarına bitişik ve K'den G'e doğru yükselen bir merdiven dikkat çekmektedir; bugün ancak dört basamağı mevcuttur (lev. VI). Odanın B duvarı izahı güç bir kırıklık yapmaktadır; K ucunda bir kapı eşiği tespit edilmiştir. Yalnız, bu geçit elemanının döşemeye göre yüksek olması, yorumunu zorlaştırmaktadır. Önüne bir basamak koyarak kapı eşiğine erişilebilmiş olabilir. K Oda 1 ile K Oda 2 arasında bir geçiş imkanı tespit edilememektedir. Bir geçidin yer alabileceği noktada duvar örgüsünün tamamen bozulduğu görülmektedir.

K Oda 1a (lev. I)

K Oda 1a'nın sınırlarının bütünü gözlenebilmekteyse de ne döşeme kotu ne de odaya giriş sağlayan bir kapı tespit edilebilmiştir. Odanın G duvarına yakın bir çam ağacı muhtemel bir geçidi bozmuş olabilir.

K Oda 2 (Lev. I)

Mekanın G duvarı içnartheks'in K duvarı ile özdeştir. Bu duvar K Oda 2'nin D ve B duvarlarıyla bağlanmamakta, bariz derzlerle yavaşmaktadır. Yan duvarların sıvaları da derzler içinde gözükmemektedir. Dolayısıyla iki ayrı mekanın özdeş ortak duvarı daha geç bir döneme aittir. Yani K Oda 2, ilk yapım evresinde içnartheks'in bir parçasıdır. Her iki mekan arasında bugün 0.60 m'lik bir seviye farkı bulunmaktadır. K Oda 2'nin G duvarı önünde yapılan incelemelerde ortak duvarın daha alçak bir kota oturduğu, döşemenin daha sonra yükseltilerek duvara yanaştırıldığı görülmüştür. Muhtemelen K Oda 2'nin iç-

da bulunması, bloğun konumunu insitu şeklinde nitelendirmektedir.

Güney Odalar Grubu (lev. I. IV. V. XII; res.)

G Odalar grubu, çekirdek kilise ve içnartheks'in G'inde ve -2.10 m gibi daha alçak bir, kotta yer almaktadır. Grubu çevreleyen duvarlardan D ve B'dakiler kilise D köşesi ve içnartheks'e bariz derzlerle yanaşmaktadır. Kompleks'in en ilgi çeker yanı, kilisenin G duvarı boyunca uzanan 1.85 m genişlikte ve tabandan yakl. 2.00 m yükseklikte bir yapı külesinin varlığıdır. Üç ayrı mezar bu yüksek setin içinde yer almaktadır. İncelemelerimize göre söz konusu mezarlardan biri kilise G duvarının altında kalmaktadır, ikincisi bitişiktir. Sonradan bunları çevreleyen bir duvar çekilerek bütün kilise güneyinde uzanan kütle meydana getirilmiştir. Üçüncü mezar bu süreçte kütlelerin D ucuna yerleştirilmiştir.

G Odalar grubunun kapladığı alana zengin profilli bir kapı ile girilmektedir. İlk mekan bir ön oda niteliğindedir. Buradan G Odalar 2 ve 3'e geçildiği gibi, içinde düzenlenmiş olan merdiven bir üst kata çıkış sağlamaktadır. Merdiven yedinci basamağına kadar ortaya çıkarılabilmektedir. En alt iki basamağı yok olmuş fakat duvar kenarındaki izler konumlarını belirtmektedir. Buna göre ilk iki basamak önce K'e yönelikken bir sahanlıktan sonra basamaklar doğuya dönmüştür. Tespit edilebilen son basamak üzerinde daha iki basamak bulunduğu kabul edilirse mezarlar külesinin üstüne ulaşılabilir. Bu seviye aynı zamanda restitüsyonunu yapabildiğimiz bir üst katın da döşeme kotuna tekabül etmektedir. Oda 2'ye söveli bir kapı ile girilmektedir. Oda 2 ve 3'ü bölen duvarın ancak K yarısı yerindedir.

Döşeme Seviyesi Altı Buluntuları (lev.II. III. IV. VII. VIII)

Kilise döşeme seviyesi üstünde sadece bir lahit kalıntısı mevcut iken döşeme altında çok sayıda mezar bulunmuştur. Bunlar, belki farklı zamanlarda, tamamen soyulmuş ve kısmen tahribe uğramış durumdadır. Sadece mezar 3 hiç açılmamıştır; mezar 10 da hiç açılmamış ama aynı zamanda hiç kullanılmamıştır.

Güney Odalar Mezarları

Mezar I

1.40 x 2.10 m boyutlarında, K-G doğrultusunda beşik tonozlu bir odadır. Odanın döşeme kotu -2.38 m, tonoz yüksekliği mezar tabanından 1.67 m'dir. Mezarın yapısı, soygun deliği dışında, bütünüyle sağlamdır. Planda görüldüğü gibi bir kısmıyla kilise altında kalmaktadır. Yalın bir dikdörtgen olan mezar hacmi, ölümler kültürüyle ilgili bir özellik sunmamaktadır. Tonoz moloz taştır, yan duvarlar yer yer kesme taşı, genel olarak moloz taş-

alt basamak 0.135 m, ikincisi 0.24 m'dir. Üçüncü basamak üzerine mezar boşluğunu örten, 0.20 m kalınlıktaki levhaların uçları oturmaktadır. Taş basamakların blok genişlikleri 0.52-0.54 m'dir. Mezar tamamen soyulmuştur.

Döşeme Üstü Lahidi (lev. II)

Lahit kalıntısı, anlatım kolaylığı açısından döşeme altı mezarları bağlamında ele alınmaktadır. Lahit, esas kilise içinde yer almakta ve G duvara bitişiktir; dolayısıyla bir kenarı kilise duvarı ile özdeştir. İç boyutları 0.93 x 1.98 m, yüksekliği 0.97 m'dir. Postament profilli konglomera levhalardan yapılmıştır. Bugün yerinde olmayan batı levhası kiliseyi enine kateden B temel duvarına basmış olmalıdır. K taraftaki lahit kaidesi ve temeli Mezar 1'in basamaklarına oturtulmuştur. Lahit D levhası, kilise G duvarında açılan bir düşey kanala yerleştirilerek tespiti sağlanmıştır. Aynı levhanın alt tarafında 0.40 x 0.40 m'lik bir delik açılmıştır; bir aziz rölikt'ine yaklaşmak amacıyla hazırlanmış boşluğu çağrıştırmaktadır. Lahit, kilise G duvarının pencerelerinin kapatılmasından sonra kilise içindeki yerini almıştır.

Mezar 2 (Lev. II. III. VIII)

Bu mezar, K "Koridor" stereobat temeline bitişik ve Mezar 1'in kuzeyinde olmak üzere yer almaktadır. Tabii kayaya oyulmuştur, iç ölçüleri 0.64 x 2.20 m'dir. Tabanı ile kapak üstü arası 1.00 m'dir. 0.30 m kalınlıktaki kapak mezar uzun kenarlarına basmaktadır. Kapağın G alnında iki satır Grekçe yazıt bulunmaktadır. Mezar kapağının üstüne dizilmiş 0.37 m kalınlıkta levhalar Mezar 1 üst basamak kenarında mesnetlenmektedir. Kotu, Mezar 1 kapak levhalarınınkine eşittir. İkinci bir kat döşeme levhası stereobata bitişik bulunmuştur. Kotu stereobat'tan 0.07 m daha alçaktır. İki katlı döşeme levhası düzeni sadece Mezar 2 üzerinde tespit edilmiştir, herhalde Mezar 1 kapak levhaları üstünde de vardır.

Yazıt: Valerios oğlu Nounnos.karısı.....ban'a hatırası hoş olsun diye (yaptırdı). Tercüme.: Dr.phil. habil. M.Sayar.

Mezar 3 (lev. II. VIII)

Yapılan ölçümler Mezar 1 ile batıdaki temel duvarı arasında bir mezar bulunabileceğini belirtmiştir. Buradaki döşeme levhaları altında 0.14 m yüksekliğinde sıkışık bir toprak, daha sonra 0.30 m kalınlıkta iki kalın levha tespit edilmiştir. Bunlardan batıdakisi kapaktır ve altındaki kaya delinerek mezar içi gözlemlenebilmiştir. Tabandan kapağa kadar iç yükseklik 0.97 m'dir. Mezar, gelişigüzel yığılmış çok sayıda kişinin kemiklerini barındırmaktaydı. Kemikler 0.30-35 m kalınlıkta bir toprak tabakasına serilmişti. Toprağın içinde ayrıca küçük kemik parçaları da görülmüştür. Toprağın değişik kotlarından üç kötü pişmiş kandil fragmanı, bir cam şişe ve sikke bulunmuştur. Kemikler başka mezarlardan getirilip kilise içine bilhassa yerleştirilmiş olabilir. Küçük buluntular da bu mezarın eşyası değildir, herhalde kemiklerle birlikte gelmiştir, buluntu yerleri değişik kotlardandır.

ne oyulmuştur. 0.40 x 1.36 gibi iç boyutlarıyla küçük bir mezardır. İç duvar derinliği 0.42 m.dir. Mezar dörtgeni ince levhalarla örtülmüştür.

Mezar 10 (lev. II; res. 45)

K "Koridor"un D ucundadır. Hiç kullanılmamıştır.

Mezar 11 ve Mezar 12 (lev. II; res. 44)

Her ikisi de kilise apsisi'ni bağlamında ele alınmıştır.

Mezar 13 (lev. II; res. 54, 55)

Bu mezar K Odalar no.5'in doğu ucunda yer almaktadır. Mezar karesel bir odadır. Dörtgenin kenarları (üç kenarı ?) niş halinde dışa doğru derinleştirilmiş ve elde edilen haçvari planın kollarının içine taş levhalardan üç katlı raflar veya kline'ler düzenlenmiştir. Levhalar, kılıcına konmuş taş bloklar tarafından taşınmaktadır. Klinelere yatırılmış ölü kemikleri toprakla karışmıştır. Kemikler yoğun yanık izleri taşımaktadır. Mezar odasının döşeme seviyesine kadar kısmen inilmiştir. Döşeme, taş levhalarla kaplıdır. Odaya giriş herhalde no.5'in D duvarı altında kalmaktadır. Odanın örtüsü kilise yapılırken tamamen tahrip edilmiş olmalıdır.

Üst Yapı Analizi

G ü n e y O d a l a r

Dıştan bakıldığında, G Odaların G cephesinin iki katlı bir pencere düzenine sahip olduğu görülmektedir. İçten incelendiğinde alt pencerelerin her birinin iki yanında 16.5 cm kenar boyutlu giriş delikleri gözlemlenmektedir. Giriş deliklerinin üst kotu yakl. olarak Mezarlar Seti üst kotuna eşittir. 2..20 ve 2.50 m'lik aralıklarla sıralanmış bulunan bu ana girişler, D-B doğrultusunda atılmış sık aralıklı ikincil giriş dizisini taşımış olmalıdır. Nitekim böyle bir giriş sırasının izi Oda 3'ün D duvarında farkedilmektedir (lev. V res.47). Sonuç olarak giriş deliklerinin konumlarının da yardımıyla G Odalar alanı içinde ikinci bir kat daha bulunduğu anlaşılmaktadır.

G Oda 1 içinde bir üst kat bulunmadığı kesindir. Fakat bu mekanda düzenlenmiş olan basamaklar "Mezarlar Seti" üstüne çıkışı sağlamaktadır(res.48). Setin kendisi ise G Odalar üst katı için bir tür koridor işlevi görmüş ve üst kat içinde düzenlenen mekan veya hücrelerin kapıları bu koridora açılmış olmalıdır.

G Odalar üst katının örtü biçimini ve kotunu, D duvarı konturu vermektedir (lev.V res.40). Buna göre "mezarlar seti"nin üstü yatay, odaların üstü güneye doğru tek eğimli bir çatı ile örtülüdür. Bugünkü kalıntı durumunda üst kat pencereleri lentosuzdur. Odaların güney cephe kotunu eğik D duvarı belirlemektedir. Güney duvar, bu kotun üstüne

yuvarlak K-G yönündedir ve nartheks girişlerinin konumuyla uyumludurlar; içnartheks orta bölümünde ise girişler D-B yönünde kullanılmış olabilirler.

K Oda 2'nin üst katına ulaşım, gene K Oda 1 içindeki merdiven aracılığıyla gerçekleşmiş olmalıdır. Bunun da mümkün olabilmesi için K Oda 1'de de bir üst kat kabul edilmelidir: Dışnartheks üst katına taş basamaklarla çıkıldıktan sonra 180° dönülerek kuzeye yönelinmiş ve bir geçit aracılığıyla K Oda 1 üst katına varılmış olmalıdır. Aradaki kot farkı belki geçit duvarı içinde düzenlenmiş iki basamak, üç rıht ile aşılmış olabilir. K Oda 1 üst katından K Oda 2'ye geçiş ise bir sorun yaratmamıştır. Üst kat döşemelerinin bu şekilde farklı yüksekliklerde düzenlenmesi, zemin kat içindeki kademelenmelerden kaynaklanmaktadır. Nartheks'lerin üst kat döşeme yüksekliklerinin K Odalar üst katına da uygulanması halinde alt kat tavanı 2.00 m'den az bir yüksekliğe sahip olacaktır.

K Odalar 1 ve 2 için kabul edilen üst kat, bütün K Odalar grubunda uygulanmış olabilir, konstrüktif bir engel bulunmamaktadır. Fakat böyle bir kabulü zorlayacak verimiz de yoktur. İçnartheks üst katının esas kilise içine de uzandığını kabul etmek güçtür. Bir G yan nef kanıtlanamamıştır. K "Koridor" üstünde bu mümkündür, fakat zorunlu değildir. Ayrıca üst kat düzenlemesi ilk plan konsepti içinde değildir.

Yapım Aşamaları

Yapım Aşaması (lev. IX)

İlk yapım aşaması, çekirdek ibadet mekanı ve bağlı hacimleri kapsamına almaktadır. Mekan tek nefli fakat asimetrik planlanmıştır. Sunak alanı, apsis eğrisi önündedir. Mozaik bir döşeme tarafından çevrelenmektedir. Bu kutsal alanı bir stylobat ve üzerinde bulunan dikme dizisi çevirmiştir. Naos'un kuzeyinde yer alan kapalı koridor da aynı yapım evresine aittir. Bu mekana bağlı merdivenli bir ara geçit, no.4 ve 5'in de bu aşamanın öğesi olduğunu kanıtlamaktadır. Kilise nef'inin batısında yer alan nartheks ve kuzeye uzantısı, merdivenli geçidi sararak Oda 4 ve 5'e dayanmaktadır. Nartheks'ten güneye bir merdivenin inme ihtimali çok kuvvetli değilse de düşünülmelidir.

Yapım Aşaması (lev. X)

İkinci bir dönemde G alanının önem kazanmakta olduğu görülmektedir. Bu alanı güneyden saran bir duvar naos ve nartheks güneyinde özel mekanlar yaratmaktadır. 1 aşamada naos güneyine yapışık duran mezarlar da bir çerçeve duvarı içine alınmış ve sözü sık sık edilen "set duvarı" yaratılmıştır. Set üstüne yeni oluşturulan merdiven yapısı çıkmaktadır. Set üstü, G Odaların üst katının koridoru durumundadır. Güney Odalar'ın yapıyla ışığı kesilen naos'un güney pencereleri doldurularak kapatılmıştır.

relediği alanın kilise haline dönüştürülmesi sırasında genişletilmiş alanın doğusuna bir apsis eklenmiş ve bunun güneydeki duvar ayağı ve stylobatı altında no.8 ve kısmen no. 7 kalmıştır. Aynı süreç içinde alanın batıya doğru genişletilmesi gerçekleştirilmiş ve kilisenin batı duvarı oluşturulmuştur. Bu yapım aşaması sırasında Mezar I de kilise güney duvarı altında kalmıştır. Yukardaki kronoloji Mezar I'in, Mezar 7 ve 8'in konumlarını açıklayabilmektedir. Sonuç olarak genişletilmiş özel bir mezarlık alanının duvarlarından yararlanılarak üzerine bir kilise yapılmıştır. Alanın üzerine kilise yapılmasında Mezar 1'in rolü belli değildir. Fakat kilise döşeme kotunu belli ölçüde Mezar 1 belirlemektedir. Yukarda ileri sürülen restitüsyon Mezar I, 7, 8, 11, 12 ve belki de 6'nın konumlarını açıklayabilmektedir. Bütün temel duvarlarında daha ayrıntılı inceleme yapılmadan, yukarda ileri sürülen görüş kesinlik sahibi değildir.

Yapının Tarihlemesi

Geçirdiği yapı aşamalarının rölatif sıralaması yukarda denenen yapının ilk yapılış tarihi ve geçirdiği yapım aşamalarının kesin tarihlerini belirlemek güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu konuda yardımcı olabilecek yapı yazıtı bulunmamaktadır. Kazı enkazı arasından çıkarılanlar ise bu yapıya ait değildir. H.Rott'un sözünü ettiği güney cephedeki yazıt dikkatli aramalara rağmen bulunamamıştır. Mezar 2'nin kapak taşındaki yazıt içeriği, konuya yardımcı değildir. Tarihleme sorunlarına zaman zaman ışık tutan mimari plastik yoktur. Enkaz arasından çıkan bir iki eleman yapı malzemesi anlamında kullanılmıştır. Profilli kapı söveleri bu yapı için üretilmiş elemanlar değildir. Az sayıda keramik elde edilmiş fakat tarihleme konusunda yardımcı değildir. Genel olarak söylenebilen Geçantik bölgesel üretim oluşlarıdır. Bir fragman sadece bu sınırın dışına çıkıp Kıbrıs 8 yy "red slip ware" kategorisine yaklaşmaktadır; buluntu yeri K Oda 2 ile K Oda 3 arasındaki ek duvar örgüsüdür. Dolayısıyla yalnız bu tadilatı bu geç tarihe yerleştirebilmekteyiz.

Mezarların soyulmuş olması önemli bir ölçütü yok etmektedir. Soyulmamış olan no.3 ise özgün buluntu yerine, toplama mezar içeriği sunmaktadır. Kilisede bulunan sikkeler konteks dışıdır ve gene yardımcı olamamaktadır, bunların arasında Theodosius sülalesi dönemine atfedilebilenler 5.yy'ın ilk yarısı veya ortalarını göstermektedir; bu ise kilisenin genel mimarisi ile çelişkili değildir.

Sonuç

Kompleksin çekirdek yapısı tek nefli, nartheks'li ve yuvarlak apsis'li bir kilisedir. Planının bu niteliğiyle dikkate değer bir yanı yoktur. Fakat kuzey tarafında oluşturulan koridor benzeri bölümlenme yapıya türdeşlerinden farklı bir özellik vermektedir. Erken Hi-

Bazı kiliselerin K veya G yanlarına dizilmiş mekan gruplarına ilişkin değerlendirmelerde diakonikon işlevleri (adak sunma odası v.b.) ile yüklenmek istenmiştir⁸⁷. Fakat bu yorumlamalar tartışmalıdır ve karşı görüşler ağırlıktadır⁸⁸.

Hıristiyan theolojisinin "İsa ile ölüm ve yeniden diriliş," düşüncesine dayalı olarak mezarlık ve vaftiz arasındaki ilişki yayınlarda ayrıntılı olarak işlenmiştir⁸⁹. Dolayısıyla konumuz olan yapının bir mezarlık kilisesi olması, içindeki bazı mekanların vaftiz ritusu için özel olarak düzenlenmesini açıklayabilmektedir. Manastır kavramı içinde de aynı sembolizm erken Hıristiyan döneminde geliştirilmiştir⁹⁰. Lyrbe-Seleukeia mezarlık kilisesinin G Odalar diye andığımız bölümünün iki katlı olarak düzenlenen mekanları ve nartheks'lerin üst katları ve belki de K Odalar'ın bir bölümünün üst katları barınma işlevine ayrılmış olmalıdır. Bu mekanları kullananlar ise kilise çevresinde gelişen bir manastırın mensupları olabilir.

Mezarlık kiliselerinde zaman zaman bir aziz'in anısının da yaşadığı görülmektedir. Kilise, yöresel veya geniş çevrelerde büyük saygı gören bir aziz'in mezarının yakınında veya yanında yapılmaktadır ve beraberinde, aynı bağlam içinde, bir vaftiz evi düzenlenmiştir. Hatta azizin ziyaretçileri için konaklama imkanları sunulmaktadır⁹¹. Ayrıntılı olarak yayınlarda işlenmiş bulunan bu yorumlar büyük anı merkezleri çerçevesinde geliştirilmiştir. Lyrbe-Seleukeia'daki mütevazi yapının nitelikleri bir ölçüde yukarıda verilen şemaya uyuyorsa da bir mübarek kişinin anısını taşıdığına veya rölikt'lerini barındırdığına dair yazılı bir bilgi yoktur, arkeolojik veriler ise (Mezar 1, güney duvara bitişik fenestella'lı lahit) zayıf ve yetersizdir⁹².

Zusammenfassung

Gebäude M, bzw. die Friedhofskirche, die in den Jahren 1976-79 durch die grosszügige Erlaubnis von Frau Professor J. İnan ausgegraben ist, befindet sich auf der Westnekropole der Stadt an einer stark nach S und O abfallendem Gelaende. Der Architekturbefund stellt eine einschiffige Kirche von bescheidenen Ausmassen dar, um die aber bald nach ihrer Entstehung dichte Raeumlichkeiten sich gesellten. Ein Nordgang nimmt die Nordseite des Gemeinderaumes ein, von welchem aus ein Durchgang in das Schiff wird angenommen, allerdings nicht ohne Bedenken. Ein südliches Seitenschiff ist auszuschliessen. Der Nordgang hat einen aufwendig breiten Zugang zu einem nördlich liegenden grossem Raum, der in dem vorliegenden Schlussbericht der Grabung als ein Taufhaus angesprochen wird, aufgrund einer rechteckigen Wanne in der SO-Ecke des Raumes. Südlich legten sich Raeumlichkeiten von ungewisser Zweckbestimmung an. Stufen führten auf einen niedrigen Laufgang, der an die Südseite de Kirchenbaus angebaut ist und drei Grabanlagen ummantelt. Ihr Niveau entspricht dem eines von uns rekonstruierten Obergeschosses über den Südraeumen. Eine aeusserer Vorhalle wurde spaeter ausgebaut, indem man die östliche Mauer einer aelteren Anlage, wohl eines kleinen Grabbezirks, in den Kirchenkomplex integrierte. Obergeschosse sind auch hier über den beiden Vorhallen und teilweise über den nördlichen Raeumen (Zimmer no.1, 2) zu rekonstruieren.

Yapının ön kısmında yer alması gereken sütun ve sütun başlıklarından hiçbiri bulunmamıştır. Ancak podiumlu yapının üstyapı elemanları olan arkhitrav, friz ve kornişi sade bir görünüme sahiptir. Benzerlerin Pisidia'da Adada ve Sagalassos⁷⁷ kentlerindeki İmparator Trajan Dönemi'ne ait tapınaklarda gördüğümüz bu tür sade cepheli tapınaklarda İyon düzeni kullanılmıştır. Bu nedenle Lyrbe-Seleukeia C1 Yapısı - Tapınak da İyon düzenli olabilir. Tapınak büyük olasılıkla prostylos planlıdır. İn antis⁷⁸ planlı olması da mümkündür. Tapınağın kent içindeki konumu; merkezde oluşu ve Agora'ya yakınlığı tipik Roma Çağı tek cepheli tapınaklarda görülen özelliklerdendir.

Zusammenfassung

Das Gebäude C1 liegt an der Nordwest-Seite der Agora (Zeich.Nr. 2, 3). Die Fassade des Gebäudes richtet sich nach Osten zur Agora. Sie ist völlig zerstört, sogar die Säulen und die Säulenkapitelle sind verlorengegangen. Die erhaltenen schlichten Architrave und die Ähnlichkeit mit dem trajanischen Tempeln B und C in Adada und dem Apollo-Klarios-Tempel (2. Bauphase) in Sagalassos lassen darauf schließen⁽¹⁾, daß es sich um einen Prostylos oder einen römischen Antentempel ionischer Ordnung handelt. Auch die Lage des Baues stützt die Deutung als Tempel mit einer zur Agora hin gewandten Fassade.

C2 Yapısı - Tapınak ?

C2 Yapısı - Tapınak ?, kent merkezinde (Çiz. 2, 3, 30-32; Res. 119-121) Agora'dan sonra en sağlam kalabilmiş yapılardan biridir. Agora'nın kuzeyinde yer alan ve cephesi güneye, Agora'ya bakan podiumlu yapının cella duvarları arkhitrav seviyesinde sağlam kalabilmiştir. Naos kapısı sağlam fakat ante uçları ve pronaos sütunları yıkılmış durumdadır. Önde pronaos sütunları yıkılmıştır. Önde pronaos merdivenlerinin üst basamakları fazlaca harap durumda iken alt basamakları 1973 yılı kazılarında sağlam durumda bulunmuştur. Yapının en ilginç bölümü cella duvarları içinde yer alan nişlerdir. Cellanın üç yanınununda toplam sekiz niş vardır.

Yapı hakkındaki ilk kısa bilgiler G. Bean tarafından verilmiştir. Araştırmacı bu küçük yapıyı dört sütunlu prostylos planlı tapınak olarak tanımlamıştır. Cella içindeki nişlerin ön kısmındaki bazı izlerden yararlanarak "Nişlerin kafeslerle kapalı olduğunu ve içlerinde tapınağın hazinelerinin durduğunu" savunmuştur.⁷⁹ Daha sonra M. U. Anabolu, Roma Tapınakları'na ilişkin araştırmasında C2 Yapısı'nın planını ilk kez yayınlamıştır. "Prostylos planlı tapınak" olarak tanımlanan yapının cella içindeki nişleri fotoğraf ola-

1- Tempel in Adada: M. Büyükkolancı, *Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi*, İstanbul 1996, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Dis., noch nicht publiziert), s. 38ff. 41ff.; Tempel in Sagalassos: L. Vendepot, *The Architectural Decoration in Asia Minor, Sagalassos: A Case Study*, Löwen 1997, s. 56.

sistemine sahiptir. Bu kaplamalar günümüze ulaşamamıştır. Yine sağlam kalabilmiş eşik üzerinde kaplama başlangıcı ve mil delikleri görülebilmektedir.

Naosun iç ölçüleri 4.90 x 7.86 m'dir. Duvarlar kemerli nişlerle süslenmiştir. Yan duvarlarda üç, arka duvarda iki niş vardır. 0.60 m derinliğe sahip olan nişlerden kuzey arka duvarı ve yanındaki dört niş 1.90 m, ortadakiler 1.50 m ve en güneydeki ikisi ise 2.15 m genişliğindedir. Bu nişlerin fonksiyonları konusunda farklı görüşler vardır.

Dor düzenli ve prostylos planlı yapının ön cephesindeki sütunların alt çapları 0.60 üst çapları 0.50 m'dir. Yükseklikleri 3.93 m olan sütunların alttaki 1.40 m'lik kısmı yivsiz üst kısmı yivlidir. Ekhnus ve abakus kısmından oluşan dor düzenli sütun başlıklarının yüksekliği 0.28 m'dir. Ante başlıklarında stilize yaprak ve rozet motifleri işlenmiştir.

Cella duvarlarının dış yüzündeki arşitrav sırası dor düzenine has üstte sadece guttaeler¹⁰⁴ olan düz bir sıradır (Yükseklik 0.34 m) Bunların pronaos kısmına bakan iç yüzleri iki fascialı ve üstlerinde kasetlerin oturduğu profilli çıkıntılara sahiptir.

Arşitrav üzerinde triglif ve metop frizi yer alır (Yükseklik 0.50 m). Triglifler 0.32 m, düz bırakılmış metoplar 0.46 m genişliğindedir. En üstte 0.26 m yükseklikte geison ve sima yer alır. Sima¹⁰⁵ üzerinde yağmur suların toplayan oluklar ve çörtener¹⁰⁶ belirgindir. Çörtenerden sağlam olanına rastlanmamıştır.

Plan olarak genel hatlarıyla tapınak özellikleri gösteren C2 Yapısı ile ilgili herhangi bir yazıt bulunamamıştır. Anadolu'da prostylos planlı ve dor düzenli tapınakların en yoğun olduğu kent Bergama'dır. Özellikle M.Ö. 2. yüzyılda inşa edilmiş Bergama dor düzenli tapınakları C 2 yapısını etkilemiş olabilir.¹⁰⁷ Ancak Pamphylia ve komşu bölgelerde (Pisidia ve Kilikia) dor düzenli tapınak geleneği yoktur. buna karşın yapının kent merkezinde oluşu ve cephesinin Agora'ya bakıyor olması konum bakımından Roma Çağı tapınaklarının önemli özelliklerindedir. Ayrıca öndeki merdivenlerin genişliğini cephe genişliğinden az oluşu da Roma özelliği sayılmalıdır. Bu özellikler göz önüne alındığında yapıyı tapınak olarak tanımlamak mümkündür.

Plan olarak C2 Yapısı'nın en önemli özelliği cella duvarlarını süsleyen nişlerdir. Bu nişler tapınak mimarisinde pek kullanılmayan elemanlardır. Bean bunların tapınak zenginliklerini (kutsal eşyalar ve para) saklamak için yapılmış olabileceği öne sürmekte ise de bu zayıf bir olasılıktır. Cella içinde bu tür nişler, arkosolie¹⁰⁸ bulunan en yakın yapı Side batı nekropolündeki Mausoleum, Tapınak Mezar'dır.¹⁰⁹ Burada podiumlu yapının cella-sında uzun duvarların içinde üzerleri kemerli ikişer niş vardır. İçlerinde lahit parçaları bulunmuş olan bu nişler oldukça süslü ve sütunlu bir mimariye sahiptir. Cellanın üzerinde mermer kasetli bir tonoz örtü vardır. Ayrıca Side Tapınak Mezarı kent dışında nekropol alanında oluşu dolayısıyla Lyrbe-Seleukeia yapısından farklı bir konuma sahiptir. Kent merkezinde yer alan Lyrbe-Seleukeia yapısının içindeki nişlerden dolayı tapınak mezar olarak tanımlamaya olanak yoktur.

YAZITLAR

Çok az sayıda yazıt ele geçmiştir. 1972 yılında Lyrbe- Seleukeia Kenti'nde yüzey araştırmalarında ele geçen çift dilli yazıt Yunanca ve Sidededir. Oldukça harap halde ve kısmen silinmiş olan yazıt (Res. 57).

.....

Çevirisi:

Sidis'in (oğlu) EUEMBOLOS Termessos'lu (?) adak etti/sundu.

Side yazısının kentimizde kullanılıyor olması açısından önemlidir. Bu belge Side'den 23 km uzaklıkta olan kentin halkının bir kısmının Sideli olması ihtimalini akla getirmektedir. M.S. 3. yüzyıla tarihlenen eser sayısı çok az olan (10'a ulaşmayan) Sidece yazıtların dilinin çözülmesine katkısından dolayı büyük önem taşır.¹¹⁴

Yukarıda değindiğimiz kentin adına ilişkin olan yazıt (*bak. Kentin Adı*) iyi durumda olmayıp, Bean-Mittford'un makalesinde önemli ölçüde tamamlanmıştır. Bu nedenle doğruluğu kabul edilmemektedir.¹¹⁵ Yazıt tabula ansata içinde olup, sol taraftan bir kısmı eksiktir.

Aphrodite Haykeli

.....

1997 yılında tesadüfen görülen, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış L Yapısı - Hamam'ın tabanına ilişkin bir levhanın üzerindeki yazıt (*Resim 122*), S. Şahin'e göre bir mezar epigramının sağ kısmıdır. Hamam yapısının V No'lu mekanın kuzey girişine yakın bir yerde taban taşı olarak kullanılmış olan kalker taşından levha üzerinde, levhanın üst yüzünün sol ve sağ taraflarında kenetleme çukurları ve buralarda metal artıkları görülmektedir. Bundan da anlaşıldığına göre, epigramın sol yarısı diğer levhalar üzerinde durmakta ve levhalar büyük olasılıkla bir mezar yapısının girişinde duvarda yer almaktaydı. Yazıtın ele geçen kısmından anlaşıldığı kadarıyla, epigram çok küçük yaşta ölen bir çocuk için kaleme alınmıştır. Şiirde bizzat kendisi konuşmakta, erken ölümünden şikayetçi olmaktadır.¹¹⁶

Ayrıca M Yapısı - Mezarlık Kilisesi'nde ele geçen yazıtlı devşirme taşın yanı sıra (Res. 58-60) aynı binada bir de 2 No'lu mezarın kapak taşında bir yazıt bulunmuştur.¹¹⁷

Sikke, vazo ve kabartma tasvirlerine kadar nüfuz eden orijinal eser herhalde antik çağın ünlü bir heykeltıraşının elinden çıkmadığıdır. Bazı arkeologlar Strabon'un verdiği bilgiye¹²⁹ dayanarak, bu heykel grubunun orijinalinin Skopas'ın Ephesos için yaptığı heykel grubu olduğunu düşünmüşlerdir. Fakat orada Leto elinde asa, çocukları ise bölge Nymphe'si Ortygia¹³⁰ taşır şekilde tasvir edilmiştir. Böylece grubumuzun Skopas'ın eseri ile ilişkisi olmadığı açıktır. Yine ANTİK kaynaklara¹³¹ dayanarak bazı arkeologlar da burada Euphranor'un Konkordia Tapınağı'nda bulunan eserini orijinal eser olarak kabul etmek istemişlerdir. Heykelimizin üslubu bu iki sanatçı için de erkendir.¹³² Motif bakımından benzerlik gösterdiği NY Carlsberg, Glyptotek'indeki kaçan Niobe Heykeli¹³³ ile Leto'yu karşılaştıracak olursak onun daha yumuşak ve serbest hareket motifi karşısında eserimiz sert ve tutuk kalır. Leto'nun elbise kıvrım üslubu da Demeter Cherchel Heykeli¹³⁴ ile yakınlık gösterip sert ve şematik görünüşlüdür. Belki ondan az öncedir. Böylece orijinalin M.Ö. 450-440 seneleri arasında aranması gerekir. Lyrbe - Seleukeia örneğinde elbise kıvrımları oldukça sert olan Leto'nun bu özelliğiyle Erken 3. yüzyıla tarihlenmesi mümkündür. P. Arndt ve G. Lippold bu önemli eserin sanatçısı olarak Alkamenes'i düşünmüşlerse de¹³⁵ eserin belirttiğimiz sert üsluba yakın karakteri buna manidir. Bugün eseri yaratan ünlü sanatçının ismini açıklayacak durumda olmadığımızı kabul etmemiz gerekir.

Aphrodite Heykeli

Antalya Arkeoloji Müzesi

Müze Env. No. 3.53.73

Malzemesi: Mermer

Yüksekliği: 1.215 m.

Ayakta duran kadın figürünün belden yukarısı çıplak, aşağısı ise kalça hizasından itibaren örtülüdür. Üç parça halinde birleştirilmiş heykelin belden yukarısı ve belden aşağısının sol tarafı zamanımıza gelmemiştir (Res. 62). Kalçalar üzerinde toplanan khiton¹³⁶ göbek hizasında sol elle tutulmaktadır. Figürün önde toplanan giysisinin uçları püsküllüdür. Giysisi iki bacağının arasında zengin kıvrımlıdır. Sağ bacak hafifçe bükülerek yana ve ileriye doğru açılmıştır. Bu nedenle giysisi sağ bacak üzerinde geniş yay şeklinde kıvrımlar yapar. Orijinali Hellenistik Devre ait olan bu heykel,¹³⁷ ahenkli kıvrımları ile Antoninler Devri'ne aittir.

Giyimli Kadın Heykeli Parçaları

Antalya Arkeoloji Müzesi

Müze Env. No. 2.53.73

Malzemesi: Mermer

Yüksekliği: 42 ve 45 cm.

karşılaştırmak mümkündür. Bu iki eserin orijinalinin aynı sanatçıya ait olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁴⁵

Torsocuk

Antalya Arkeoloji Müzesi

Env. No. 1.14.74

Malzeme: Mermer

Yüksekliği: 15 cm

Heykelciğin başı boyundan, kolları dirseğin üstünden; bacakları ise kasıkların epeyce altından itibaren kırılmış ve zamanımıza gelmemiştir (Res. 69-71). Önde göğüs hizasına inen bir khlamys¹⁴⁶ giymiştir. Sağ kol hafifçe geriye çekilmiş sol kol ise arkadan inen Khlamys'i taşımak üzere dirsekten yana doğru açılmış ve öne doğru bükülmüştür. Göğüs ve karın adaleleri belirgin bir şekilde işlenmiştir. Sağ kalçanın yan tarafındaki izden heykelciğin desteğinin sağ tarafta olduğu anlaşılmaktadır.

Heykelciğin işçiliği sert ve abartılı gösterilmiş adaleleri, keskin ve kaba ifade edilen chlamys eserin Severuslar döneminde yapıldığına işaret etmektedir.

Giyimli Kadın Heykelciği Parçası

Antalya Arkeoloji Müzesi

Env. No. 1.16.75

Malzemesi: Mermer

Yüksekliği: 11.5 cm.

Giyimli bir kadın heykelciğinin elbisesinin etekleri ve ayakları kaidesiyle birlikte zamanımıza gelmiştir. Elbisesinin zengin kıvrımlarından bol bir elbise giydiği anlaşılmaktadır (Res. 72).

Baş (Eros ?) Kabartması

Antalya Arkeoloji Müzesi

Env. No.: Etüdlük

Malzemesi: Kireçtaşı

Yüksekliği: 6.7 cm.

Agora'da bulunmuş olan bu eser bir kabartmadır (Res. 73). Boynunu az bir kısmı mevcut olan baş hafifçe sola eğilmiştir. Tombul yanaklar, küçük bir çene, kalın dudaklar ve kalın göz kapaklarıyla tasvir edilen başta genel olarak kaba bir işleniş biçimi hakimdir. Saçlar kısa olup, önde iki uzun lüle halinde alın üzerine düşmüştür. Yapılmış olduğu kireç taşı aşınmaya uğramış ve gözenekler meydana gelmiştir.

Orpheus'u hayvanlar arasında kithara çalarken gösteren sahne sanatta çok sevilen bir konudur. Mozaikler üzerinde konunun en güzel örneklerinden birini veren Lyrbe-Seleukeia mozağının en önemli figürü Orpheus çok harap durumdadır. Vücudunun belden aşağı kısmı kalmıştır. Ancak, Adana Müzesi'ndeki Orpheus Mozayı ile karşılaştırarak bir fikir edinmek mümkündür.¹⁴⁹ Bol ve zengin kumaştan uzun bir khiton üzerine belden aşağısına himation sarılıdır. Bir kaya üzerine oturmuş ve sağ kolu da, Adana mozayığında olduğu gibi vücudu keserek sola kitaraya doğru uzanmaktadır. Yanda kitharanın telleri farkedilmektedir. Elbise kıvrımları ve rengi de Adana örneğine benzer. Ancak bu karşılaştırmada üslup farkı da derhal göze çarpar. Adana Mozayı, Lyrbe-Seleukeia Mozayı yanında çok şemalaşmış ve donuk kalır. Bu fark en çok figürlerin içinde bulunduğu doğada göze çarpar, Adana mozayığında figürler beyaz bir zemin üzerine serpilmiştir. Her ne kadar hayvanların ayakları altına zemini belirten çizgiler konmuşsa da, doğa burada tamamen soyutlaşmıştır. Lyrbe-Seleukeia mozayığında doğayı ağaçlar bitki kayalar ile canlandırmaya önem verilmiştir. Kuvvetli gölge ve ışık oyunları ile perspektif bir derinlik kazandırılmış tablo görünümündedir. Ortada Orpheus oturmakta, tabloyu iki yandan iki oturan kadın figürü sınırlamaktadır. Bu üç figürün arasında son derece engebeli ve bol bitkili arazide hayvanlar ya oturur ya da Orpheus'a doğru yürür durumda gösterilmiştir. Doğa bütün canlılığı ile ifade edilmiştir. Tablonun sağındaki kadın figürü oldukça iyi korunagelmiştir. Başının yanında siyah taşlarla ormanlık vadi anlamına gelen "Nape" yazılıdır. "Nape" bir ağacın önünde oturmaktadır. Ağacın çatallandıktan sonra birbirine dolanarak yükselen gövdesi kuvvetli gölge ve ışık etkileriyle daha da etkileyici bir görünüm kazanmıştır. Çok doğal biçimde betimlenmiş bir yılanın bu ağaca dolanarak başını Orpheus'a doğru çevirmesi tabloya bambaşka bir canlılık vermektedir. "Nape"nin en iyi korunagelen kısmı başıdır. Bakışları yukarı yönelmiş kulak kesilmiş ve yüzünde müziğe hayran olmuş bir anlam vardır. "Nape"nin elbisesinin etekleri ve özellikle ayakları da korunagelmiştir. Bitkiler arasından yalnız parmak uçları ile yere basan ayaklarının hareketi de çok zarif, adeta müziğe tempo tutar durumdadır. Sol tarafta oturan kadın figürünün yüzünün ancak az bir kısmı kalmıştır. Ama başının üzerindeki "hyle", orman anlamına gelen yazıt onun da ormanın personifikasyonu olduğunu açıklamaktadır. Orpheus'un sol tarafında bir panter ona dönük oturmaktadır, korkunç bakışlı ağız açık, dişleri ve dili dışardadır. Daha yüksek bir alanda ağır adımlarla Orpheus'a doğru ilerleyen bir ayı görülür. Ayının arka tarafında daha yüksek bir alanda, bir karaca önünde ise harap durumuna rağmen bir geyik seçilebilmektedir. Karacanın başının üzerinde daha yüksek bir yerde akbaba onun önünde oldukça yukarıda bir maymun oturmaktadır. Bu saydığımız hayvanlar tablonun sağ tarafında bulunurlar. Tablonun sol tarafı çok harap durumdadır, tek seçilebilen hayvan, yaban domuzudur. Çok tekrarlanan Orpheus'un müziği ile hayvanları mest etme konusu, Lyrbe-Seleukeia Mozayı'nda olayın içinde geçtiği mekan yani orman ve ormanda yer alan Orpheus, hayvanlar son derece doğal bir ortamda yansıtılmışlardır. Mekan derinliği, figürleri çoğunun diagonal yerleştirilmesi, görünüşte seyircinin bakışlarının ormanın derinliklerine sürükleyen, kayalar ve bitki motifleriyle perspektifin verilmesi ve kuvvetli gölge ışık oyunları ile sağlanmıştır. Bu tüm

etrafı da örgü motifiyle çevrilmiştir (*Res. 80*). Bunların her birinin içinde Yunan dünyasının ünlü bir devlet adamının, bilimadamının, filozofunun veya tarihçisinin portreleri vardır. Ayrıca da bu portrelerin kime ilişkin oldukları yazıtlarla da belirtilmiştir. Bu panoları düz beyaz bir çerçeve, onu basamaklı piramid, saç örgüsü, basamaklı piramid ve meander (*Res. 81*) motiflerinden oluşan geniş bir bordür izler. Bordür sağ duvarın önünde en iyi şekilde korunagelmıştır. Burada meander motifini beyaz zemin üzerine siyah yıldız benzer küçük motif kapsayan bir bordürün daha izlediği görülür.

Güneyde, giriş tarafındaki dört pano çok haraptır, ancak yazıttan ismininPHON ile bittiği görülen soldan birinci pano içinde tarihçi KSENEPHON'un portresi bulunduğu anlaşılmaktadır.

Sağa doğru onu izleyen panoda da kimin betimlendiğini kalmış olan isminin baş ve son harflerinden (Dİ...NES) DİOGENES olarak saptanmaktadır. Bu panoyu izleyen üç pano tamamen harap durumdadır. Yazıtlarından da bir harf bile kalmamış olduğundan bunların kimlerin portrelerini kapsadıklarını saptamak olanaksızdır. Sağ tarafta bunları izleyen ilk panodan yine birşey kalmamıştır. İkinci panoda çerçeve ve büst oldukça iyi durumdadır. Portrenin alın göz ve burnu çok haraptır. Yazıtından burada ANAKSAGORAS'ın portresinin bulunduğunu öğreniyoruz (*Res. 77, 82*). Onu izleyen pano çok iyi durumda korunagelmıştır. Yazıtından burada PYTHAGORAS'ın betimlenmiş olduğu anlaşılmaktadır (*Res. 77, 82, 83*). Büst ve baş üç çeyrek profilden gösterilmiştir. Ağız ve burnun aşağı kısmı dışında iyi korunagelmıştır. Onu izleyen portre PHEREKYDES'in portresidir (*Res. 77, 84*). Bir sonraki panonun yazıtından DEMOSTHENES'in betimlendiği anlaşılır (*Res. 77, 84*). Portre oldukça iyi durumda korunmuştur. Ağız ve çevresi ile çerçevenin sol tarafta bordüründen bir bölüm ve gene aynı tarafta zeminden bir parça harap olmuştur. Baş sağa çevriktir. Böylece bir önceki portre ile başlarını birbirlerine çevirmiş durumdadırlar. Onu izleyen panoda HERAKLEİTOS betimlenmiştir (*Res. 77*) ve yüzün sol yanı ve alın zamanımıza gelmiştir. Baş sağa çevrik olup kendisinden sonra gelen HESİODES'in portresi ile yüzyüze bakmaktadır. Hesiodes'in yüzü çok haraptır ancak başın sağ yanı ile sakal korunagelmıştır (*Res. 77*). Bu tarafta sonuncu pano LYKURGOS'un portresidir (*Res. 85*). Yüzün sağ tarafı, alın ve saçları görülmektedir. Sol göz, burun, ağız, yüzün sol tarafı ve büst haraptır. Baş sola çevrik bakışlar sağa yöneltmiştir. Lykurgos'u izleyen pano çok iyi bir durumda korunagelmıştır. Yazıtından burada SOLON'un betimlendiği anlaşılmaktadır (*Res. 77, 86*). Onu izleyen panoda THUKYDİDES'in portresi yer alır (*Res. 77, 87*). Baş sola çevrilmiş bakışlar aksi yöne yöneltmiştir. Sert bakışlı ve çok başarılı bir işçilik gösteren bu portre insanı son derece etkiler. Sonuncu panodaki portre çok harap durumdadır. Ancak iyi korunagelmış yazıtından burada HERODOTOS'un betimlenmiş olduğunu anlıyoruz. Böylece 16 panodan 12'sinde kimlerin betimlendikleri belirlenebilmektedir.

Tipler çok değişiktir, portre sahiplerinin esmer, kumral veya sarışın oldukları saç ve sakallarında kullanılan renklerle belirtilmiştir. Bu portrelerin her biri son derece özgündür ve her biri son derece naturalist ifade edilmişlerdir. Ancak ne var ki bunların bazılarının

Kırmızı Astarlı "Terra Sigillata"¹⁵⁹ Çanak Çömlekler

Terra Sigillata adı verilen, Hellenistik devirden M. S. 4. yüzyıla kadar üretilen çanak çömlek grubu Avrupa'da olduğu gibi Anadolu'da da birçok kentte üretilmiş, arkeolojik araştırmalar ve yazılı kaynaklarla bu üretim merkezlerinin bazıları lokalize edilmişlerdir¹⁶⁰. Roma devrinde yaygın olarak üretilmiş ve kullanılmış olan Terra Sigillata çanak çömlekler üretim yerlerine ve devirlere göre farklılıklar göstermektedir. Genellikle Erken Roma dönemine daha özenli işçilik ve zarif kab biçimleriyle karşılaşılmışına rağmen, zaman içerisinde hız kazanan üretimin, kabalaştığı görülür.

Pamphylia bölgesindeki çanak çömlek araştırmaları henüz çok az olduğundan, bu bölgedeki kentlerin hangi üretim merkezlerine sahip oldukları ya da hangi kentlerle alışveriş yaptıkları konusundaki bilgiler çok sınırlıdır. Ancak özellikle deniz ticaretinin yoğun olduğu bu bölgede birçok kıyı kentiyile bağlantıları varsaymak ve ithal malların kullanılmış olduğunu kabul etmek gerekir. Gerçekten de söz konusu ticaret ilişkilerinden dolayı kentimizde birbirinden farklı, kırmızının çeşitli tonlarında astar renkleri olan, pişme ve işçilik kaliteleri birbirinden değişik olan sigillata çanak çömleğe rastlıyoruz.

Kazı ve araştırmalarda az sayıda ele geçmiş olan bu buluntu grubunun en erken örnekleri kentimizde M.S. 1. yüzyıla tarihlenmekte olup, grup içerisinde M.S. 3. ve 4. yüzyıl örnekleri yoğunluktadır. Katalogdaki örneklerinden de anlaşılacağı üzere, yemek pişirmede değil, servisinde kullanılan iyi işçilik gösteren pahalı bir ithal malzeme grubudur. Çoğunlukla derin, sığ tabak ve kaselerden oluşan bu grubun sevilen bezeme tarzı kabartma ve damga bezemedir.

Bardak:

Kat. 1: Bul. Yeri: Nekrateion; Renk: Dış yüz. kırmızı (2.5YR 5/8-4/8), İç yüz. kırmızimsı sarı (5YR 7/6-6/6); Ham. kırmızimsı sarı (5YR 7/6-6/6); Piş: çok iyi.

Kaseler:

Kat. 2: Bul. Yeri: Nekrateion; Renk: Dış yüz. kırmızı (2.5YR 5/8), İç Yüz. kırmızı (2.5YR 5/6-5/8); Ham.: kırmızimsı sarı (5YR 7/6-7/8); Piş.: çok iyi Ben.: Anemurium, Kat. 240 sf. 42 (African Red Slip Ware), Lev. 19, M.S. 6. yüzyılın ilk üç çeyreği.

Kat. 3: Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış yüz. kırmızı (2.5YR 5/8) İç Yüz.; kırmızı (2.5YR 5/8); Ham. kırmızimsı sarı (5YR 7/8-6/8); piş.: iyi; Ben.:Kat. 15/16.

Kat. 4; Bil. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/6-5/6), İç Yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/6-5/6; Ham.: açık kırmızı (2.5YR 66); Piş.: çok iyi; Ben.:Kat. 15/16.

Kat. 5: Bul. Yeri: Agora, dükkan; Renk: Dış yüz. kırmızı (2.5YR 5/8-4/8), İç Yüz.; kır-

(2.5YR 5/6-5/8); Ham. açık kırmızı (2.5YR 6/6); Piş. çok iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 31 s. 7 (Cypriot Red Slip Ware), Lev. 3, M.S. 1. - 2. yüzyıllar.

Kulplu Servis Tenceresi

Kat. 13: Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış Yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/8-5/8), İç yüz.; açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/8-5/8); Ham. kırmızimsı sarı (5YR 7/6-6/6); Piş.: çok iyi; Kulplu biçimi Ben.: Tarsus I, Kat. 127, sf. 220, Çiz. 183, Hellenistik.

Testi

Kat. 14: Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış Yüz. kırmızı (2.5YR 5/6-4/6), İç Yüz. pembe, kırmızimsı sarı (7.5YR 7/4-7/6); Ham. kırmızimsı sarı (7.5YR 7/6); Piş. çok iyi; Ben.: Ist. Mitt. 37, Kat. 34, 35, sf. 36vd., 42, 53, Lev. 13, M.S. 1. yüzyılın ilk yarısı.

Sarı-Kırmızı-Kahverengi-Siyah Astarlı "Firis"¹⁶¹ Çanak Çömlekler

Aynı kap üzerinde birden fazla renk ve renk tonlarını bir arada gösteren astarlı kaplar, hem teknik hem malzeme hem de kap profilleri açısından Terra Sigillata çanak çömlek üretimine benzer. Ancak pişme sırasında, yeteri kadar ve her yönden oksijen alamayan kapların yüzey renkleri açıktır, koyuludur. Kentimizde ele geçen malzemenin çoğu, yayınlarda "Cypriot Red Slip Ware"¹⁶² adıyla bilinen çanak çömleklere benzer. Genellikle büyük derin kaseler, yayvan derin tabaklardan oluşan bu grubun bezemeleri -çentik¹⁶³, çizgi¹⁶⁴, damga¹⁶⁵, rulet¹⁶⁶ bezemedir. Mezarlık Kilisesi'nde (M Yapısı) ele geçen, pişmesi özellikle kötü olduğundan üzerindeki renk suyla silinebilen, bir grup malzeme dikkat çekicidir (Örneğin Katalog 36). Düşük ısıda pişirilmiş, kalın çeperli, genellikle yayvan, büyük kase ve tabaklardan oluşan bu çanak çömlek grubu kentimizde ve bölgede nadir olarak ele geçmektedir. Kap biçimleri ve astar renkleri olarak "African Red Slip Ware" ile benzerlik göstermekle beraber üretim yeri tam olarak bilinmemektedir.¹⁶⁷

M. S. 2. -7. yüzyıllarda üretilen bu malzeme grubu çoğunlukla düşük ısıda pişirilmiş, bu yüzden yüzeyi zaman içerisinde kısmen mat görünüm almış, özenli şekillendirilmemiş, Pamphylia bölgesinde yaygın olarak görülen bir malzeme grubudur ve aynı yüzyıllarda farklı yerlerde üretilmiş olan çanak çömleklerdir.¹⁶⁸

Kaseler

Kat. 15; Bul. Yeri: Agora, Tetrapylon; Renk: Dış Yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/6-5/6), İç Yüz. kırmızimsı sarı, kırmızimsı kahverengi (5YR 7/6-6/6, 5/4), Ham.: kırmızım-

rengi (7.5YR 7/4-6/4); Piş.: çok iyi; Bez.: Rulet bez.; Ben.: Anemurium Kat. 175, sf. 27vd, 32 (Cypriot Red Slip Ware), Lev. 13, M. S. 5. -7. yüzyıllar.

Kat. 23; Bul Yeri: Agora, dükkan; Renk: Dış yüz. grimsi kahverengi-koyu grimsi kahverengi (10YR 5/2-4/2), İç yüz. grimsi kahverengi-koyu grimsi kahverengi (10YR 5/2-4/2); Ham.: açık kahverengi (7.5YR 6/4); Piş.: çok iyi; Bez.: Çentik bez. Ben.: Kat. 22.

Kat. 24; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış Yüz. kırmızımsı kahverengi-koyu kırmızımsı kahverengi (5YR 5/4-3/3), İç Yüz. kırmızımsı kahverengi-sarımsı kırmızı (5YR 5/4-5/6); Ham.: açık kırmızı kahverengi (5YR 6/4); Piş.: çok iyi; Ben.: Agora V, Kat. K 13, sf. 61, Lev. 68, M.S. 3. yüzyılın ortası.

Kat. 25; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış yüz. kırmızımsı sarı-sarımsı kırmızı (5YR 6/6-5/6), İç Yüz. kırmızımsı sarı, kahverengi (7.5YR 7/6, 5/4); Ham.: kırmızımsı sarı-sarımsı kırmızı (5YR 6/6,5/6); Piş.: çok iyi; Bez.: çentik bez.; Ben.: Perge 1985, Kat. 364, sf. 166, (Cypriot Red Slip Ware= Late Roman D Ware), Lev. 70, M.S. 4-7. yüzyıllar.

Kat. 26; Bul. Yeri: Basilika; Renk: Dış Yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/3-5/8), İç yüz. kırmızımsı sarı, kırmızımsı kahverengi (5YR 6/6, 4/4); bez.; Ben.: Anemurium Kat. 180, sf. 26vd, 33 (Cypriot Red Slip Ware), Lev. 14, M.S. 5. -6. yüzyıllar.

Kat. 27; Bul. Yeri: Basilika; Renk: Dış Yüz. çok açık kahverengi (10YR 7/3-7/4), İç Yüz. çok açık kahverengi (10YR 7/3-7/4); Ham.: çok açık kahverengi (10YR 7/3-7/4); Piş.: iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 456 s. 77vd. (Commonwares), Lev. 43, M.S. 6. -7. yüzyıllar.

Kat. 28; Bul. Yeri: Basilika; Renk: Dış yüz. kırmızımsı sarı (5YR 5/6), İç yüz. kahverengi-koyu kahverengi (7.5YR 5/4-5/6); Ham.: kahverengi-koyu kahverengi (7.5YR 5/4-5/6) çok az mika katkılı; Piş.: iyi.

Yayvan, Derin Tabaklar

Kat. 29; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış Yüz. kırmızımsı sarı (7.5YR 7/6-6/6), İç Yüz. açık kırmızı - kırmızı, kahverengi (2.5YR 6/8-5/8, 5/4); Ham.: kırmızımsı sarı (7.5YR 7/6-6/6), çok az taşçık katkılı; Piş.: iyi; Ben.: Kat. 30.

Kat. 30; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış Yüz. çok koyu grimsi kahverengi, açık kırmızı (10LD 3/2-2.5YR 6/6), İç yüz. çok koyu grimsi kahverengi-açık kırmızı (10YR 3/2-2.5YR 6/6); Ham.: kırmızımsı sarı (5YR 6/6); Piş.: çok iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 21, sf. 5 (Cypriot Sigillata), Lev. 2.; M. S. 1.- 2. yüzyıllar.

Kat. 31; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış Yüz. koyu kırmızımsı kahverengi, sarımsı kırmızı (5YR 3/2-4/2), İç yüz. kırmızımsı kahverengi (5YR 5/3-5/4); Ham. : kırmızımsı sarı (5YR 7/6-6/6); Piş.: Çok iyi; Bez.: Rulet bez.; Ben.: Hayes 1972, Form 1, sf. 372vdd, (Cypriot Red Slip Ware), Lev. 80. M. S. 4.-5. yüzyıllar.

Tutacaklı, Yayvan Derin Tabak

Kat. 41; Bul. Yeri: Nektareion; Dış Yüz. koyu kırmızımsı kahverengi-kırmızı (2.5YR 3/4-4/8), İç yüz. kırmızı (2.5YR 4/8); Ham.: pembe-açık kırmızımsı kahverengi (5YR 7/4-6/4); Piş.: çok iyi; Bez.: kalıpla bez.; Ben.: W. Hilgers, Lateinische Gefässnamen, Düsseldorf 1969, sf. 65vdd, Roma Devri.; F. Oswald - T. D. Pryce, Terra Sigillata, Teddington 1969, sf. 198vd, Lev. LVII, Roma Devri.

Servis Tencereleri

Kat. 42; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış Yüz. koyu kırmızımsı gri-kırmızımsı kahverengi-açık kırmızımsı kahverengi (5YR 4/2-2.5YR 4/4-6/4), İç Yüz. kırmızı-kırmızımsı kahverengi (2.5YR 5/6-4/4); Ham.: açık kırmızımsı kahverengi (2.5YR 6/4); Piş.: iyi; Ben.: Ist. Mitt. 38, Kat. 54, 55, sf. 34, 43, 58, Lev. 18, M.S. 1. yüzyıl.

Kat. 43; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış Yüz. açık kırmızı-kırmızı (2.5YR 6/8-5/8), İç yüz. açık kırmızı-kırmızı, kırmızımsı kahverengi (2.5YR 6/8-5/8, 5/4), Ham.: açık kırmızı (2.5YR 6/6); Piş.: çok iyi; Bez.: çizi bez. Ben.: Ist. Mitt. 38, Kat. 54, 55, sf. 34, 43, 58, Lev. 18, M.S. 1. yüzyıl.

Oinochoe¹⁶⁹

Kat. 44; Bul. Yeri: Basilika; Renk: Dış yüz. koyu kırmızı-kırmızı (2.5YR 3/2-4/6), İç Yüz. kırmızı, kırmızımsı kahverengi (2.5YR 5/8, 4/4); Ham.: kırmızımsı sarı (5YR 7/6-6/6); Piş.: iyi; Ben.: Tarsus 1, Kat. 536, sf. 251 (Black Glazed "pergamene" Ware), Çiz. 195, Roma Devri.

Amphora¹⁷⁰

Kat. 45; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış yüz. sarı (10YR 7/6), İç yüz. kırmızımsı sarı, kırmızımsı kahverengi (5YR 6/6, 5/4); Ham.: Kırmızımsı sarı (5YR 7/6-6/6), irili ufaklı az taşçık katkılı; Piş.: iyi; Ben.: Perge 1985, Kat. 233, 238, sf. 122vd. Lev. 45; M. S. 2-7. yüzyıllar.

Küpler

Kat. 46; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış yüz. grimsi kahverengi-açık kahverengi (10YR 5/2-7.5YR 6/4), İç yüz. pembe-açık kahverengi (7.5YR 7/4-6/4); Ham.: grimsi kahverengi (2.5Y 5/2); Piş.: iyi; Bez.: çentik bez.; Ben.: Anemurium, Kat. 489, sf. 82

son üç çeyreği.; Lapp 1961, sf. 197vd.; Hellenistik Devir-Erken Roma Devri; Tarsus 1, Kat. 235, sf. 230, Çiz. 187, Hellenistik Devir.

Kat. 52; Bul. Yeri: Agora, Dükkan; Renk: Dış, içyüz ve ham.: kırmızımsı kahverengi-kırmızımsı sarı (5YR 6/4-7/6-6/6), Piş.: iyi; Ben.: Agora V, Kat. F 48, sf. 15, Lev 2, M. Ö. 1. yüzyılın son üç çeyreği.; Lapp 1961, sf. 197vd.; Hellenistik Devir-Erken Roma Devri; Tarsus 1, Kat. 235, sf. 230, Çiz. 187, Hellenistik Devir.

Mortarium¹⁷³

Kat. 53; Bul. Yeri: K. Yapısı; Renk: Dış Yüz. çok açık kahverengi (10YR 7/4), İç yüz. çok açık kahverengi (10YR 7/4); Ham.: çok açık kahverengi (10YR 7/4), irili ufaklı taşçık katkı; Piş.: iyi; Bez.: Damgalı (Latince); Ben.: J. W. Hayes, "North Syriën Mortaria", *Hesperia* 36, Cambridge 1967, sf. 337vdd., M.S. 3. yüzyılın sonu - 4. yüzyıl.

Tencereler

Kat. 54; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış yüz. kırmızımsı gri-koyu kırmızımsı gri (5YR 5/2-4/2), İç Yüz. kırmızı-kırmızımsı kahverengi (2.5YR 5/6-4/4); Ham.: kırmızı (2.5YR 5/6), mika katkı; Piş.: çok iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 385, sf. 66, Lev. 34, M. S. 1-3. yüzyıllar.

Kat. 55; Bul. Yeri: Agora, dükkan; Renk: Dış Yüz. Pembe-kırmızımsı sarı (7.5YR 7/4-7/6), İç yüz.; pembe-kırmızımsı sarı (7.5Yr 7/4-7/6); Ham.: pembe-kırmızımsı sarı (7.5YR 7/4-7/6), az ve iri taşçık katkı; Piş.: iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 419, sf. 71 (White Kitchen Ware), Lev. 39, M. S. 5-6. yüzyıllar.

Kat. 56; Bul. Yeri: Basilika; Renk: Dış Yüz. kahverengi (7.5YR 5/2-5/4), İç yüz. pembe-kırmızımsı sarı (7.5YR 7/4,7/6); Ham.: pembe-kırmızımsı sarı (7.5YR 7/4-7/6), taşçık katkı; Piş.: iyi; Ben.: Anemurium, Kat. 424, sf. 72 (Commonwares) Lev. 39, M. S. 5. - 7. yüzyıllar.

Kapaklar

Kat. 57; Bul. Yeri: Agora, dükkan; Renk: Dış Yüz. çok açık kahverengi (10YR 8/4-7/4), İç yüz.: çok açık kahverengi (10YR 8/4-7/4) Ham.: çok açık kahverengi (10YR 8/4-7/4); Piş.: iyi; Ben.: Perge 1985, Kat. 193, s. 108, 110, Lev. 40, M. S. 2.- 3. yüzyıllar.

Kat. 58; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış yüz. açık kahverengi (7.5YR 6/4), İç yüz. açık kahverengi, kahverengi (7.5YR 6/4-5/2); Ham.: açık kahverengi (7.5YR 6/4), irili ufaklı taşçık vekalker katkı; Piş.: çok iyi; Ben.:Perge 1985, Kat. 193, s. 108, 110, Lev. 40, M. S. 2.-

7/4-7/6) taşcık ve bitkisel katkı; Piş.: orta; Ben.: Anemurium, Kat. 554, sf. 92vdd (Commonwares), Lev. 55, M. S. 1. - 4. yüzyıllar.

Lüle¹⁷⁴

Kat. 67; Bul. Yeri: Nektareion; Renk: Dış Yüz. Kahvrengei-koyugrimsi kahverengi (7.5YR 5/4-10Yr 4/2), İç yüz. kahverengi-koyu grimsi kahverengi (7.5YR 5/4-10YR 4/2); Ham.: açık kahverengi, kahverengi (7.5YR 6/4-5/4); Piş.: iyi; Bez.: Kalıpla şekillendirilmiş; Ben.:R. Robinson, "Clay Tobacco Pipes from the Kerameikos", AM 98, Berlin 1983, sf. 265vdd., Lev. 52vdd.; Tophane Lüleçiliği Dışbank Yayınları, s. 58vdd. Lev. 1.; Tarihleme: Osmanlı.

ÖZET VE YORUM

Yukarıda çeşitli örneklerle tanıtmaya çalıştığımız buluntuların büyük bir kısmı, kazı çalışmalarının gerçekleştirildiği Agora'nın kuzeyindeki Dükkanlar (1.-7. No'lu Mekanlar), Nektareion (8 No'lu Mekan) ve Bazilika'da (M Binası) ve Hamam'da (L Binası) ele geçmiştir. Agora ve civarında ele geçen çanak çömlek buluntuları M. S. 4. ve 7. yüzyıllarda yoğunlaşmaktadır. Ancak, şehirde Hellenistik Devir,¹⁷⁵ Erken Roma¹⁷⁶ ve Tugay ya da Togay¹⁷⁷ devri örnekleri de ele geçmiştir. Hamam'da bulunan çanak çömlekler Roma ve Geç Roma devirlerine aittir. Bazilika da ise sadece Geç Roma Devri örnekleri bulunmuştur.

Yüzey araştırmasında ele geçen çanak çömlekler de Agora ve civarında bulunanlara paraleldir. Özellikle yayınlarda "Cypriot Red Slip Ware"¹⁷⁸ adıyla bilinen sarı, kırmızı, kahverengi, siyah astarlı çanak çömleğin yaygın olarak ele geçtiği kentte, bu grubun bilinen kap biçimleri özellikle yayvan derin tabak ve yayvan derin kaseler sayıca çoktur. Söz konusu kaplarda çizi, çentik ve rulet bezemeler kapların ağız ve dış yüzeylerini süslemede kullanılmışlardır. Az sayıda olmakla beraber damga bezeme de görülmektedir.

Hem kazı hem de yüzey araştırmasında ele geçen çanak çömlekler kentin Hellenistik, Roma, Geç Roma dönemlerinde iskan edildiğini göstermektedir. 7. - 16/17. yüzyıllar arasında terk edilmiş olan Kent, daha sonra ne zaman olduğu kesinlikle bilinmemekle beraber muhtemelen 16/17. yüzyıldan sonra bir Türkmen boyu olan Tugay ya da Togaylar tarafından tekrar iskan edilmiştir. Ancak mimaride sadece kuru duvarlarla temsil edilen Tugay ya da Togaylar döneminin sadece depolama ve gündelik kullanıma yönelik kaba çanak çömleği bu devirde kentin geçici bir konaklama yeri gibi kullanıldığına işaret eder. Bizans devri içi tipik olan "Incised Ware",¹⁷⁹ "Monochrome Ware"¹⁸⁰ bulunmamış olması Tugay ya da Togaylar öncesinde kentin terk edildiğini gösterir. Ancak Tugay ya da Togayların kenti ne süreyle ve ne şekilde kullandıklarını bile-

16./17. Jahrhundert war sie jedoch völlig verlassen und vergessen. Typisch byzantinische Ware wie z.B. "Incised Ware" und "Monochrome Ware" wurden nicht gefunden, so daß eine byzantinische Besiedlung auszuschließen ist. Wahrscheinlich wurde die Ruinenstadt erst wieder im 16./17. Jahrhundert durch den Turkmenenstamm der "Tugay" bzw. "Togay" aufgesucht¹⁰ und als Siedlungsplatz genutzt. Aus turkmenischer Zeit gibt es nur grobe trockene Mauern ohne Mörtel und grobe Scherben von Vorratsgefäßen. Weder feines Fayancen noch Fliesen wurden am Ort gefunden. Diese Merkmale sprechen nicht für eine normalen Wohnsiedlung. Da der turkmenische Fiedhof in der Nähe der antiken Stadt liegt (im Dorf Sarılar) wo auch eine osmanische Pfeife (Kat. 67) gefunden wurde, und der Turkmenen-Stamm der "Tugay" bzw. "Togay" noch heute in der Umgebung bekannt ist, ist anzunehmen, das die antike Stadt bis vor wenigen Generationen als turkmenisches Sommerquartier im Benutzung war.

In neuerer Zeit hat J. W. Hayes die Ruinenstadt bei Side mit dem antiken Lyrbē identifiziert, das in der Geographen Ptolemäus in der Provinz Pamphlygen gelegen war. Wir schließen uns dieser Benennung an. Weil der Ort jedoch allgemein als Seleukeia bekannt ist, trägt diese Stadt den Unterstitel "Lyrbē - Seleukeia".

Die ersten systematischen Forschungen bzw. Ausgrabungen fanden unter der Leitung von Prof. Dr. J. Hayes in den Jahren zwischen 1972 und 1979 statt. Die Stadt wurde

- 1- J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*. London 1972, s.371ff.
- 2- Hellenistische Scherben sind in sehr geringer Anzahl vorhanden, z.B. Kat. 51 und 52 (grobe Unguentaria-Scherben ohne Überzug).
- 3- Es gibt nur vereinzelte frühromische Terra-Sigillata-Scherben, z.B. Kat. 5.
- 4- RE Suppl. 7 1940, 1295ff. s. Terra Sigillata (Comfort); C. Meyer-Schlichtmann, *Die pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon*, PF 6, 1969, s. 5ff.; Çandarlı: S. Löeschcke, "Die Arbeiten zu Pergamon 1910- 1911. Sigillata Töpfereien in Tschandarlı". AM 37, 1912, 356f.; Pergamon: C. Meyer-Schlichtmann, *ibid.*; Tralleis: Pliny, *Natural History* XXXV. x1vi. 158ff.
- 5- Firnis: Dicke, glänzende Überzug (Glanzton).
- 6- Hayes, *ibid.* s.13ff.
- 7- M. Darga, "Seleukeia Grekçe - Sidece Çift Dilli (Bilingues) Yazıtı", *Anadolu Araştırmaları, Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* IX, 1983, 401ff., Taf. I-II: Eine bilingue Inschrift (sidetisch und griechisch) zeigt, daß die Stadt Lyrbē-Seleukeia eine enge Beziehung mit der Stadt Side hatte.
- 8- "Incised Ware": Alt von Perg. XI 4, 42ff.
- 9- "Monochrome Ware": nur mit einer Farbe glasierte Keramikware. Das Gefäßinnere und die Gefäßoberfläche können in zwei verschiedenen Farbtönen erscheinen.
- 10- Der beginn der turkmenische Besiedlung ist nicht ganz geklärt. Seit dem 16./17. Jahrhundert gibt es Turkmenen bei Manavgat. Die turkmenische Grabsteine in der Nähe der antiken Stadt (in Sarılar) sind in die Mitte des 19. Jahrhunderts zu datieren.

F. von Luschan, dann R. Heberdey, A. Wilhelm und H. Rott besucht². Im Jahre 1949 sah die Grabungsleiterin J. İnan die Ruinen das erste Mal auf einer gemeinsamen Reise mit A. M. Mansel und E. Bosch. 1962 und 1963 besuchten G. Bean und T. B. Mitford die Ruinenstadt³. Nach den Publikationen der ersten Forscher begann die Diskussion über den Namen der Stadt (Seleukeia oder Klaudioseleukeia) und ihre Zugehörigkeit zu einer bestimmten geographischen Landschaft (Pamphylien, Pisidien, Kilikien oder Isaurien), die bis heute zu keinem entgültigen Abschluß gekommen ist⁴. Der heute gebräuchliche Name der Stadt "Seleukeia" geht auf eine Erwähnung bei Stadiasmos in seinem Buch "Maris Magni" zurück, das allerdings ausschließlich antike Hafenstädte nennt⁵. Unsere Stadt liegt jedoch in den Bergen, und nur das heutige Manavgat ist per Schiff über den gleichnamigen, in der Antike Melas genannten Fluß erreichbar. Außerdem wurden in der Stadt kaiserzeitliche Münzen gefunden, die einen Baitylos (steinernes Kultmal) zeigen, was auf eine vorgriechische Kulturtradition hinweisen könnte. Es ist jedoch nicht sicher, ob die Münzen tatsächlich für diese Stadt geprägt wurden. Immerhin steht fest, daß der Ort nicht mit dem von den Seleukiden gegründeten hellenistischen Seleukeia identisch sein kann. Sein richtiger Name konnte bisher weder mit Hilfe von Münzen noch durch Inschriften geklärt werden.

In neuerer Zeit hat J. Nollé die Ruinenstadt bei Şihlar mit dem antiken Lyrbe identifiziert, das nach dem Geographen Ptolemeios in Ostpamphylien gelegen war⁷. Wir schließen uns dieser Benennung an. Weil der Ort jedoch allgemein als Seleukeia bekannt ist, trägt dieses Buch den Untertitel »Lyrbe ? - Seleukeia ?«.

Die ersten systematischen Forschungen bzw. Ausgrabungen fanden unter der Leitung von Prof. Dr. J. İnan in den Jahren zwischen 1972 und 1979 statt⁸. Die Stadt wurde gründlich untersucht und ein topographischer Plan angefertigt. Die Ausgrabungen konzentrierten sich auf die Agora und die Anlagen in ihrer Nachbarschaft sowie auf eine spätantike Friedhofskirche. Eine Thermenanlage wurde mit wenigen begrenzten Sondagen erforscht. Die restlichen oberirdisch sichtbaren Bauten, die sich teils innerhalb, teils außerhalb der Stadtmauer befinden, wurden zeichnerisch und fotografisch aufgenommen.

Stadtgeschichte:

Die Geschichte der Stadt reicht nach den am Ort gefundenen Inschriften und Münzen bis in die vorgriechische Zeit zurück⁹. Die Ruinen und Keramikfunde belegen die Existenz der Stadt jedoch erst seit hellenistischer Zeit. Sowohl die Baureste als auch die Keramik- und Skulpturfunde deuten darauf hin, daß die Stadt in der frühen bis späten Kaiserzeit große Bedeutung erlangte. Nach der Spätantike wurde der Ort verlassen und bis zur turkmenischen Epoche nicht wieder besiedelt. Wie das sehr schlechte Mauerwerk und die grobe Keramik zeigen, wurde das Gebiet der antiken Stadt frühestens im 16/17. Jahrhundert n. Chr. von einem Turkmenen-Stamm namens "Tugay" bzw. "Togay"¹⁰ sehr wahrscheinlich als Sommerquartier aufgesucht. Da dieser Stamm in dem nahe gelege-

fentlicht, eine bilingue griechische und sidetische¹⁵ sowie eine stark ergänzte Inschrift,¹⁶ aufgrund derer als Stadtname "Klaudioseleukeia" vorgeschlagen worden ist. Die dritte gefundene Inschrift ist eine Grabinschrift, ist Spolie in einer Thermenanlage verbaut.¹⁷ Weitere Inschriften bzw. Inschriftenfragmente wurden in Gebäude M (Friedhofskirche) ans Tageslicht gebracht¹⁸.

Skulpturen:

Die Skulpturen stammen alle aus Raubgrabungen oder wurden per Zufall an der Oberfläche gefunden. Davon sind einige besonders erwähnenswert: Eine bronzene römische Apollon-Statuette¹⁹, die auf ein hellenistisches Original zurückgeht, ist aufgrund ihrer Darstellungsweise und besonders der Bearbeitung des Kopfes in das 2. Jahrhundert n. Chr. zu datieren. Darüber hinaus gehören eine marmorne severische Leto-Statue²⁰ nach einem Original aus der Mitte des 5. Jahrhunderts v. Chr. und eine römische Asklepios-Statuette²¹, die nach einem hellenistischen Vorbild gearbeitet wurde, zu den interessantesten Skulpturfunden der Stadt.

Mosaiken:

Die beiden Mosaiken mit der Darstellung des Orpheus²² aus der Exedra und mit den Sieben Weisen²³ aus der Bibliothek befinden sich heute im Museum Antalya und sind sehr qualitativ gearbeitet. Besonders das Orpheus-Mosaik mit seinen kleinen und sehr feinen tesserae ist mit hellenistischen und frühromischen Beispielen vergleichbar und läßt sich an das Ende des 1. Jahrhunderts n. Chr. datieren²⁴. Das Sieben-Weisen-Mosaik zeigt im Mittelfeld Homer und seine personifizierten Werke "Ilias" und "Odyssee". Das Mittelfeld ist von 16 Büsten berühmter Naturwissenschaftler, Schriftsteller, Redner usw. umgeben. Das Mosaik kann nach seiner Bildkomposition und technischen Ausführung in das 2. Jahrhundert n. Chr. datiert werden.²⁵

Keramik:

Die Keramikfunde stützen im wesentlichen die zeitliche Einordnung der Architektur. Sie stammen aus hellenistischer, römischer und turkmenischer Zeit und werden in der vorliegenden Arbeit ausführlich von N. Atik behandelt²⁶.

1- J. İnan, "Güney Anadolu'da Yeni Bulunan Bir Şehir", *Türkiyemiz*, 20, Oktober 1976, s. 7ff.; J. İnan, "Seleukeia Kazısı ve Onarımı" *T. C. Kültür Bakanlığı, II. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1980, s. 13f.

2- F. v. Luschan, in K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens*, Bd. II, Wien 1892, s. 186f., 235.; R. Heberdey - A. Wilhelm, "Reisen in Kilikien ausgeführt 1891 und 1892", *Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Classe, Denkschriften*, Bd. 44, Wien 1896, s. 134; H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphyliden, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908, s. 65ff.

3- G. E. Bean - T. B. Mitford, "Journey's in Rough Cilicia in 1962 and 1963", *Denkschriften Österreichische Akademie der Wissenschaften in*

20- Leto: s., Abb. 61. Vgl.; P. E. Arias, *Skopas*, Rom 1952, Taf. VI, 23; *Enc. Arte. Ant.* IV, s. 504ff., Abb. 592.; L. Kahil, *LIMC VI*, 1 Zürich 1992, s. 258vd. 10-26; *LIMC VI*, II Zürich 1992, s. 130ff. 10, 12, 13, 16-20, 21, 25, 26; H. Stuart Jones, *A Catalogue of the Ancient Sculptures Preserved in the Municipal Collections Rome. The Sculptures of the Palazzo dei Conservatori*, Oxford 1926, s. 227, Nr. 31, Taf. 85.

21- Asklepios, s., Abb. 65, 68ff. Vgl. Z. Goceva, *LIMC II*, 1 Zürich 1984, s. 898f: Asklepios und Telesphoros 11-14, Asklepios Hygiaea Telesphoros 15-20, *LIMC II*, 2 Zürich 1984, Asklepios und Telesphoros 14, Asklepios Hygeia Telesphoros 17-19.

22- Abb. 77, 127f. Zeich. s.33.

23- Abb. 78ff.

24- Vgl. L. Budde, *Antike Mosaiken in Kilikien*, Bd. II. Recklinghausen, 1972, Zeich. 5, Abb. 6-28.; Kentauren- und Hirten-Mosaiken in der Villa Hadriani: A. Penna, *Viaggio Pittorico della Villa Adriana*, Bd. 4, Kentaurenmosaik: Taf. 101; Hirten-Mosaik: Taf. 107; Kentaurenmosaik: M. Kunze - V. Kästner, *Führer durch die Ausstellungen des Pergamon-Museums. Antiken-Sammlung II*, Berlin 1985, s. 88, Abb. 13.

25- s. Atik, Keramik, s. XXXXXX

RESİM LİSTESİ / BILDNACHWEIS

- 1- Agora'nın güneyinden kuzeye bakış / *Agora Blick von Süden nach Norden*
- 2- Agora'nın güneyinde 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Batı portiğin güney duvarı (güneyden görünüm) / *Agora Südseite, Raum 9, 13 und Südmauer der Westportikus (von Süden)*
- 3- Agora'nın güneyinde 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Batı portiğin güney duvarı (güneyden görünüm) / *Agora Südseite, Raum 9, 13 und Südmauer der Westportikus (von Süden)*
- 4- Agora'nın güneyinde 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Batı portiğin güney duvarının bir bölümü (güneyden görünüm) / *Agora Südseite, Raum 9, 13 und Abschnitt der Südmauer der Westportikus*
- 5- Agora'nın güneyinde 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Güney duvarı (güneybatdan görünüm) / *Agora, Südseite, Raum 9, 13 und Südmauer der Westportikus (von Südwesten).*
- 6- Agora'nın güneyinde 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Batı portiğin güney duvarı (kuzeyden görünüm) / *Agora, Südseite, Raum 9, 13 und Südmauer der Westportikus (von Norden)*
- 7- Agora'nın güneybatı köşesi (kuzeyden görünüm) / *Agora Südwestecke (von Norden)*
- 8- Agora'nın güneyinde D Kapısı / *Agora Südseite Tor D*
- 9- Agora'nın batısında 1. Galeri / *Agora, Westseite, Galerie 1*
- 10- Agora'nın batısında 1. Galeri / *Agora Westseite, Galerie 1*
- 11- Agora'nın batısında 1. Galeri ile 2. Galeriyi bağlayan I No'lu Giriş / *Agora, Westseite, Eingang I zwischen Galerie 1 und 2*
- 12- Agora'nın batısında; 1. Galeri ile 2. Galeriyi bağlayan II No'lu Giriş / *Agora, Westseite, Eingang II zwischen Galerie 1 und 2*
- 13- Agora'nın kuzeybatısında III no'lu giriş / *Agora Nordwestecke, Eingang III*
- 14- Agora'nın batısında 1. Galeri içinde İyon sütun başlığı / *İonische Säulenkapitel von Galerie 1 auf der Nordseite der Agora*
- 15- Agora'nın batısında 1. Galeri içinde İyon sütun başlığı / *İonische Säulenkapitel von Galerie 1 auf der Nordseite der Agora*

- 44- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, apsis eğrisi içi, mezar ve pencere/ *Friedhofskirche, Grab und Fenster im Apsis*
- 45- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, kuzey koridor, doğuya bakış/ *Friedhofskirche, Nordkorridor (nach Osten)*
- 46- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, kuzey odalar No. 5, tekne ve kaide/ *Friedhofskirche, Nordräume, Nummer 5, Sarkophagwanne und Sockel*
- 47- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, güney odalar ve "mezarlar seti" / *Friedhofskirche, Südräume und Grabärstufe*
- 48- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, güney odalar, no. 1, merdiven/ *Friedhofskirche, Südräume, Nummer 1, Treppe*
- 49- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, "mezarlar seti", mezar I/ *Friedhofskirche, Grabärstufe, Grab I.*
- 50- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, mezar 1 ve 5/ *Friedhofskirche, Grabär 1 und 5*
- 51- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, mezar 2, kapak yazıtı/ *Friedhofskirche, Grab 2, Inschrift auf dem Sarkophagdeckel.*
- 52- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, mezar 7 ve 8/ *Friedhofskirche, Grabär 7 und 8*
- 53- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, stylobat kalıntısı ve parapet sıva izi/ *Friedhofskirche, Rest des Stylobates und Mörtel*
- 54- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, kuzey odalar, no. 5, döşemealtı mezar odası/ *Friedhofskirche, Nordräume, Nummer 5, Grabkammer unter den Fußboden.*
- 55- M Yapısı-Mezarlık Kilisesi, kuzey odalar, no. 5, döşemealtı mezar odası, kline katları/ *Friedhofskirche, Nordräume, Nummer Grabkammer unter den Fußboden, die Etagen der Kline.*
- 56- W Yapıları - Nekropol'den bir görünüm/ *Gebäude W, von der Nekropole aus gesehen*
- 57- Yazıt / *Inschrift*
- 58- Yazıt parçası/ *Inchriftenfragment*
- 59- Yazıt parçası/ *Inchriftenfragment*
- 60- Yazıt parçası/ *Inchriftenfragment*
- 61- Leto Heykeli / *Leto-Statue*
- 62- Aphrodite Heykeli/ *Aphrodite-Statue*
- 63- Giyimli Kadın Heykelciği parçaları/ *Fragmente einer Gewandstatuette*
- 64- Giyimli Kadın Heykelciği parçaları/ *Fragmente einer Gewandstatuette*
- 65- Asklepios Heykelciği başı (cepheden görünüm)/ *Asklepios-Statuette, Kopf (Vorderansicht)*
- 66- Asklepios Heykelciği başı (sağdan görünüm)/ *Asklepios-Statuette, Kopf (von rechts)*
- 67- Asklepios Heykelciği başı (soldan görünüm)/ *Asklepios-Statuette, Kopf (von links)*
- 68- Asklepios heykelciği gövdesi/ *Asklepios-Statuette, Torso*
- 69- Torsocuk (cepheden)/ *Kleiner Torso (Vorderansicht)*
- 70- Torsocuk (arkadan)/ *Kleiner Torso (Rückansicht)*
- 71- Torsocuk (yandan)/ *Kleiner Torso (Seitenansicht)*
- 72- Giyimli Kadın Heykelciği parçası (cepheden görünüm)/ *Fragment einer Gewandstatuette (Vorderansicht)*
- 73- Giyimli Kadın Heykelciği parçası (arkadan görünüm) / *Fragment einer Gewandstatuette (Rückansicht)*

- 98- Agora'nın kuzeyinde Eksedra ve Kuzey Portiğin doğu kısmı, doğusunda Doğu Portik ve Dükkanlar./ *Agora, Nordseite: Exedra und Ostteil der Nordportikus; Ostseite: Ostportikus und Läden*
- 99- Agora'nın kuzeyinde; F Kapısı (güneyden bakış)/ *Agora, Nordseite: Tor F (von Süden)*
- 100- Agora'nın kuzeyinde; F Kapısı (kuzeyden bakış)/ *Agora, Nordseite: Tor F (von Norden)*
- 101- Agora'nın kuzeydoğusunda; A Kapısı, 1 No'lu Dükkan/ *Agora, Nordostecke: Tor A und Laden 1*
- 102- Agora'nın kuzeyinde A Kapısı, Doğusunda 1 ve 3 No'lu Dükkanlar, B Kapısı, Doğu Portik/ *Agora, Nordseite: Tor A; Ostseite: Läden 1-3, Tor B und Ostportikus*
- 103- Agora'nın doğusundan genel bir görünüm/ *Agora, Ostseite*
- 104- Agora'nın doğusunda kanal/ *Agora, Ostseite: Wasserkanal*
- 105- Agora'nın doğusunda 3 ve 4 No'lu Dükkanlar, B Kapısı/ *Agora, Ostseite: Läden 3-4*
- 106- Agora'nın doğusunda B Kapısı ve Doğu Portiği / *Agora, Ostseite: Tor B und Ostportikus*
- 107- Agora'nın doğusunda 3 No'lu Dükkanın içten görünümü/ *Agora, Ostseite: Laden 3*
- 108- Agora'nın doğusunda 3 No'lu Dükkanın kapı ayrıntısı/ *Agora, Ostseite: Laden 3, Detail der Ladentür*
- 109- Agora'nın doğusunda Nektareion'un dış cephesi/ *Agora, Ostseite: Fassade des Nektareions*
- 110- Agora'nın doğusunda Nektareion'un dış cephesinde kuzeyindeki büyük kapı/ *Agora, Ostseite: Die große Nordtür der Nektareionfassade*
- 111- Agora'nın doğusunda Nektareion'un iç cephesi/ *Agora, Ostseite: Innenfassade des Nektareions*
- 112- Agora'nın doğusunda Nektareion'un iç mekanı/ *Agora, Ostseite: Innenraum des Nektareions*
- 113- L Yapısı - Hamam'ın , güneyden dış cephesi / *Thermenanlage (L): Fassade von Süden*
- 114- L Yapısı - Hamam'ın 3 No'lu Mekanı/ *Thermenanlage (L): Raum 3*
- 115- M Yapısı - Mezarlık Kilisesi'nin güneydoğusundan bir görünüm / *Friedhofskirche (M): von Südosten*
- 116- A Yapısı - Kent Kapısı'ndan bir kule / *Ein Turm des Stadttors (A)*
- 117- T Yapısı - Su Sistemine İlişkin Kemerli Yapı / *Teil der Wasserleitung (T)*
- 118- P Yapısı - Pınar / *Wasserquelle (P)*
- 119- C2 Yapısı - Tapınak dış cephesi / *Tempel, Aussenfassade (C2)*
- 120- C2 Yapısı - Tapınak iç mekanı./ *Tempel, Innenraum (C2)*
- 121- C2 Yapısı - Tapınak; dıştan, kuzeyden görünümü/ *Tempel (C2), Außenfassade von Norden*
- 122- Yazıt / *Inschriften*
- 123- Apollon Heykelciği / *Apollon-Statuette*
- 124/125/126 Mezar Taşı / *Grabsteine*
- 127- Orpheus Mozaiği/ *Orpheus-Mosaik*
- 128- Orpheus Mozaiği 'NAPE' Personifikasyonu/ *Orpheus-Mosaik, "NAPE"-Personifikation*

DİPNOTLAR

Bu kitap arkeologlar dışında, arkeolojiye ilgisi olan kişilere de hitap ettiğinden bazı basit arkeolojik terimler de dipnotlarda açıklanmıştır.

- 1- G. Sanson, Pamphilia et Pisidia "Cartes générales de toutes les parties du Monde" Paris 1670-76: 17. yüzyıla ait bu haritada şehir Lyrbe olarak gösterilmiştir. Son yıllarda da Nollé'nin ikna edici yayınından sonra kentin adı bazı yayınlarda Lyrbe olarak kabul görmektedir: Örneğin S. Mitchell, *Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor I-II* (1993); *Cremna in Pisidia*, Londra 1995, Bak. Kentin Adı s. XXXX; J. Nollé, "Forschungen in Selge und Ostpamhylien". T.C. Kültür Bakanlığı, VI. Araştırma Sonuçları Sempozyumu, 1988, sf. 257vdd. >Da Lyrbe - wie wir von dem Geographen Ptolemaios wissen - in Ostpamhylien gelegen hat, bleiben nur noch zwei Regionen, wo die Stadt zu suchen ist. Die eine ist die bisher kaum erforschte Gegend südlich von Akseki, die andere die am mittleren Melas zwischen Manavgat (Manaua) und Gödene (Kotenna). Bei den Surveyarbeiten im vergangenen Jahre habe ich die Gegend südlich von Akseki gründlich erforscht. Ich fand dort nur einzelne kleinere Festungen bzw. unbedeutende Siedlungen aber keinen großen Ruinenplatz, der städtischen Charakter hat. In dieser Gegend kann also Lyrbe nicht gelegen haben. Im Melas-Gebiet nördlich Manavgat gibt es bekanntlich zwei Ruinenplätze, Gölcük Ören und Şihlar. Gölcük-Ören ist nach einer dort gefunden Inschrift mit Orokenda zu identifizieren..... Bisher wurde die Ruinenstätte von Şihlar mit Seleukeia im Pamphylien identifiziert. Diese Benennung ist jedoch irrig. Seleukeia ist nämlich im Stadiasmos Maris Magni erwähnt,, d.h. einem Handbuch für Seeleute, in dem anlaufbare Häfen und Reeden mit Entfernungsangaben beschrieben sind. Şihlar ist aber nicht auf dem Wasserweg erreichbar; der Melas ist wegen einer Stromschnelle nur bis Manavgat (Manaua) schiffbar. Folglich kann die Stadt im Landesinnern vor den Taurusbergen bei Şihlar nicht im Stadiasmos Maris Magni erwähnt sein und kann nicht Seleukeia sein.<Tercümesi: *Coğrafyacı Ptolemaios'dan öğrendiğimiz gibi Lyrbe kenti Doğu Pamphylia'da yer aldığı için şehri arayabileceğimiz yalnızca iki bölge vardır. Biri şimdiki kadar hemen hemen hiç araştırılmamış Akseki'nin güneyi, diğeri ise Melas'ın ortalarında Manavgat (Manaua) ve Gödene (Kotenna) arasındaki alanlar. Geçen yılki araştırmalarımızda Akseki'nin güneyini araştırmıştım. Orada sadece küçük kaleler ve küçük önemsiz yerleşim birimleri buldum. Fakat şehir karakterinde hiç bir harabe yerine rastlayamadım. Öyleyse Lyrbe bu bölgede yer alıyor olamaz. Manavgat'ın kuzeyinde Melas Bölgesi'nde iki harabe alanı, Gölcük Ören ve Şihlar bilinmektedir. Gölcük Ören orada bulunan bir yazıtla Orokenda antik kenti olarak saptanmıştır..... Şimdiki kadar Şihlar Pamphylia'daki Antik Seleukeia şehri olarak kabul edilmiştir. Ancak bu bir yanlışlıktır. Seleukeia adı Stadiasmos'un Maris Magni'sinde yani antik liman kentlerinin yer aldığı, denizcilerin yanaşacak limanları ve limanlar arasındaki mesafeleri öğrendikleri bir el kitabından alınmıştır. Fakat Şihlar'a su yoluyla ulaşılamaz. Melas'ın (nehri) akıntı gücüyle sadece Manavgat'a (Manaua) kadar ulaşılabilir. Bunun neticesinde sahilden uzakta, Toros Dağları'nda yer alan Şihlar Stadiasmos'un Maris Magni'sinde adı geçen Seleukeia olamaz. <*
- 2- K. Lanckoronski, *Städte Pamphylens und Pisidiens*, Cilt II, Prag 1892, s. 186 vd., 235 yazıt no. 261.
- 3- R. Heberdey - A. Wilhelm, "Reisen in Kilikien ausgeführt 1891 und 1892", *Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien Philosophisch-Historische Classe Denkschriften*, Cilt 44, Viyana 1896, s. 134
- 4- H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphyliden, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1908, s. 65 vdd.
- 5- A. M. Mansel, E. Bosch ve J. İnan'ın şehri ilk ziyaretleri, ilk tesbitleri için Bkz. İlk Araştırmalar
- 6- Bkz. Ören Yerinin Adı, s. XXXXXXX
- 7- G. E. Bean - T. B. Mitford, "Journey's in Rough Cilicia in 1962 and 1963", *Denkschriften Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien Philosophisch-Historische Classe Denkschriften*, Cilt. 85, Viyana 1965. s. 4vdd.; "Journey's in Rough Cilicia in 1964-68" *Denkschriften Österreichische Akademie der Wissenschaften in Wien Philosophisch-Historische Classe Denkschriften*, Cilt 102, Viyana 1970. sf 18vd, Res. 6.
- 8- L. Robert, *Documents de L'Asie Mineure Méridionale*, Cenevre 1966. 60 vdd. Lev. VI, 1
- 9- Kentin adı: Seleukeia ?, Klaudiosseleukeia ?;

26. Archivolt: Hellenistik ve Roma dönemlerinde zafer takı, şehir kapısı vs. gibi yapılarda kullanılan yuvarlak, kemer biçimindeki mimari eleman (Koepf, a.g.e. s. 27).
- 27- Stylobat, >Antik mimarlıkta yapının üzerinde oturduğu, toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan, bezemeli siltmeli üst temel.<(Saltuk, a.g.e. s.168).
- 28- Substruksiyon (Lat.): Alt yapı. Bir yapının altında üst yüzeyi genişletmek için inşa edilen mekan (Koepf, a.g.e. s. 367)
- 29- Bombeli düzenli bloklardan oluşan duvarlar, Hellenistik devrin karakteristik duvar tipidir.
- 30- Priene Tapınağı'nın sütun başlıkları: M. Schede, *Die Ruinen von Priene*, Berlin 1964, s. 32, Res. 34-36.
- 31- E. Nash, *Bildlexion zur Topographie des Antiken Rom*. Cilt. II, 501vdd., 1323.
- 32- Bkz. Yedi Bilgeler Mozayiği, s. XXXXX
- 33- Fascia: >Antik mimarlıkta İon ve Korinth Düzenlerinde kademeli bir yüzeye sahip olan arşitravin kademeleri arasındaki yatay şerit biçimindeki bölümlere verilen isim Bkz. Levha XV, XVII.< (Saltuk, a.g.e. s. 64)
- 34- Arşitrav: >Antik Yunan ve Roma mimarisinde sütun başlıkları üzerine oturarak sütunları birbirine bağlayan ve üzerine gelen elemanların ağırlığının sütun başlıklarıyla sütunlara geçişini sağlayan yatay taş blok...< (Saltuk, a.g.e., s. 31vd.)
35. Geison: >Antik mimarlıkta saçak kornişine verilen isim< (Saltuk, a.g.e. s. 68).
- 36- Bkz. Orpheus Mozayiği, s. XXXXX
- 37- Triglif, >Dor Düzeninde metoplar arasında yer alan ve triglifonu oluşturan elemanlardan biri. Triglifler daima ortada iki tam olukla bunların iki yanında bulunan iki yarım oluktan oluşur...< (Saltuk, a.g.e. s. 183).
- 38- Metop, >Antik Yunan mimarlığında Dor Düzeninde arşitravin üzerinde yer alan triglifonu oluşturan, triglifler arasında kalan, dörtgen biçimli, üzerinde kabartmalar bulunan ya da kabartmasız olan, boyalı ya da boyasız taş levhalara verilen isim...< (Saltuk, a.g.e. s.119).
- 39- F. von Luschan'ın notları için Bkz. Lanckoronski, a.g.e. s. 186vd, 235, yazıt no. 261.
- 40- Rott, a.g.e., s. 66.
- 41- Bouleterion, >Antik Yunan'da kent meclisinin toplandığı bina...< (Saltuk, a.g.e. s. 41).
- 42 - Bean-Mitford a.g.e. 1965, s. 5.
- 43- Odeion ya da odeum, >Antik mimarlıkta içinde müzik dinlemek için yapılmış özel yapı...< (Saltuk, a.g.e. s.127).
- 44- Nektar = şarap, içki olduğundan, Nektareion=şarap evi anlamına da gelir.
- 45- Ton Nektareion = Nektareios'un anlamına gelir. Bu yüzden "Nektaraios'un Yapısı" yazılmış ve şehre yapıyı inşa ettiren kişi kastedilmiş olabilir.
- 46 - Bkz. Dipn. 41 ve 43.
- 47- Ekhinus, >Antik mimarlıkta sütun başlıklarını oluşturan elemanlardan biri. Yastık biçiminde dış bükey kesitli silme görünümündedir...< (Saltuk, a.g.e. s. 58).
- 48- Abakus, >Antik sütun başlığında dörtgen bir levha, üst yapıyı taşıyan bir elemandır...< (Saltuk, a.g.e. s.13).
- 49- Anuli, >Dor Düzeninde ekhinus ile sütunun birleştiği yerde yer alan, genellikle dört adet yatay paralel çizgiye verilen ad...<(Saltuk, a.g.e. s. 58).
- 50- Prostylos: >Anteler arasında ve tapınağın ön cephesinde sütunlar bulunan plân tipi. Templum in anti-s'ten farkı ön cephesinde bir sütun dizisinin bulunmasıdır. Prostylos tipinde anteler biraz kısalmıştır. Bkz. Levha XIII < (Saltuk, a.g.e. s. 173).
- 51- G.E. Bean, *Kleinasien 3. Jenseits des Mäander Karien mit dem Vilayet Muğla*. Stuttgart 1985, s.202vdd.; H. -

- 79- Dörtgen kurna: Hisar, Bull. arch. Bulgare 11, 1937, şekil 195-196.
- 80- Vaftizhane mimarisi için bkz. Fr.W.Deichmann, RAC "Baptisterium" maddesi; Ch.Delvoye, RBK "Baptisterium" maddesi.
- 81- Leptis Magna 1, A.Khatchatrian, age. fig 217. Zwarthnotz Vağarşapat - tetrakonkhos), apsis'in arkasında, Khatchatrian age.126; Rusafa, tetrakonkhos, K yan oda; J.Kollwitz, AA 1963, s.334 res.3)
- 82- Nerezi (Bosna), A.Khatchatrian, age. s.113.
- 83- N.Cambi, Atti del IX Congr. Int.di archeologia.Cristiana 1975 Città del Vaticano, cilt II.s.145 res 3; Srma (Dalmaçya), N.Cambi, ae. s.146 res.4.
- 84- Nesazio, R.Egger, Atti III. Cong.Int.Arch.Cr. 1932 (1934) s.291 fig.3; Mogorjelo (Bosna), A.Khatchatrian, age.fig. 164; Mujdzici, Khatchatrian ae, fig 165; Çoban Dere, (Bulgaristan), A.Khatchatrian, ae. fig. 166.
- 85- R.Laur-Belart, Die frühchristliche Kirche mit Baptisterium in Kaiseraugst, Aargau. Basel 1967, res.4-6.
- 86- T.Özoral, Idyros Kazısı (1976-1977), Actes du colloque sur la Lycie antique, Paris 1980, 101-104, fig.1.
- 87- J.W.Crowfoot, The Christian Churches yazısı için, bkz.: C.H.Kraeling, Gerasa. The City of the Decapolis, New Haven, Connecticut 1938, s.171 vdd. Crowfoot'un tespitine dayanarak,, msl. nefin K veya G'ine dizilen bazı mekanlara "diakonikon" işlevi atfetmek istemişlerdir.
- 88- G.Descoedres, Die Pastophorion im syro-byzantinischen Osten, Wiesbaden 1983, s.23 vdd."diakonikon" kavramının Crowfoot'un ileri sürdüğü anlamda kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. Dolayısıyla Gerasa'daki kiliselerin neferinin G ve/veya K'inde dizilen odalara Crowfoot tarafından atfedilen işlev geçersiz olmaktadır.
- 89- A.Grabar, Martyrium, recherches sur le culte de reliques et l'art chrétien antique, Paris 1946, s. 446; F.Dölger, Zur Symbolik des altchristlichen Taufhauses. Antike und Christentum 4,1934, s.153-187; R.Krautheimer, Introduction to an "Iconography of Mediaeval Architecture", JWCI. 5,1942, 1-33. Th.Klauser, Kleine abendlaendische Liturgiegeschichte, s.215, vaftiz ideolojisinde ölüm - diriliş motifini vurgulamaktadır.
- 90- J.Christern, Das frühchristliche Pilgerheiligtum von Tebessa, 1976, s.252 ve dipnot 69, mezarlık kiliselerinde, dolayısıyla anı kiliselerinde vaftizevi bulunmasını mübarek yerlerde, "ad sanctos", vaftiz olma arzusundan doğduğunu ileri sürmektedir.
- 91- P.-A. Février, Baptistères, martyrs et reliques. RACr. 62, 1986, 109, özellikle: 136-138. Ziyaretçi konaklama evleri için bkz. H.-G. Severin, Pilgerwesen und Herbergen, Akten d. XII. int.Kong.für christliche Archaeologie, Bonn 1991, Münster 1995, s.329-339.
- 92- Rott, a.g.e. s. 66vd.: Rott'un söz ettiği Mezarlık Kilisesi'nin hangi kilise olduğu (M ya da N Yapısı) tam anlaşılamamaktadır. Tarifleri, bazı hatalar olmakla beraber M Yapısı'na daha uygundur.
- 93- pronaos: >Antik Yunan tapınağında cella'nın önünde, ante duvarlarının arasında kalan giriş bölümü...<(Saltuk, a.g.e. s. 125)
- 94- naos=cella: >Antik Yunan tapınağında kült heykelinin bulunduğu en kutsal bölüm. Latincedeki cella ile aynı anlamı taşır...< (Saltuk, a.g.e., s. 124).
- 95- Orthostat:>Özellikle Eski Mezopotamya, Asur ve Hitit mimarlıklarında görülen, alınlımsız üstünde boyutlarda, bezeli bina cephelerini süsleyen taşlara verilen isim. Yunanca "dik duran" anlamındadır...<(Saltuk, a.g.e. s. 130vd).
- 96- Pseudo isodom:>İnce ve kalın taş dizelerinin almaşık olarak kullanılmasıyla oluşturulmuş, harçsız, Hellenistik duvar örgüsü...<(Saltuk, a.g.e. s. 147).
- 97- Adada Traian Dönemi Tapınakları (B Traianus Tapınağı ve C İmparatorlar Tapınağı) için Bkz. M. Büyükkolancı, *Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarisi*, İstanbul 1996, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (yayınlanmamış doktora tezi), s. 38vdd. 41vdd.; Sagalassos Traian Dönemi Tapınakları (Apollon Klarios Tapınağı'nın ikinci evresi) için Bkz. L. Vendeput, *The Architectural Decoration in Asia Minor, Sagalassos: A Case Study*, Löwen 1997, s. 56.

- Sculptures of the Palazzo dei Conservatori*, Oxford 1926 s. 227, no. 31, Lev. 85.
- 123- P. E. Arias, *Skopas*, Rome (1952), Lev. VI, 23; Enc. Arte. Ant. IV, s. 504vdd, Res. 592.;
- 124- Th. Schreiber, *Apollon Pythoktonos*. 1879, s. 85vdd; Lev. 1, W. H. Roscher, *Ausführliches Lexikon griechischen und römischen Mythologie*. Leipzig 1894-1897, Cilt II 2, 1913vdd. Res. 1vd.
- 125- J. İnan, "1970 Kremna Kazısı Raporu", *TAD XIX*, 2, 1970 s. 66vdd. Lev. XX,2.
- 126- E. Löwy, "Zu den Niobidenmälern", *Jdl*, 47, Berlin 1932, s. 66, Dipn. 6, Res. 18.
- 127- Luccia Telesine Sunağı, W. Amelung, *Die Skulpturen des Vatikan Museums I*, Berlin (1903), 467 vdd. No. 230, Lev. 47; W. Helbig, *Führer durch die Öffentlichen Sammlungen Klassischer Architektur in Rome*, Cilt I, Tübingen 1963, No. 367.
- 128- Schreiber, a.g.e. s. 85vdd. Lev. 2; Arias a.g.e. Lev. 6, 21,22; F. Imhoof-Blumer, *Kleinasiatische Münzen I*, Viyana 1901, s. 81., No. 33; J. Overbeck, *Geschichte der griechischen Plastik*. Leipzig (1894) s. 117, Res. 172 a-b, Cat. Gr. Coins of Lycia, Pamphylia und Pisidia Lev. XXXV, 5; H. v. Aulock, *Sylloge nummorum graecorum*, 18 Kopenhag 1944, 8608.
- 129- Strabon, 14, I, 20.
- 130- Ortygia: Leto'nun dadısı olan bir Nymphe (su perisi).
- 131- Plinius, *Natural Historia*, XXXIV, 77.
- 132- G. Niebling, "Zur Leto des Euphranor", *Forschungen und Fortschritten* 24, Berlin 1948, 2vdd.; Ch. Picard, *Manuel d'Archéologie grecque, La sculpture III*, Paris 1948, s. 866, Res. 390.
- 133- W. Fuchs, *Die Skulptur der Griechen*. Münih 1969, s. 200, Res. 209.
- 134- Fuchs, a.g.e. s. 194vd., Res. 207-208.
- 135- P. Arntd -G. Lippold, *Brunn-Bruchmann's Denkmäler griechischer und römischer Skulptur*. Münih 1947, s. 761vd., Res. 7.
- 136- Khiton, >Antik Yunan'da dikdörtgen kumaşın karşılıklı iki kenarının birbirine dikilmesi suretiyle meydana gelen dipsiz çuvala benzeyen himation veya khlainanın altına giyilen, kadınların da erkeklerin de giydiği giysi...< (Saltuk, a.g.e. s. 97).
- 137- Karş. O. Jentel, *LIMC II*, 1 Zürich 1894, s.156vd. Kat.34-37; *LICMC II*, 2 Zürich 1984, s. 158, Kat. 34-37.
- 138- Himation, >Kalın ve uzun bir pelerin biçiminde, hem erkeklerin hem kadınların giydikleri antik Yunan giysisi.< (Saltuk, a.g.e. s. 78).
- 139- Kore: >Kore sözcüğü Grekçe kız anlamındadır. Arkeolojide kore, genç kız heykellerine verilen ad...<(Saltuk, a.g.e. s. 102vd).
- 140- M. Bieber, *Ancient Copies. Construbituon to the History of Greek and Roman Art*, New York, 1977, 196vd..
- 141- J. İnan, "Güney Anadolu'da Yeni Bulunan Bir Şehir" *Türkiyemiz*, 20, Ekim 1976, s. 7vdd.142- *Antalya Museum*, Ankara 1988, s. 69, 104, Kat. 126.; *Antalya Museum Führer*, Antalya 1996, s. 70.
- 143- M- Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York 1985, s. 161, Fig. 685.
- 144- Benzerleri için bk. Z. Goceva, *LIMC II*,1. Zürich 1984 s. 898vd: Asklepios ve Telesphoros 11-14, Asklepios Hygieia Telesphoros 15-20, *LIMC II*,2, Zürich 1984, Asklepios ve Telesphoros 14, Asklepios Hygieia Telesphoros 17-19.
- 145- Melos Aphroditisi: M. Bieber, *The Sculpture of the Hellenistic Age*, New York 1955, s. 159vdd., fig. 673-677, M. Ö. 2. yüzyılın ikinci yarısı. Melos Aphroditisi'nin sanatçısı Henides'in oğlu Ages- ya da Aleksandros'tur.
- 146- Khlamys, >Eski Yunan'da genellikle askerlerin M.Ö. 5. yy'da süvarilerle epheblerin (Atina'da genç askerlerden oluşan bir kıta) giydikleri yünden manto, pelerin...< (Saltuk, a.g.e. s. 97).
- 147- Tugay ya da Togay mezar taşlarının tarihlerini (Hicri 1255, 1270 = Miladi 1839, 1854) okuyan sanat tarihçisi Dr. A. Gürçaglar'a teşekkür ederiz.

Unterkirchner 1983

E. Unterkirchner, "Terra Sigillata aus dem Heraion von Samos" AM 98, Berlin 1983, 169vdd.

154. M. Darga "Seleukeia Grekçe - Sidece Çift Dilli (Bilingues) Yazıtı" *Anadolu Araştırmaları, Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung IX*, Berlin 1983, 401vdd., Lev. I-II; J. Nollé, "Forschungen in Selge und Ostpamhylien". *T.C. Kültür Bakanlığı, VI. Araştırma Sonuçları Sempozyumu*, 1988, s.259.

155. Bkz. Agora Tarihlemesi s. XXXXX

156. Örn. Agora'nın kuzeyindeki düz kesme taş (yıkık) duvar. Bkz. Res. 19-20.

157. Örn. Geç Roma Dönemi'nde daraltılan F Kapısı (kuzeyden) Bkz. Res. 100.

158. Bu devre ait mimari buluntu olarak sadece kuru duvarlar vardır.

Çevrede Tugay'lar ya da Togay'lar adıyla bilinen Türkmen boyu hakkında yazılı kaynak yoktur. Ancak Yrd. Doç. Dr. Yaşar Çoruhlu'nun verdiği kaynaklara göre, Teke Türkmenlerin 13. yüzyılın başından itibaren Antalya civarına yerleştirilmeye başlandığı, 16/17. yüzyılda ise Teke Sancağı'ndan, Salur Türkmenlerinin Manavgat civarına yerleştirildiği belirtilmektedir. Tugay ya da Togayların Salur Türmenlerinin bir boyu olması ihtimali büyüktür. Kelime anlamı olarak Togay: zincirin bir halkası, vadi anlamına gelmektedir. Ayrıca Tug: devlet, Togmak: doğmak, Toga-Toy: söz kesmek sözcüklerinin zaman içerisinde şekil değiştirmesi de söz konusu olabilir. Verdiği bilgiler için arkadaşım Yaşar Çoruhlu'ya içten teşekkür ederim.

Kaynaklar: A. Refek, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*. İstanbul 1989. s. 140 vd. - Manavgat adı geçiyor. 191 no'lu Belge'de yürüklerin İçel civarına iskan edilmeleri anlatılıyor. -; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri*. Ankara 1988, s. 67. -1206'da Gıyasettin Keyhüsrev I, Teke Türkmenlerini Antalya civarına yerleştirmiş-; F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler). Tarihleri, Boy Teşkilatları, Destanları*. Türk Dünyası Araştırma Vakfı. İstanbul 1992. s. 318. -16. yüzyılda Sancağı Alaïye (Alanya) olan Salur Türkleri Manavgat'a yerleşmişler. - C. Orhonlu, *Osmanlı imparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*. İstanbul 1987. s. 36vd., Belge No. 689, Dipn. 37. - Teke Sancağı'ndan Salur Türkmenleri 17. yüzyılda Manavgat'a yerleştirilmişler. - W. Pröfle (çev. K. Ataç), *Karaçay Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara 1990. s. 51 - Togay: Vadi - ; M. A. Ekrem, "Noğay Türkmenlerinde Kız İsteme, Söz Kesme ve Doğum Gelenekleri". *4. Milletlerarası Türk Halkı ve Kültürü Kongresi*. Cilt. 1 1992 s. 93. -Toğa-Toy: Söz Kesme.-

Lyrbe - Seleukeia'nın yakınında bulunan (Sarılar Köyü) modern mezarlıktaki birkaç Tugay ya da Togay mezartaşından ikisi 1839, 1854 yıllarına tarihlenmektedir. Bkz. Dipn. 147.

159. RE Suppl. 7 (1940) 1295vdd. Bkz. Terra Sigillata (Comfort); C. Meyer-Schlichtmann, *Die pergamenische Sigillata aus der Stadtgrabung von Pergamon*. PF 6 (1969) s. 5 vdd.

160. **Çandarlı**: S. Löeschcke, "Die Arbeiten zu Pergamon 1910- 1911. Sigillata Töpfereien in Tschandarlı". AM 37, 1912, 356vd.; **Pergamon**: C. Meyer-Schlichtmann, *ibid.*; **Tralleis**: Pliny, *Natural History XXXV. x1vi*. 158-161.

161. Firnis: Kalın parlak astar.

162. Hayes 1972, Bkz. "Cypriot Red Slip Ware", s. 371vdd.

163. Çentik bezek: Kabın pişirilmeden önce, genellikle dış yüzeyinin sivri uçlu bir aletle çentikler atılarak bezenmesi.

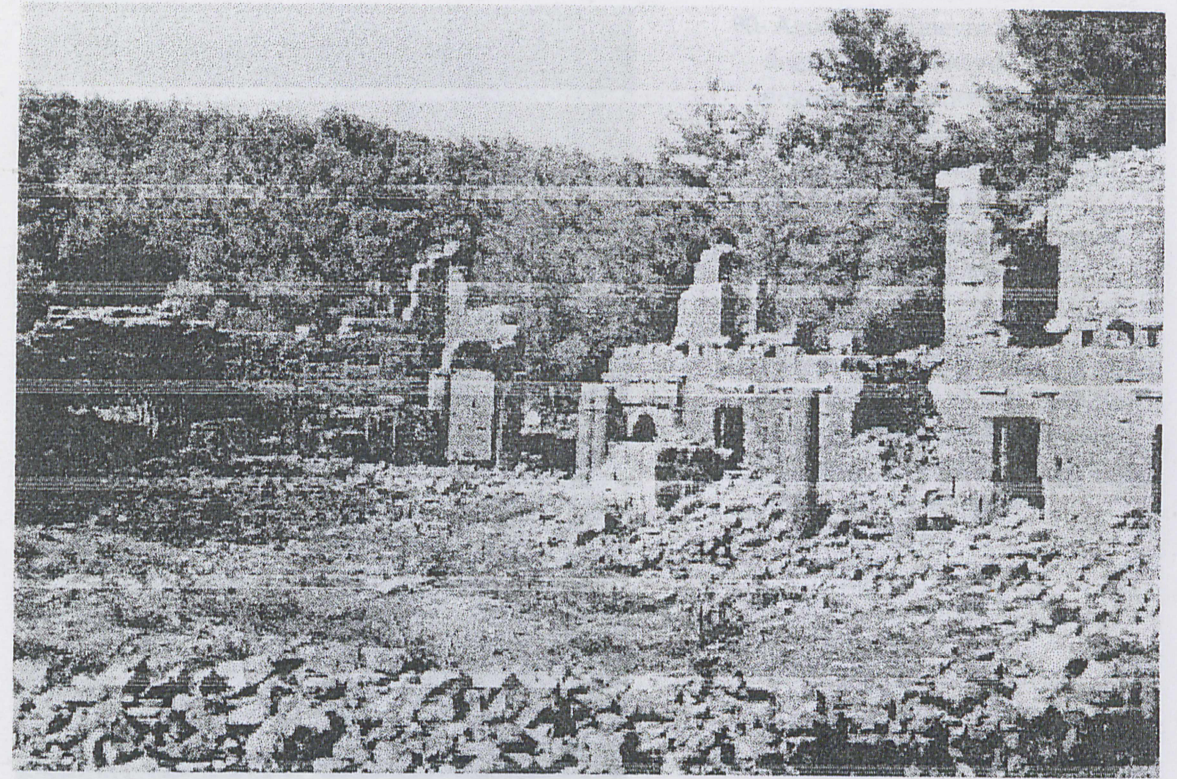
164. Çizi bezek: Kabın pişirilmeden önce, genellikle dış yüzeyinin sivri uçlu bir aletle, çoğunlukla dalga motifi çizilerek bezenmesi.

165. Damga (Baskı) Bezek: Kabın pişirilmeden önce, dış veya iç yüzeylerinin, üzerinde bezeme motifleri olan bir damganın bastırılmasıyla bezenmesi.

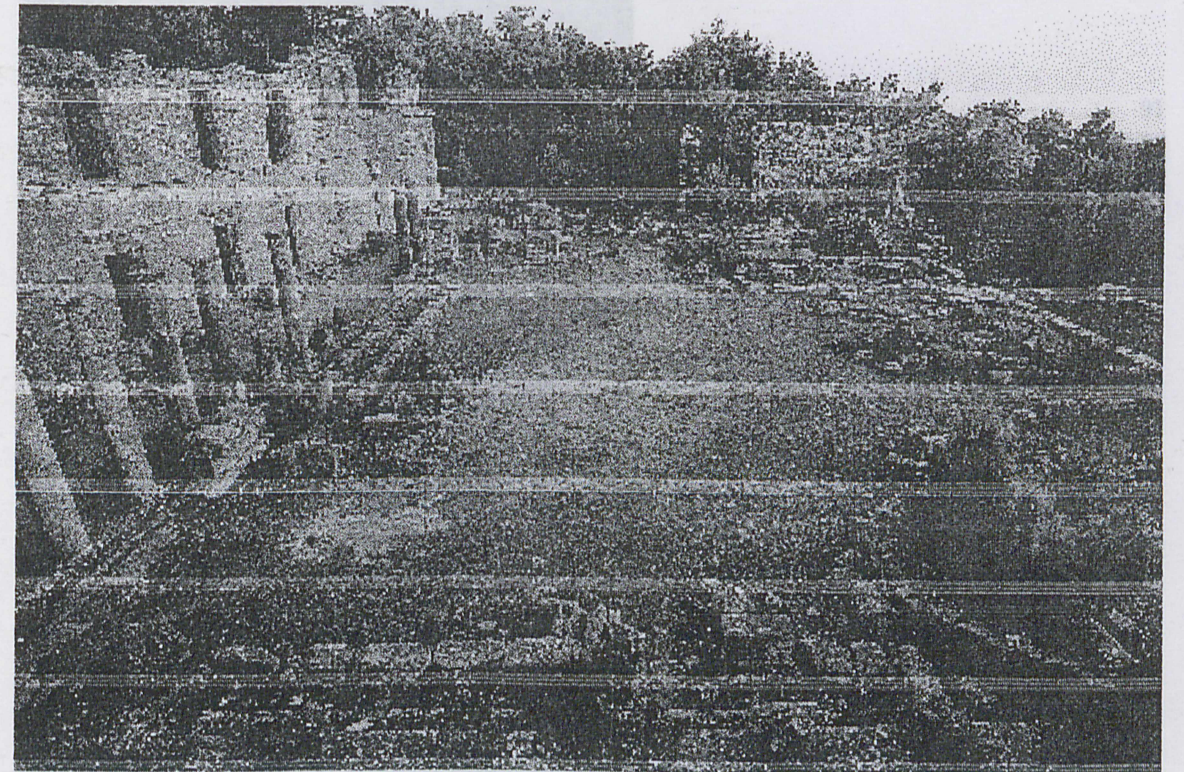
166. Rulet bezek: Kabın pişirilmeden önce, dış ya da iç yüzeylerinin dışı, küçük bir tekerlek ya da üzerinde motifler olan küçük bir silindirin yardımıyla bezenmesi.

167. "African Red Slip Ware" için Bkz. Hayes 1972, s. 13vdd.

168- Geç Roma Devri "Firnis" üretim yerleri için Hayes 1972.

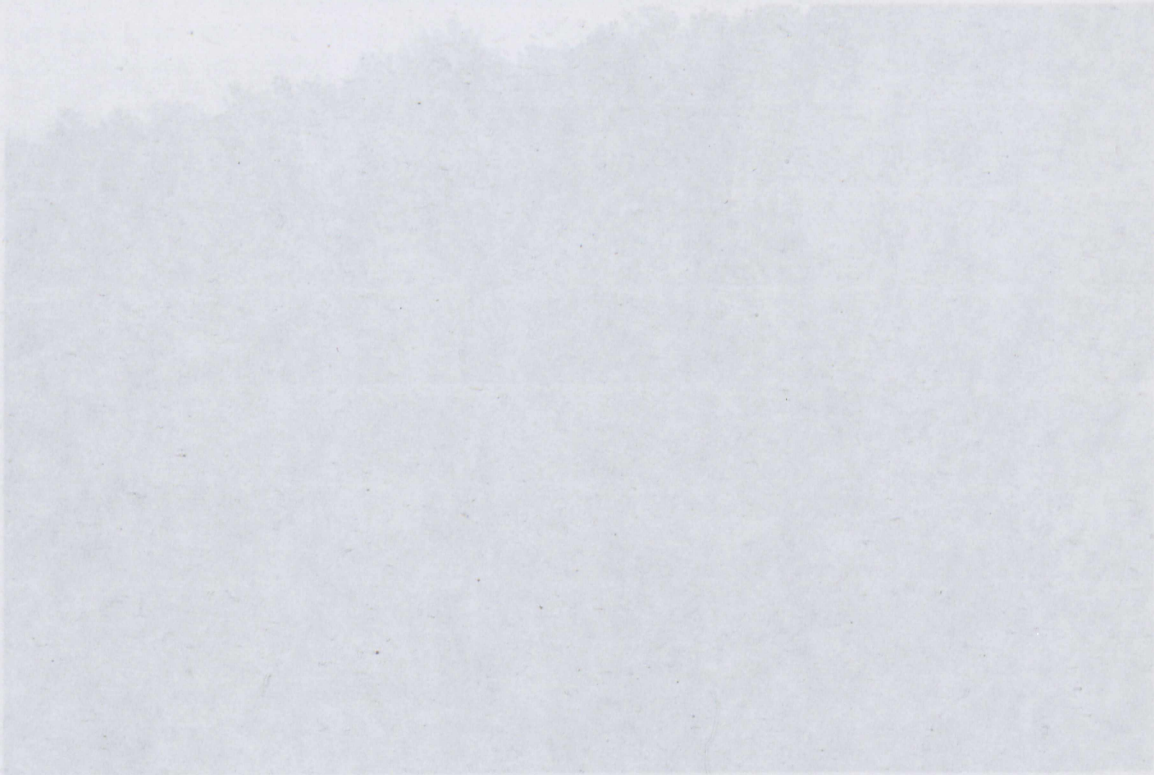
88- Agora'nın kazı öncesi görünümü / Agora, vor den Ausgrabungen

89- Agora'nın kuzeyinden güneyine bir bakış. Güneyde Tetrapylon, 9 ve 13 No'lu Mekanlar. Kuzeyde Şapel'in apsisi, Kuzey Portiğin doğu kısmı; doğuda Doğu Portiğin güney kısmı / Agora, von Norden nach Süden: Im Süden Tetrapylon, Raum 9 und Raum 13, im Norden Apsis der Kapelle, Ostteil der Nordportikus, im Osten Südteil der Ostportikus

88- Agora'nun genel görünümü / Agora von oben

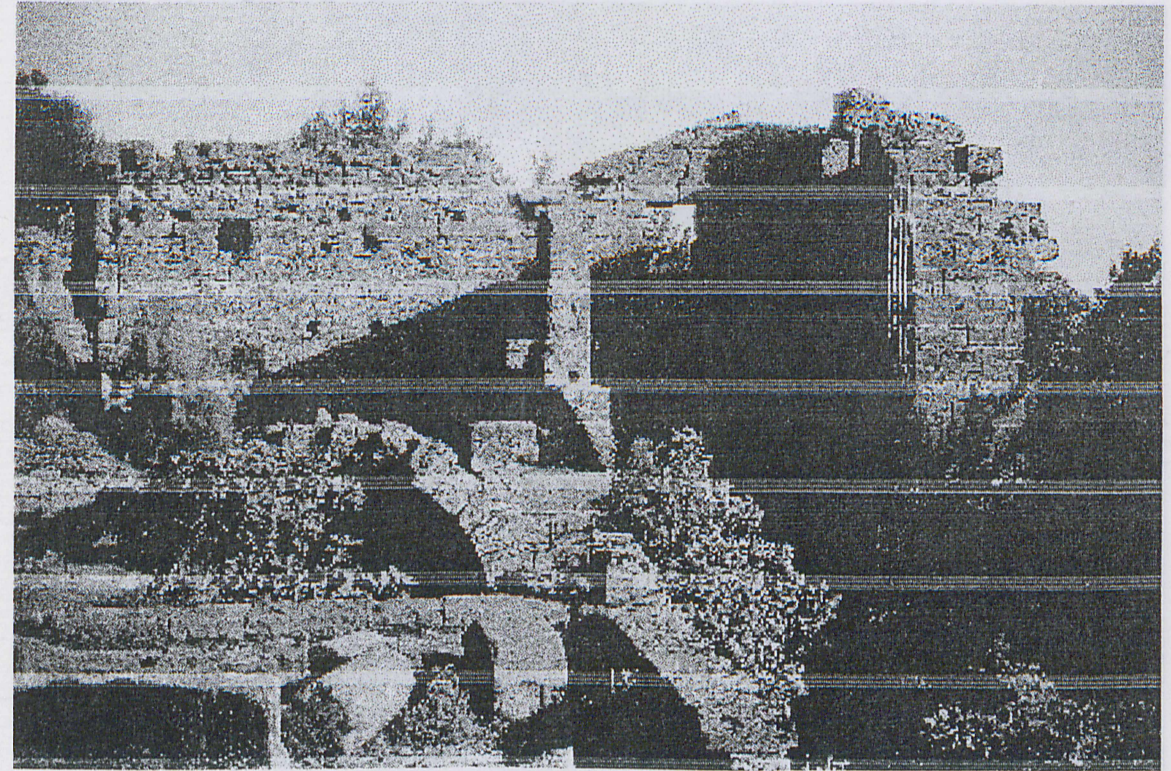
89- Agora'nun kuzeyinden güneye doğru bakış. Güneyde Tetrapylon, doğuda Doğu Portik ve dükkanlar, kuzeyde Eksedra'nın cephesi ve F Kapısı / Agora, von Süden nach Norden: Im Süden Tetrapylon, Ostportikus und Läden, im Norden Fassade der Exedra und Tor F.

90

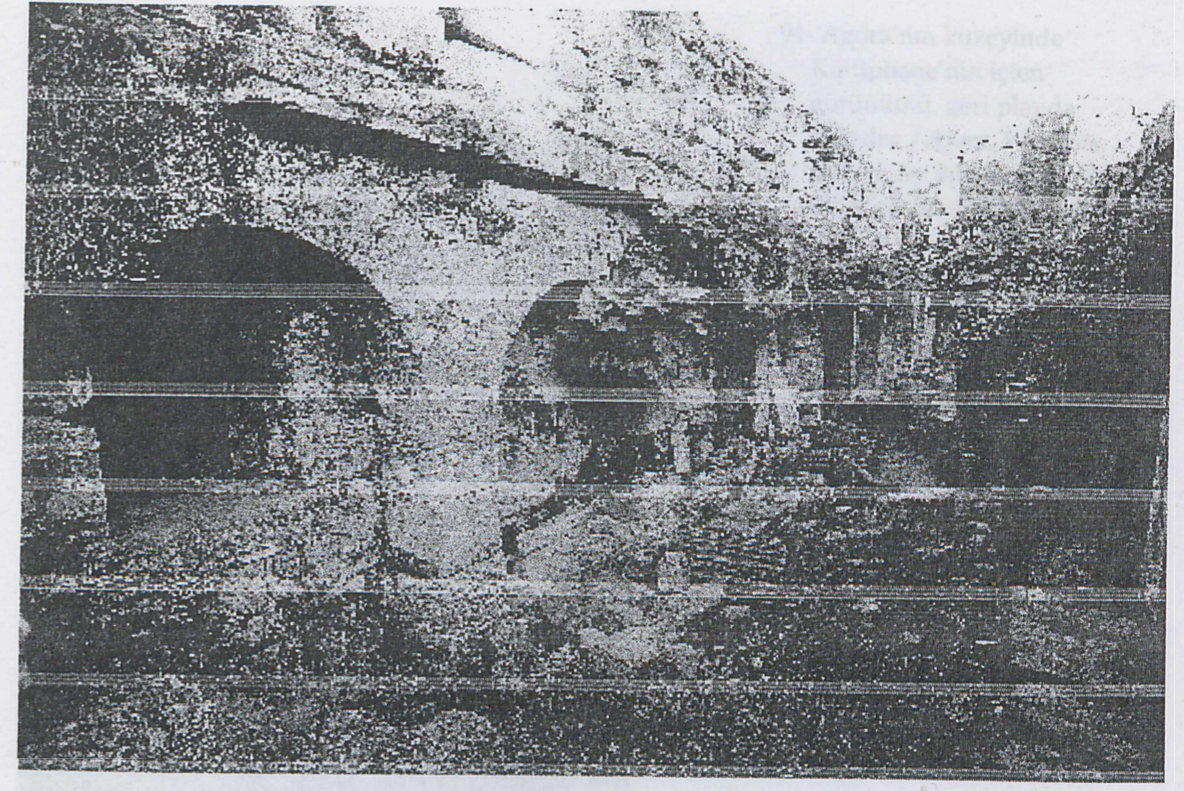
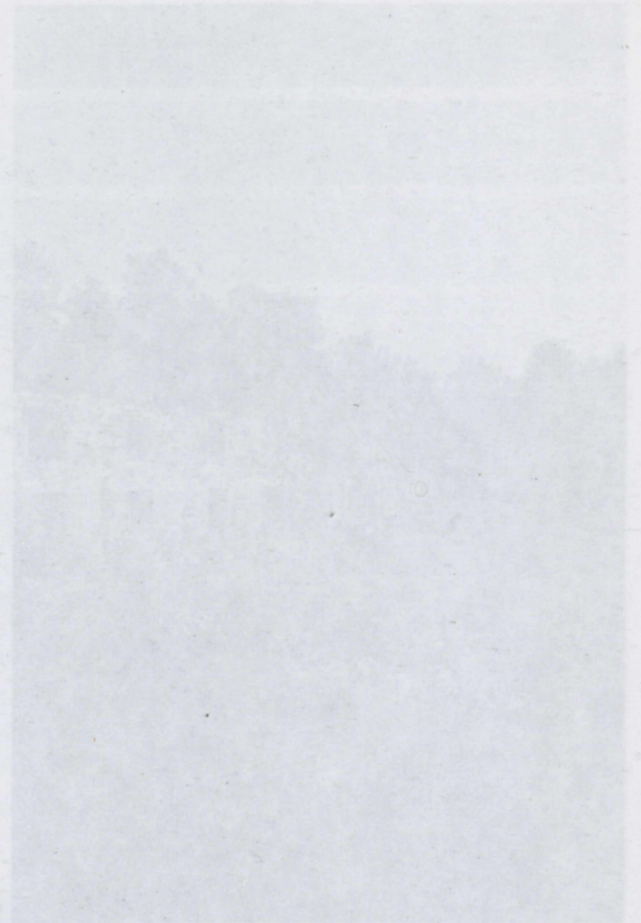
90- Agora'nun güneyinden kuzeye doğru bakış. Güneyde Tetrapylon, doğuda Doğu Portik ve dükkanlar, kuzeyde Eksedra'nın cephesi ve F Kapısı / Agora, von Süden nach Norden: Im Süden Tetrapylon, Ostportikus und Läden, im Norden Fassade der Exedra und Tor F.

91- Agora'nun kuzeyinden güneybatısına doğru bakış: 9 ve 13 No'lu Mekanlar ve Batı Portiğin güneyi / Agora von Norden nach Südwesten. Raum 9 und 13 und Südteil der Westportikus.

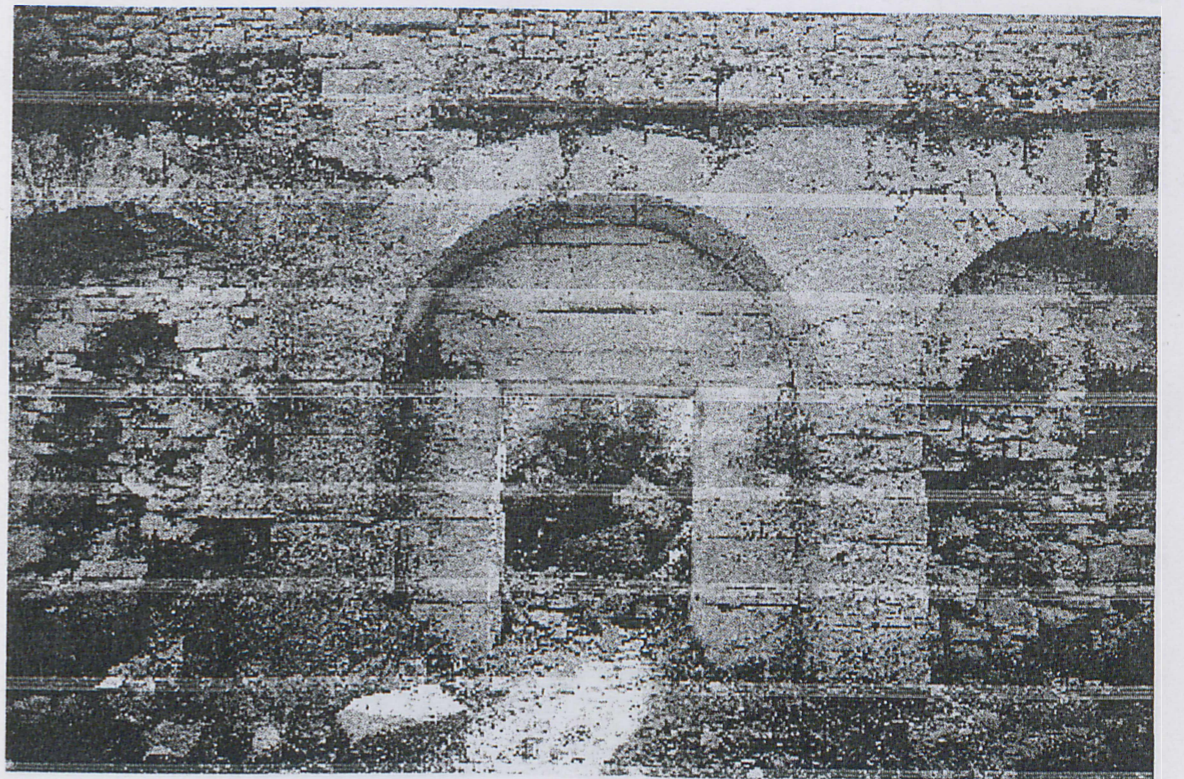
91

90-Agora'nın batısında 1. galeri
91-Agora'nın batısında 1. galeri
92-Agora'nın batısında 1. galeri
93-Agora'nın batısında 1. galeri

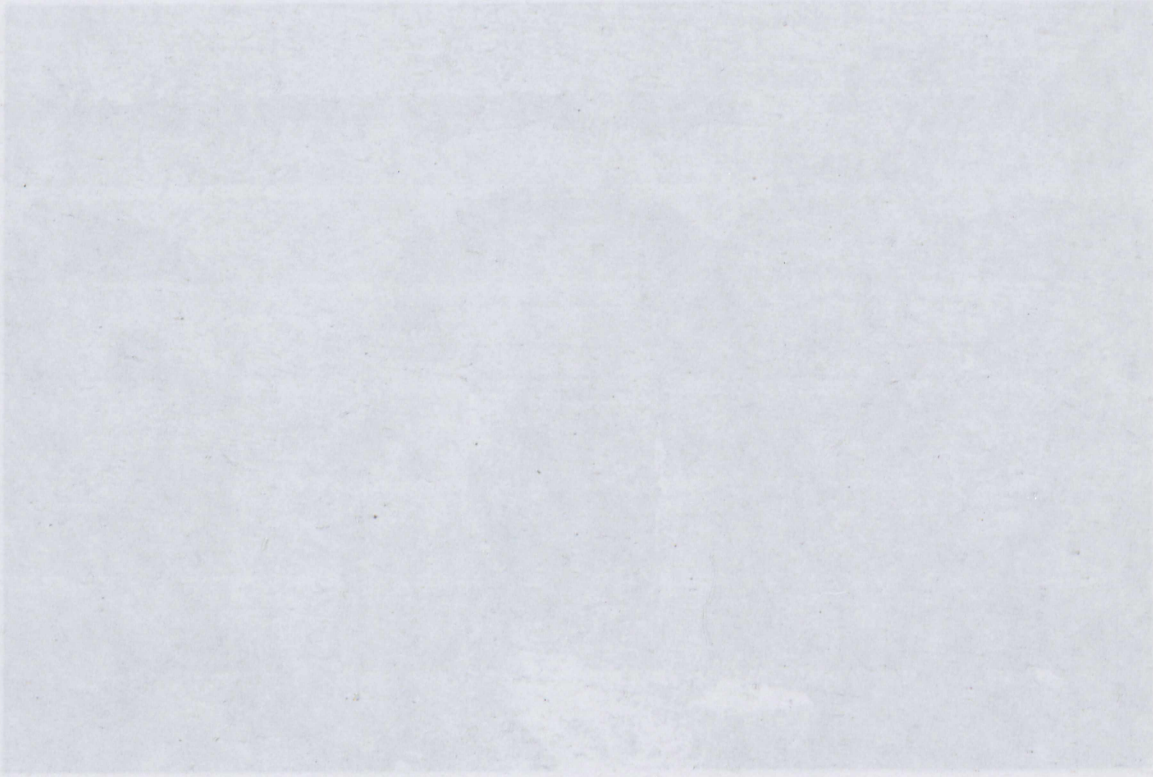
92- Agora'nın batısında 1. Galeri /Agora, Westseite, Galerie 1.

93- Agora'nın batısında 1. Galeri'de, I No'lu giriş /Agora, Westseite, Galerie 1, Eingang I.

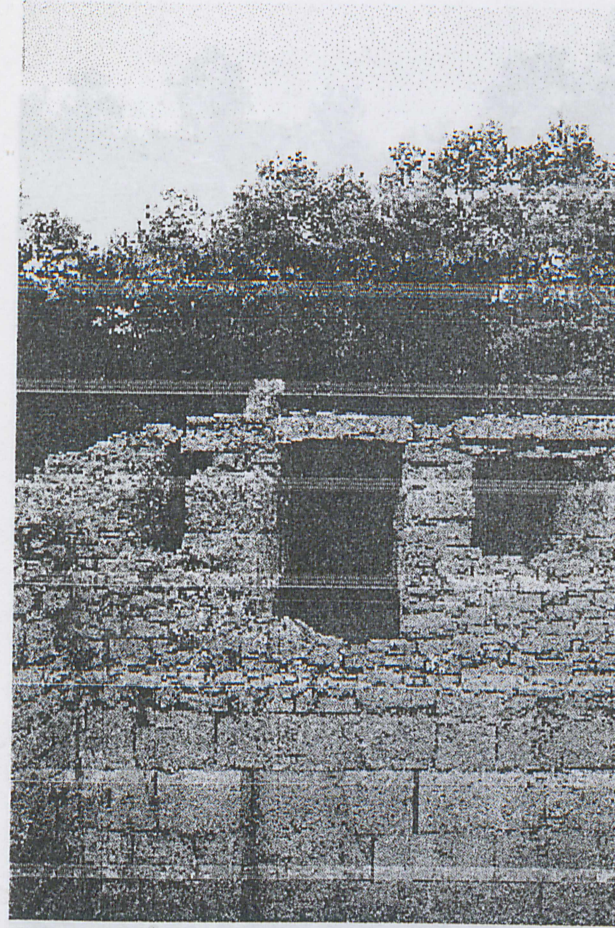

94- Agora'nun kuzeyinde Kütüphane'nin içten görünümü, geri planda Eksedra / Agora, Westseite, Inneres der Bibliothek an der Rückseite der Exedra.

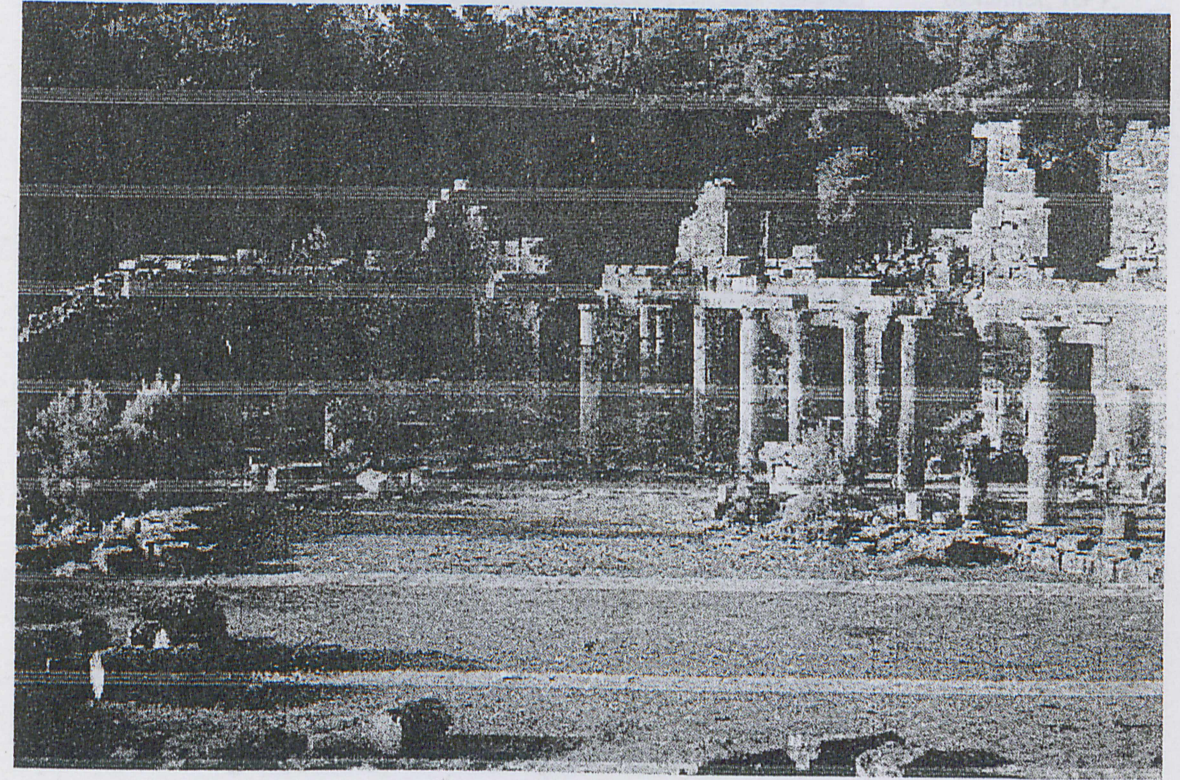

95- Agora'nun kuzeyinde, F Kapısı, Eksedra, A Kapısı; doğusunda: 1 ve 4 No'lu Dükkanlar, B Kapısı / Agora, Westseite, Tor F, Exedra und Tor A; Ostseite: Läden 1 - 4 und Tor B.

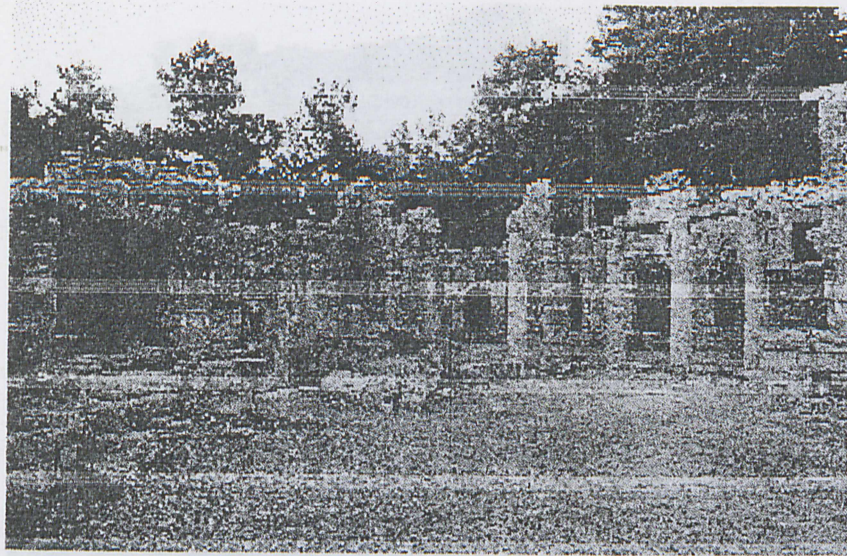
94

94- Agora'nun kuzeyinde Kütüphane'nin içten görünümü, geri planda Eksedra / Agora, Westseite, Inneres der Bibliothek an der Rückseite der Exedra.

95

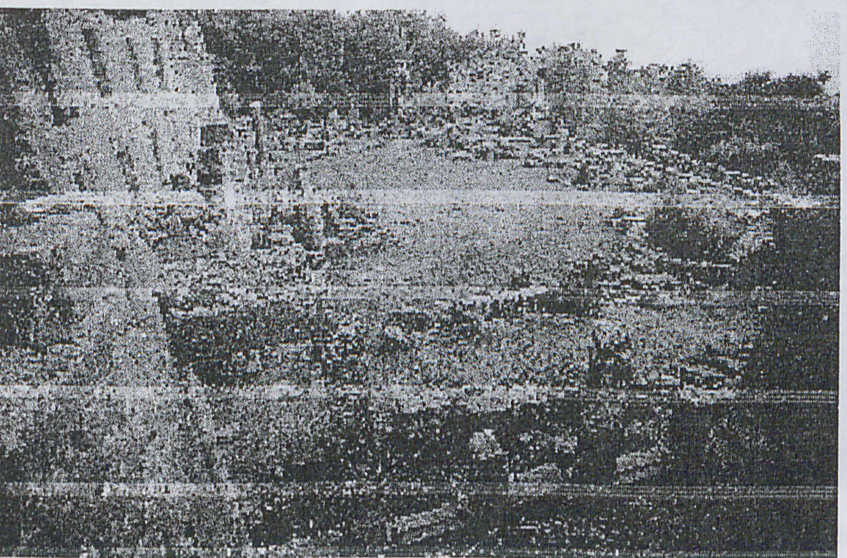
95- Agora'nun kuzeyinde, F Kapısı, Eksedra, A Kapısı; doğusunda: 1 ve 4 No'lu Dükkanlar, B Kapısı / Agora, Westseite, Tor F, Exedra und Tor A; Ostseite: Läden 1 - 4 und Tor B.

< 96- Agora'nın kuzeyinde: F Kapısı, Eksedra; doğusunda 1 ve 3 No'lu Dükkanlar, Doğu Portiğin kuzey kısmı / Agora, Nordseite: Tor F und Exedra; Ostseite: Läden 1-3 und Nordteil der Ostportikus.

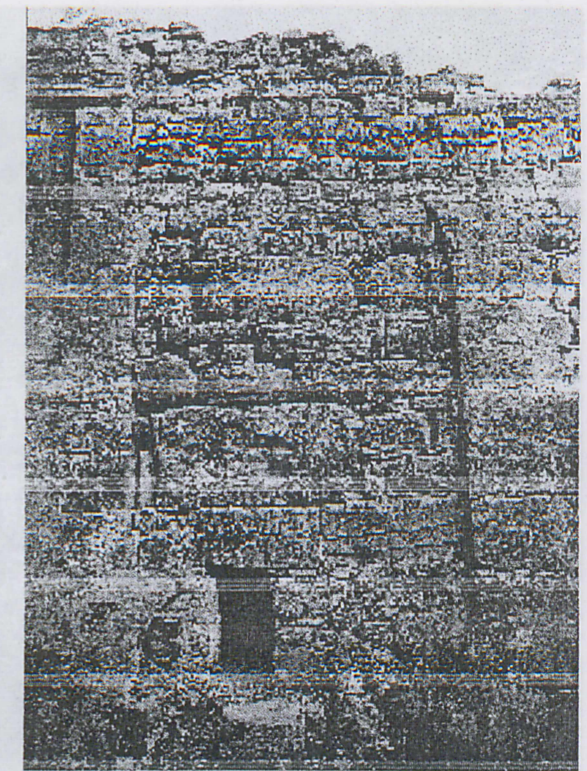
> 97- Agora'nın kuzeyinde: Kütüphane, F Kapısı, Eksedra, A Kapısı, Şapel; doğusunda: B Kapısı, Doğu Galerisi'nin kuzey kısmı / Agora, Nordseite: Bibliothek, Tor F, Exedra, Tor A und Kapelle; Ostseite: Tor B und Nordteil der Ostportikus.

< 98- Agora'nın kuzeyinde Eksedra ve Kuzey Portiğin doğu kısmı, doğusunda Doğu Galerisi ve dükkanlar / Agora, Nordseite: Exedra und Ostteil der Nordportikus; Ostseite: Ostportikus und Läden.

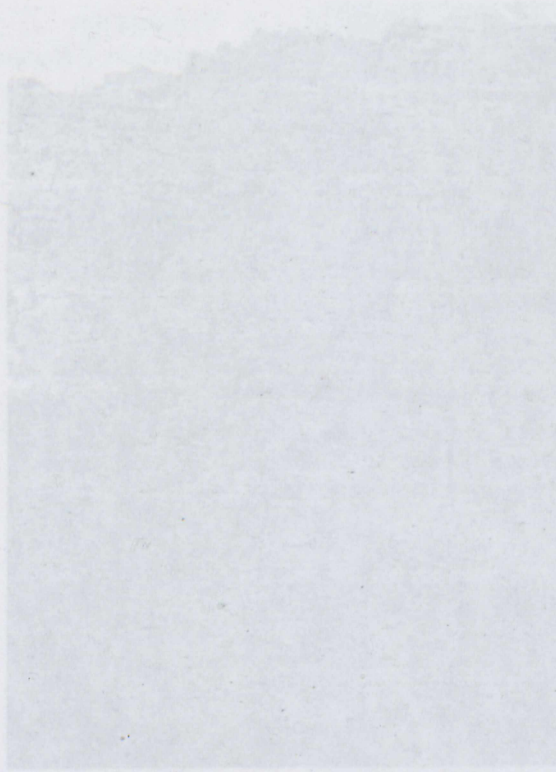
99- Agora'nın kuzeyinde; F Kapısı (güneyden bakış) / Agora, Nordseite: Tor F (von Süden).

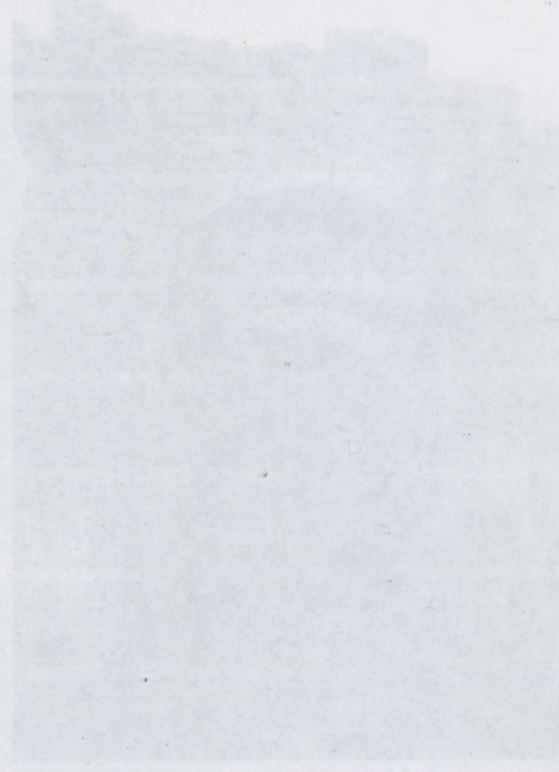
100- Agora'nın kuzeyinde; F Kapısı (kuzeyden bakış) / Agora, Nordseite: Tor F (von Norden).

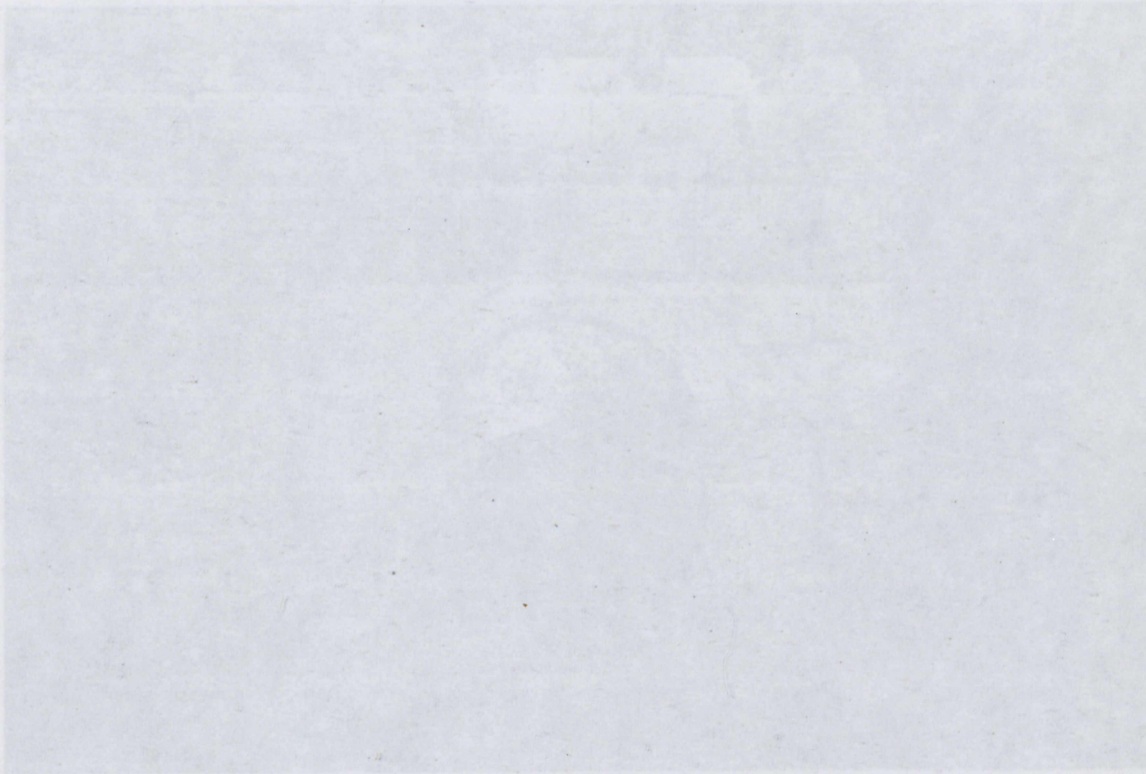
101- Agora'nın kuzeydoğusunda; A Kapısı, 1 No'lu Dükkan / Agora, Nordostecke: Tor A und Laden 1.

100- Agora'nun kuzeyinde A Kapısı, Doğusunda 1 ve 3 No'lu Dükkanlar, B Kapısı / Agora, Nordseite:
Tor A; Ostseite: Läden 1-3, Tor B und Ostportikus

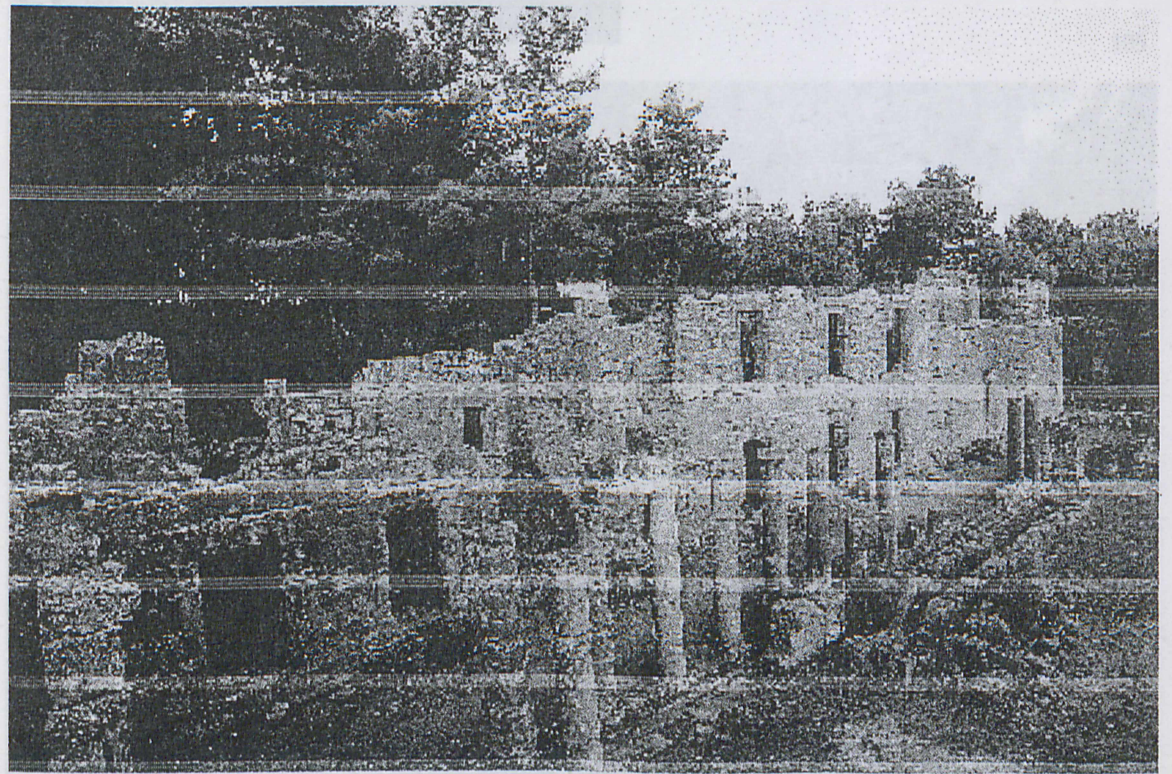
101- Agora'nun doğusundan genel bir görünüm / Agora, Ostseite.

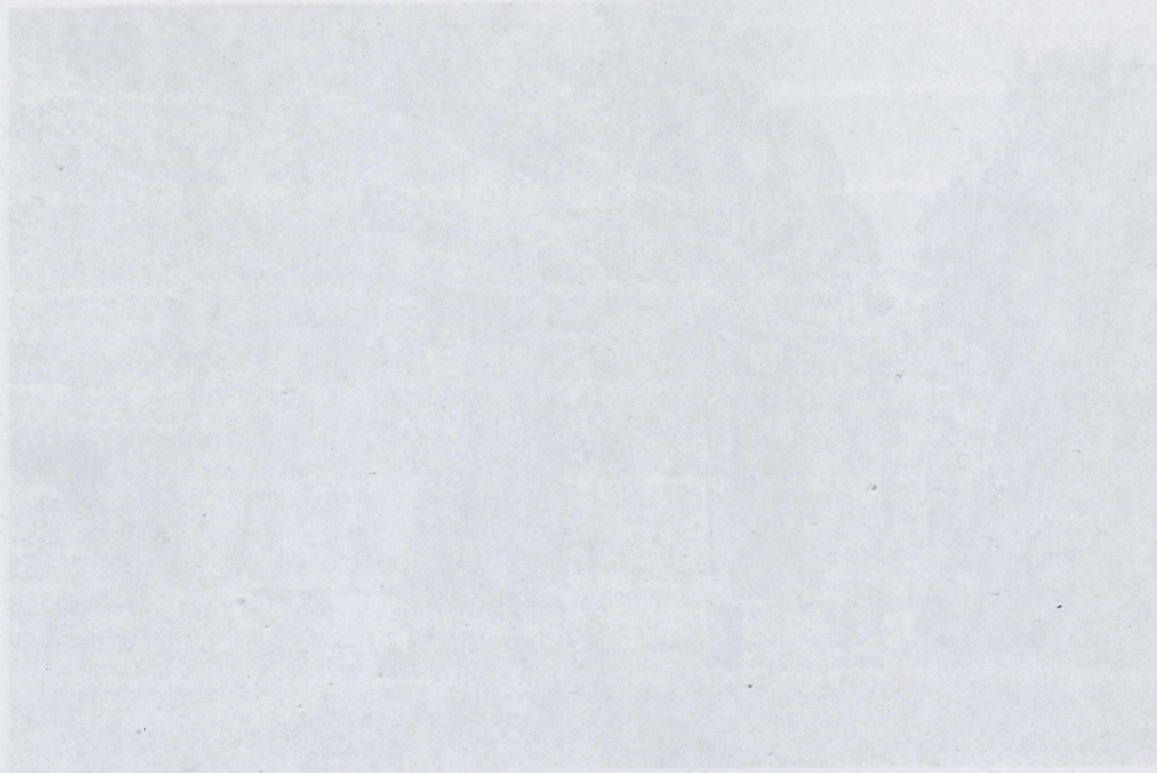
102- Agora'nun kuzeyinde A Kapısı, Doğusunda 1 ve 3 No'lu Dükkanlar, B Kapısı / Agora, Nordseite:
Tor A; Ostseite: Läden 1-3, Tor B und Ostportikus

102- Agora'nun kuzeyinde A Kapısı, Doğusunda 1 ve 3 No'lu Dükkanlar, B Kapısı / Agora, Nordseite:
Tor A; Ostseite: Läden 1-3, Tor B und Ostportikus

103- Agora'nun doğusundan genel bir görünüm / Agora, Ostseite.

104- Agora'nun doğusunda kanal /
Agora, Ostseite: Wasserkanal

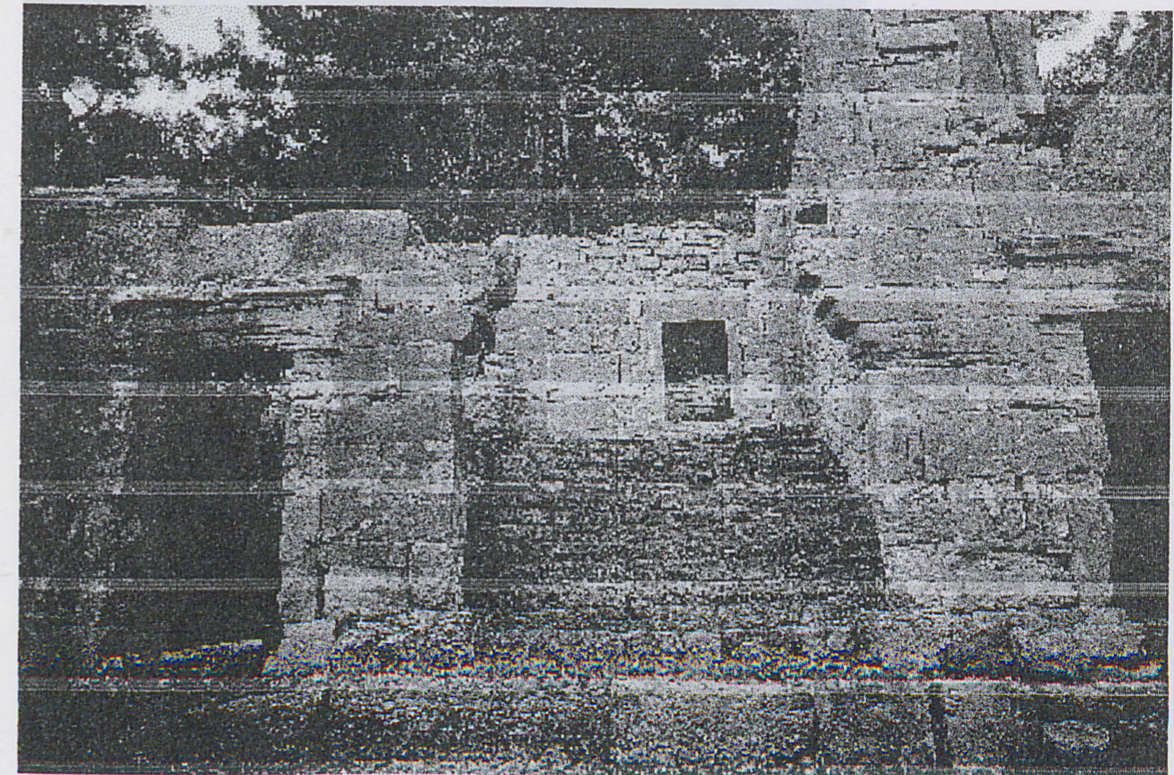

105- Agora'nun doğusunda 3 ve 4
No'lu Dükkanlar, B Kapısı /
Agora, Ostseite: Läden 3-4

104

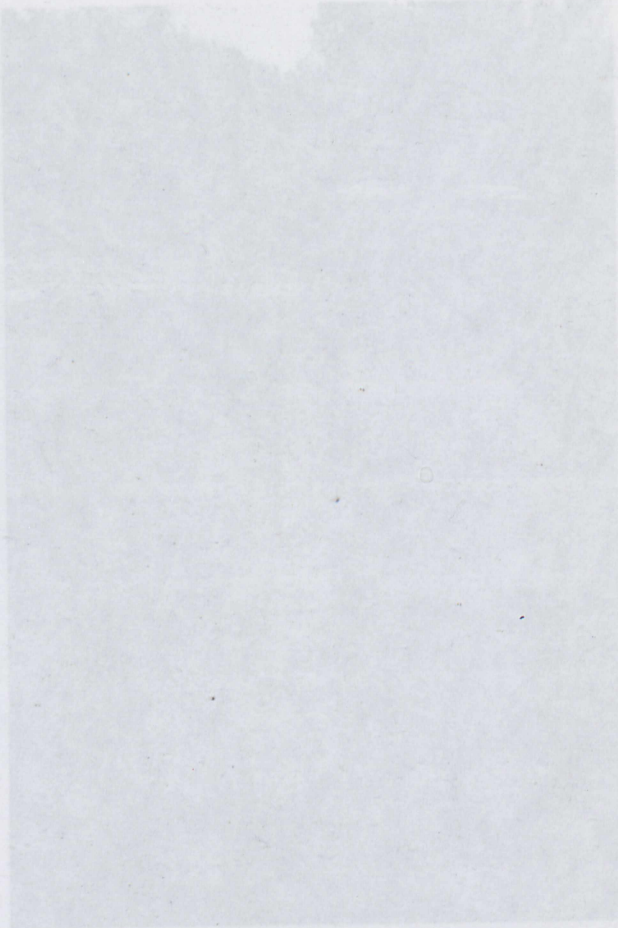
104- Agora'nun doğusunda kanal /
Agora, Ostseite: Wasserkanal

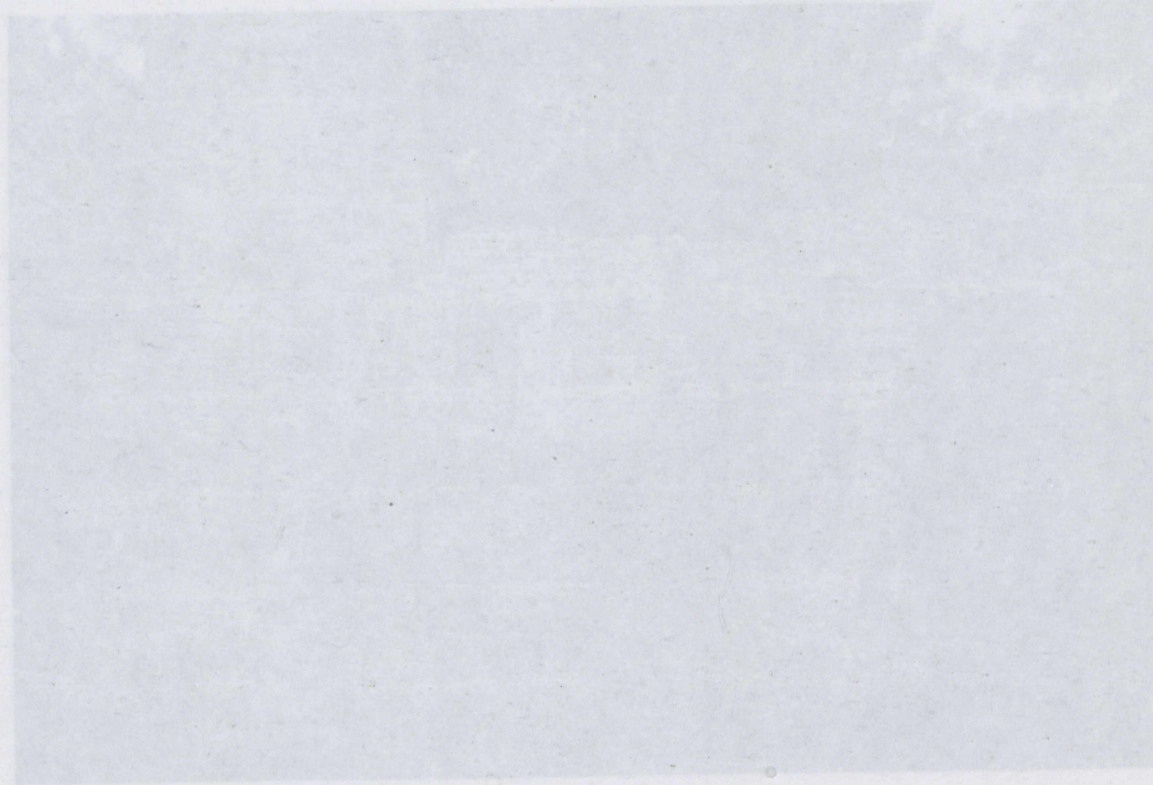
105

105- Agora'nun doğusunda 3 ve 4
No'lu Dükkanlar, B Kapısı /
Agora, Ostseite: Läden 3-4

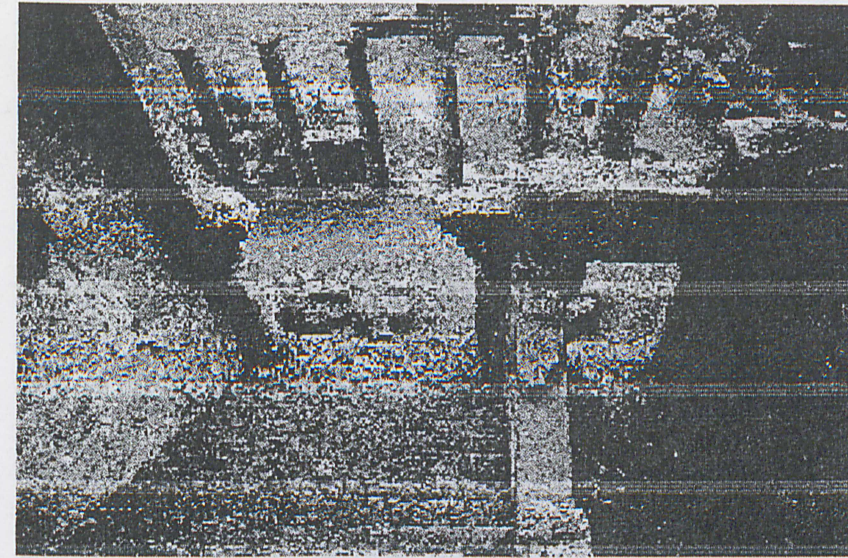
106- Agora'nun doğusunda B
Kapısı ve Doğu
Galerisi / Agora,
Ostseite: Tor B und
Ostportikus.

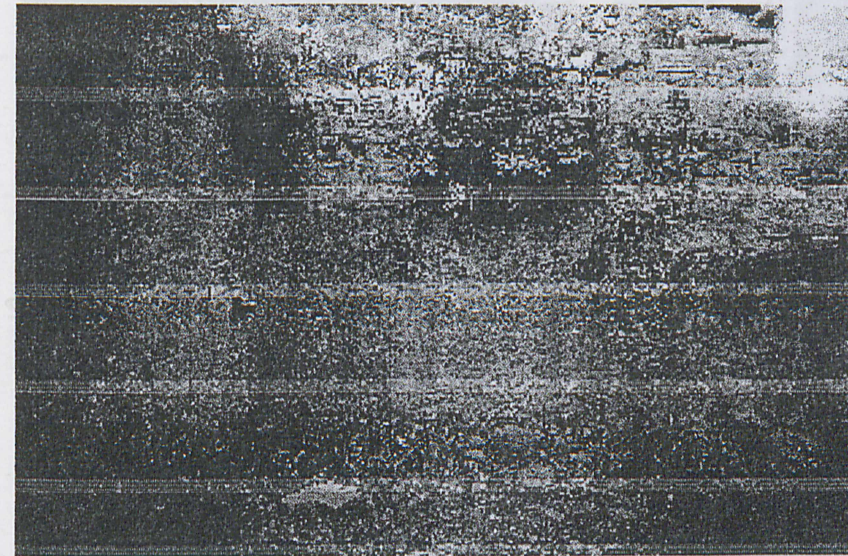
107

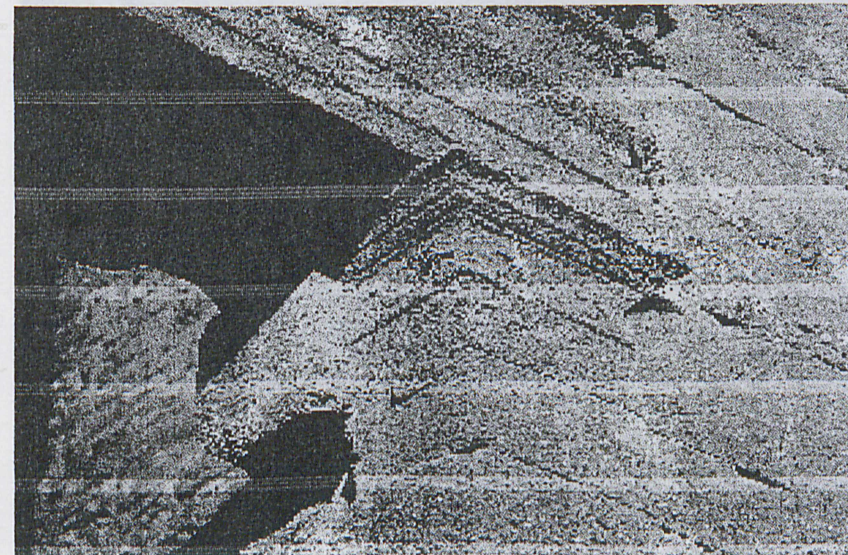
108

< 106- Agora'nun
doğusunda B
Kapısı ve Doğu
Galerisi / Agora,
Ostseite: Tor B und
Ostportikus.

> 107- Agora'nun
doğusunda 3
No'lu Dükkanın
içten görünümü /
Agora, Ostseite:
Laden 3.

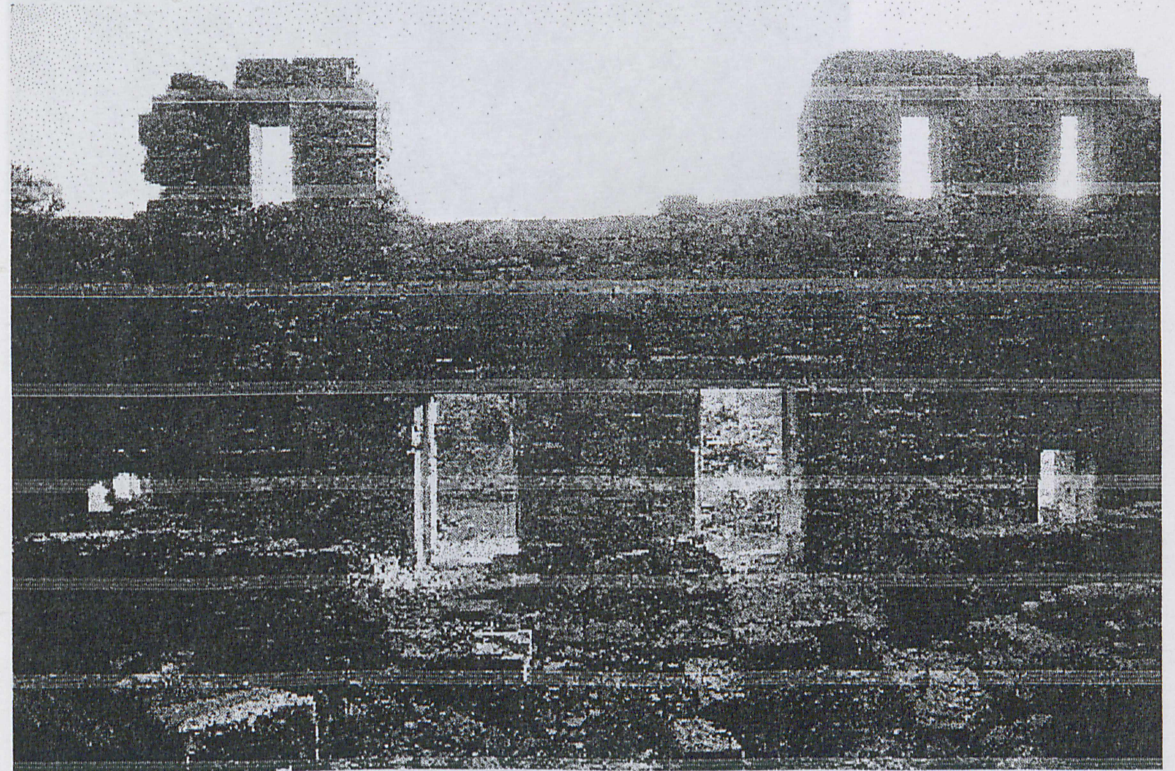
< 108- Agora'nun
doğusunda 3
No'lu Dükkanın
kapı ayrıntısı /
Agora, Ostseite:
Laden 3, Detail der
Ladentür

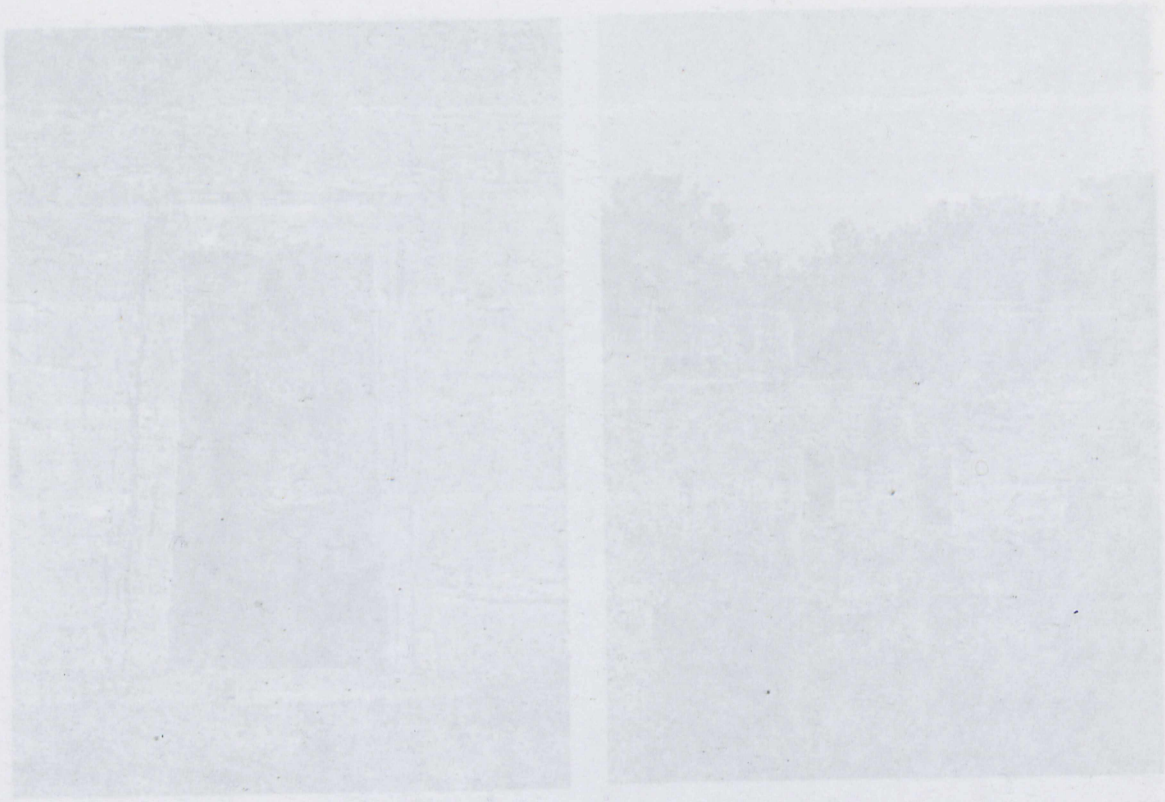
109- Agora'nın doğusunda Nektareion'un dış cephesi /Agora, Ostseite: Fassade des Nektareions.

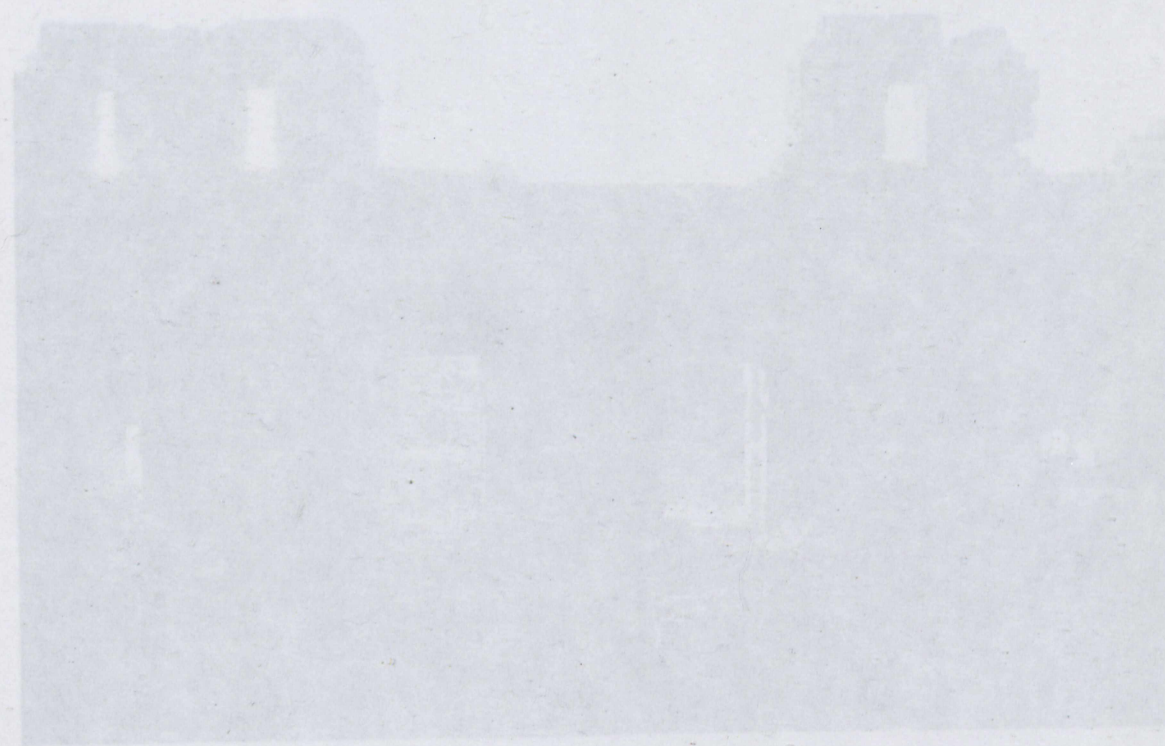
110- Agora'nın doğusunda Nektareion'un dış cephesinde kuzeyindeki büyük kapı) /Agora, Ostseite: Die große Nordtür der Nektareionfassade

111- Agora'nın doğusunda Nektareion'un iç cephesi /Agora, Ostseite: Innenfassade des Nektareions

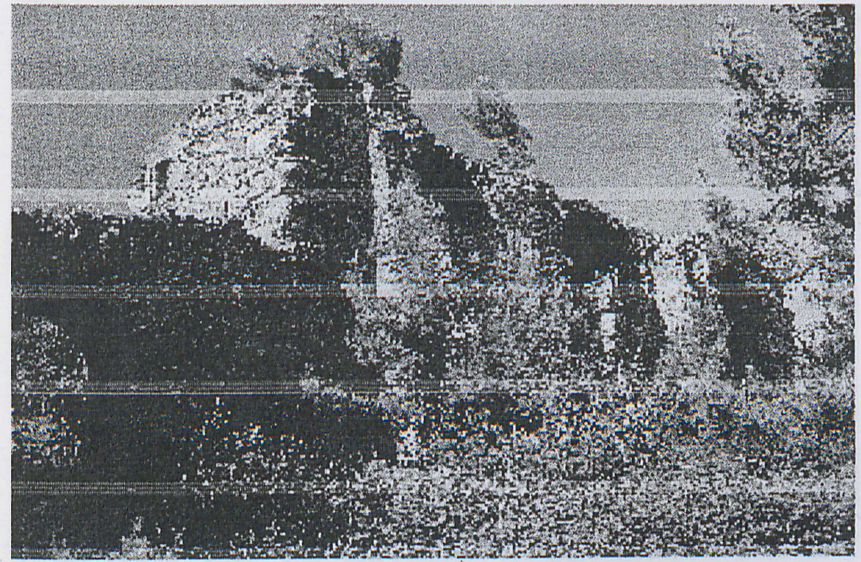
110- Agora'nın doğusunda Nektareion'un dış cephesi / Agora, Ostseite: Fassade des Nektareions.

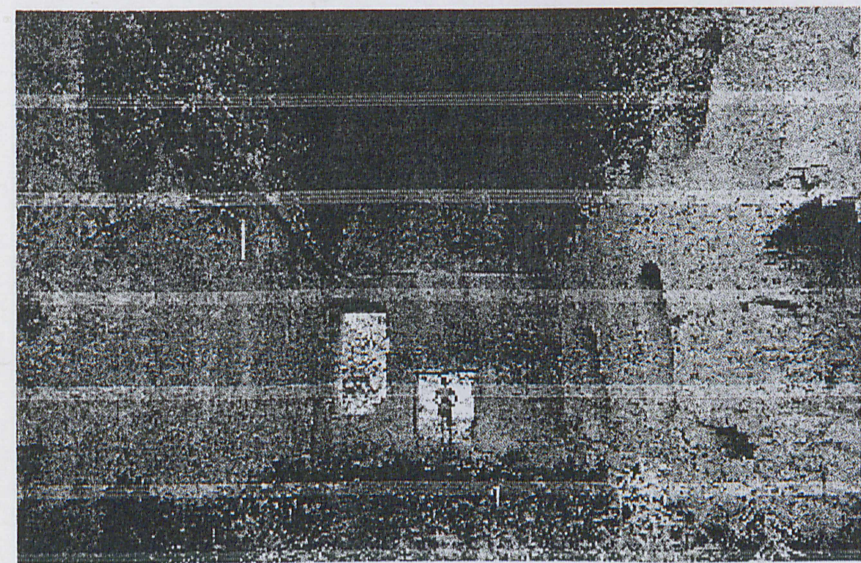
111- Agora'nın doğusunda Nektareion'un iç mekanı / Agora, Ostseite: Innenraum des Nektareions.

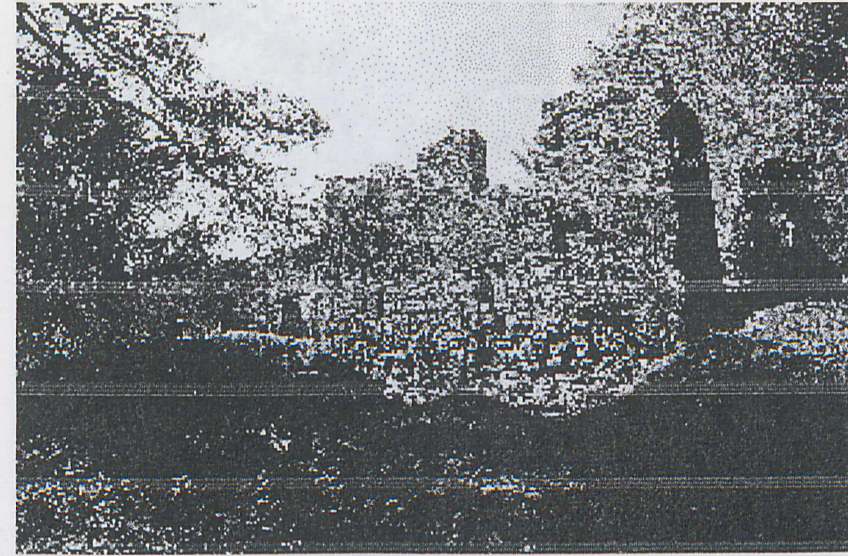
112- Agora'nın doğusunda Nektareion'un iç mekanı / Agora, Ostseite: Innenraum des Nektareions.

113- L Yapısı - Hamam'ın, güneyden dış cephesi / Thermenanlage (L): Fassade von Süden.

114- L Yapısı - Hamam'ın 3 No'lu Mekanı / Thermenanlage (L): Raum 3.

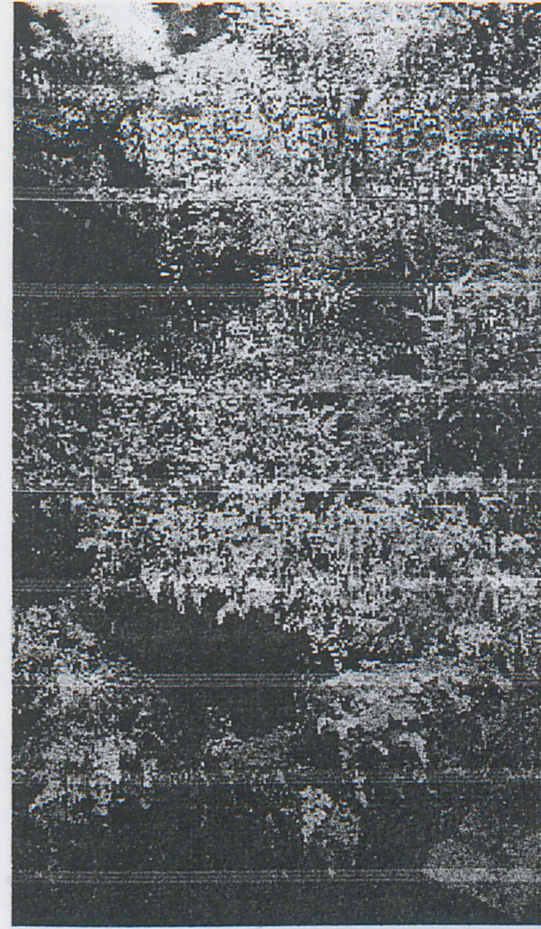
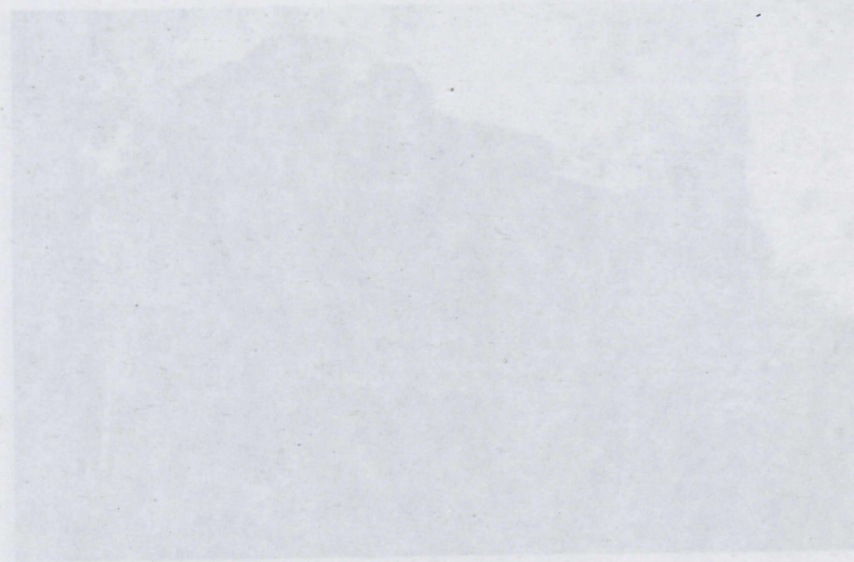
< 115- M Yapısı -
Mezarlık
Kilisesi'nin
apsisinden bir
görünüm /
Friedhofskirche (M):
von Südosten.

> 116- A Yapısı - Kent
Kapısı'ndan bir kule/
Ein Turm des Stadttors
(A).

< 117- T Yapısı - Su
Sistemine ilişkin
Kemerli Yapı / Teil
der Wasserleitung
(T).

118

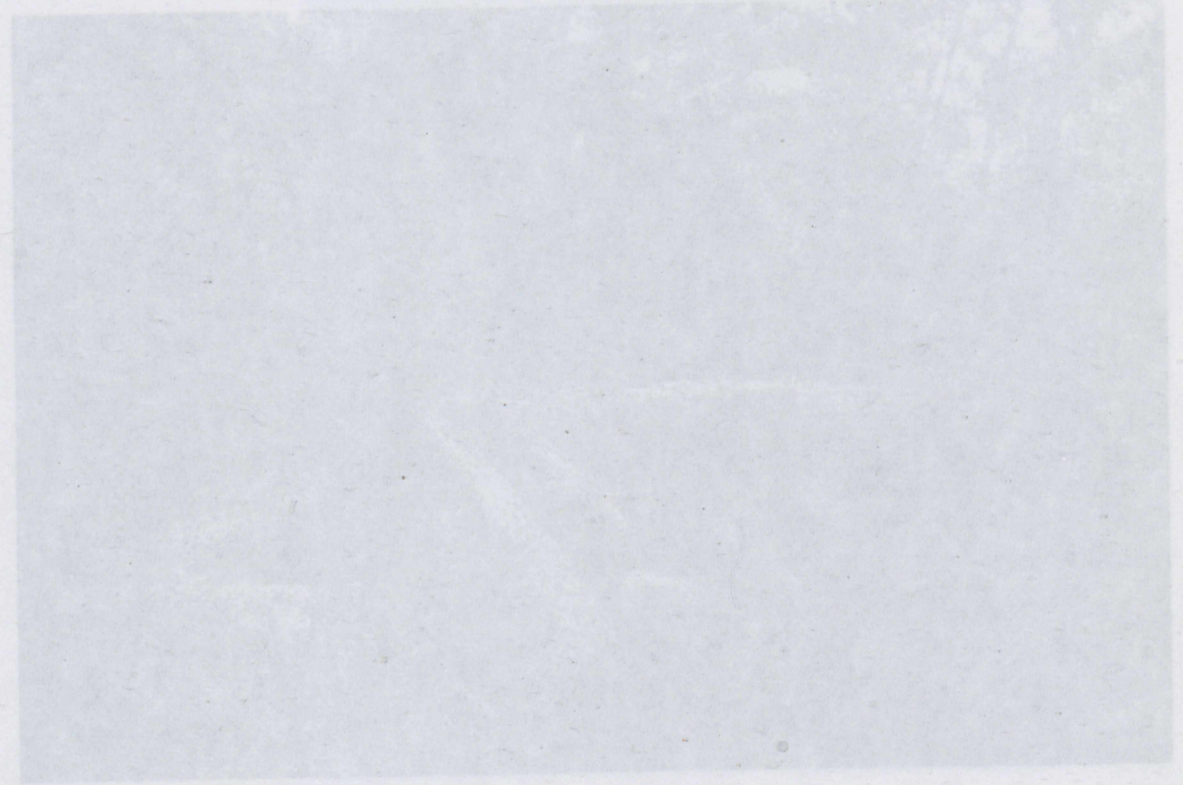
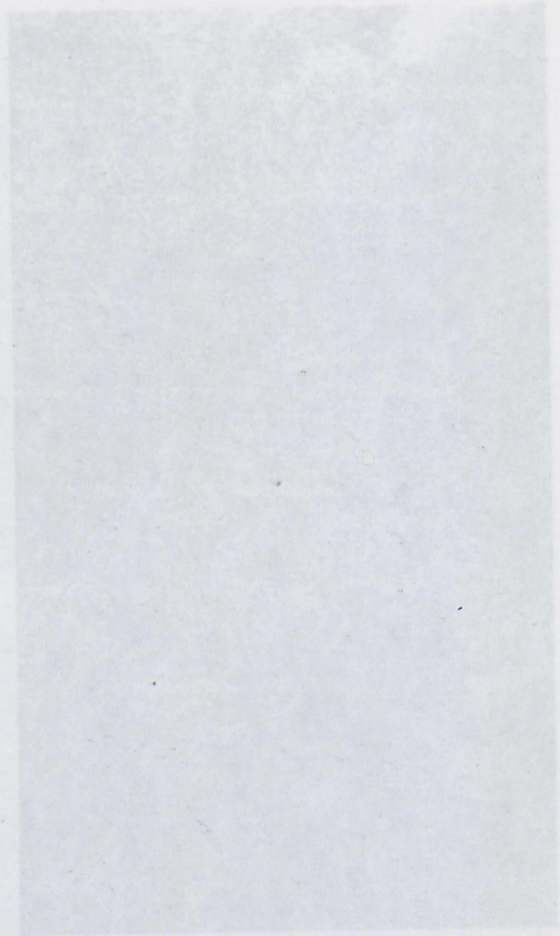
118- P Yapısı - Pınar /
Wasserquelle (P).

119- C2 Yapısı -
Heron'un dış
cephesi / Tempel,
Aussenfassade (C2).

119

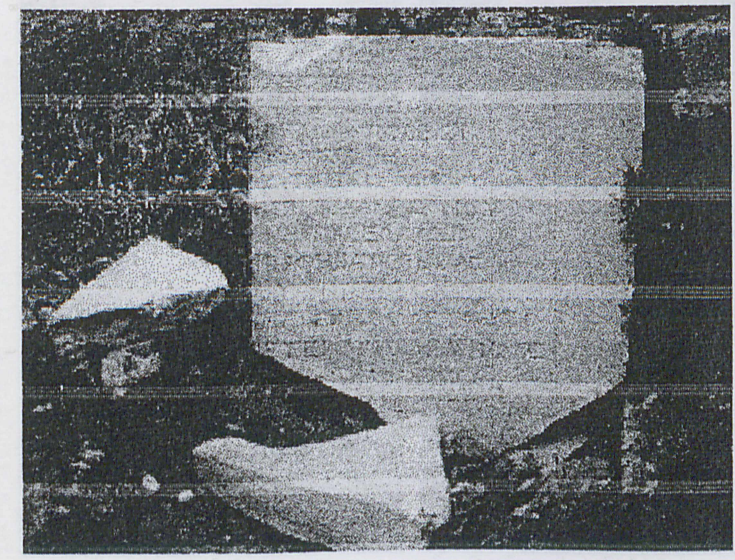
118- P. Yapısı - Plan /
Heronun (P)
119- C2 Yapısı
Heron'un iç
mekanı / Tempel,
Innenraum (C2)

< 120- C2 Yapısı -
Heron'un iç
mekanı / Tempel,
Innenraum (C2).

> 121- C2 Yapısı
Heron'un dıştan,
kuzeyden
görünümü / Tempel
(C2), Außenfassade
von Norden.

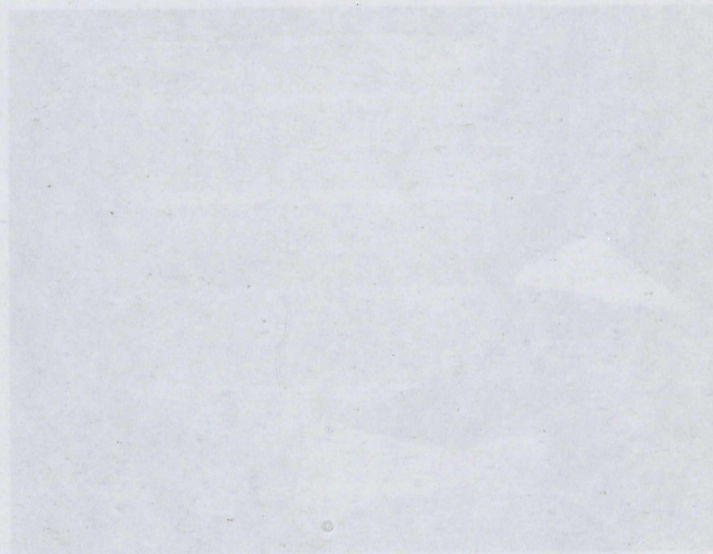

< 122- Yazıt / Inschriften.

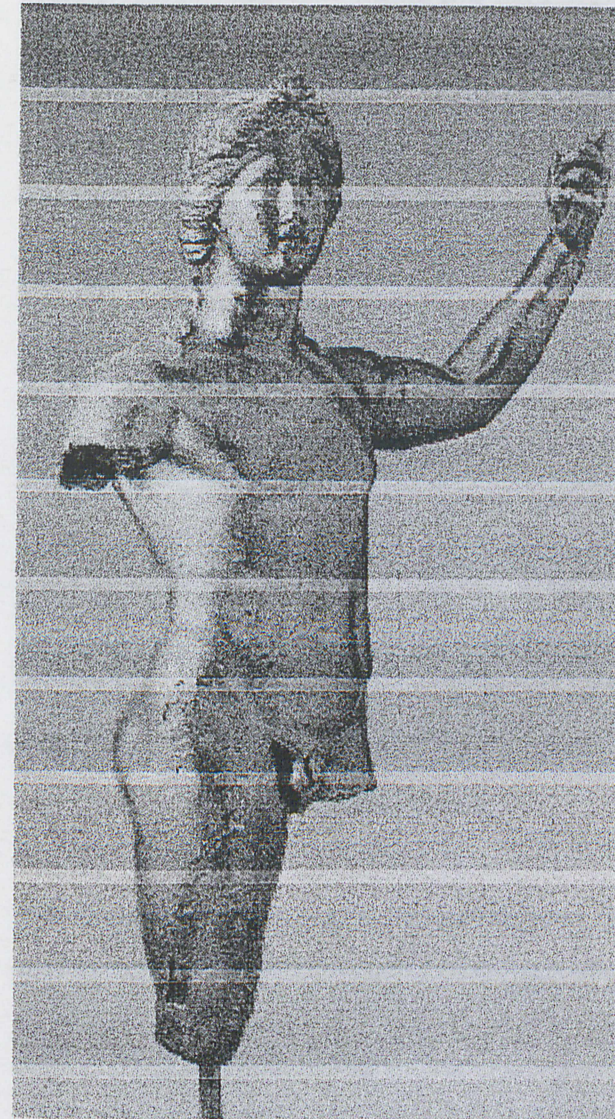
123- Apollon Heykeliği /
Apollon-Statuette

124/125/126- Mezar Taşları /
Grabsteine

123- Apollon Heykeliği /
Apollon-Statuette

123

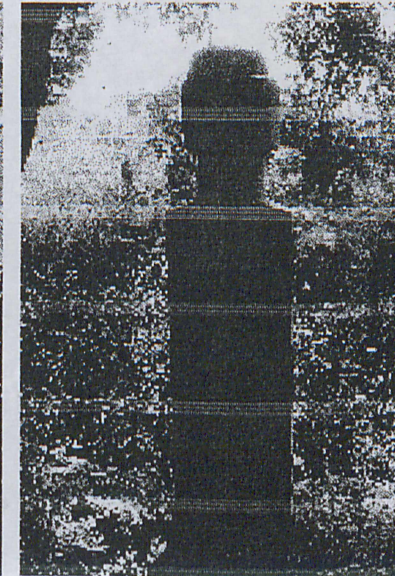
123- Apollon Heykeliği /
Apollon-Statuette

124/125/126- Mezar Taşları /
Grabsteine

124

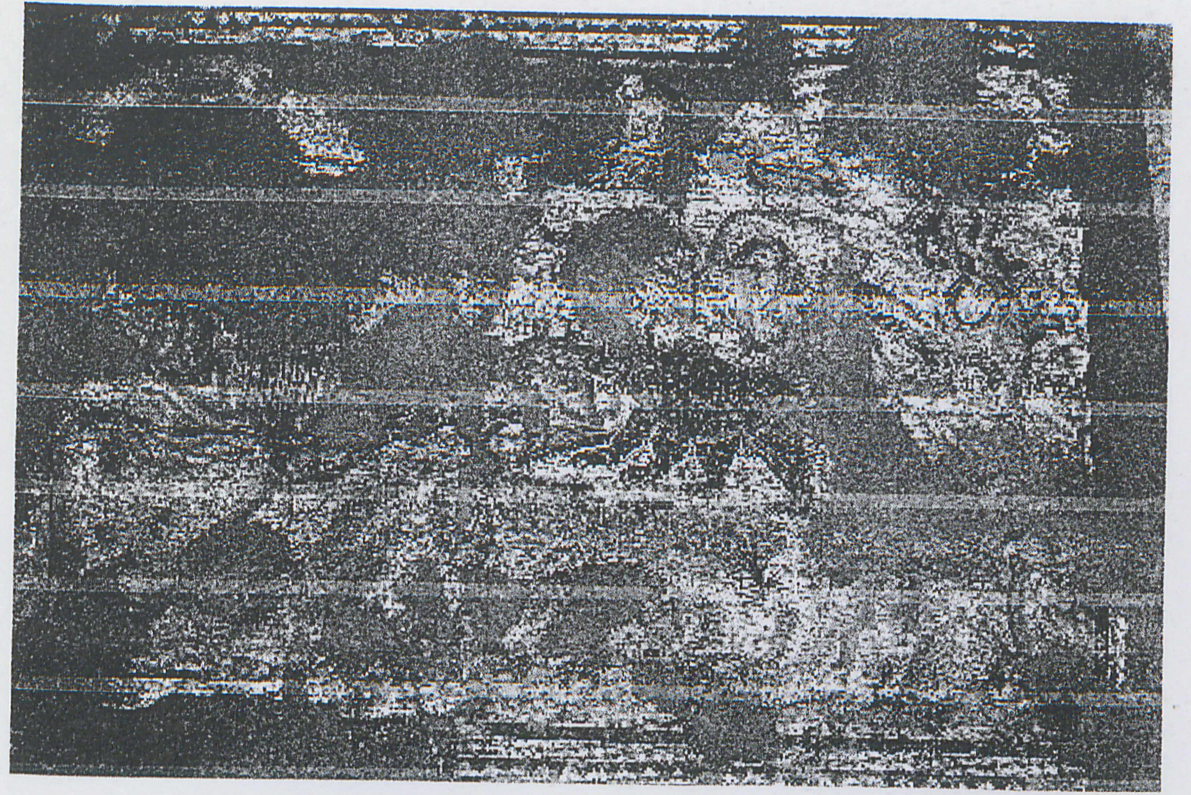

125

126

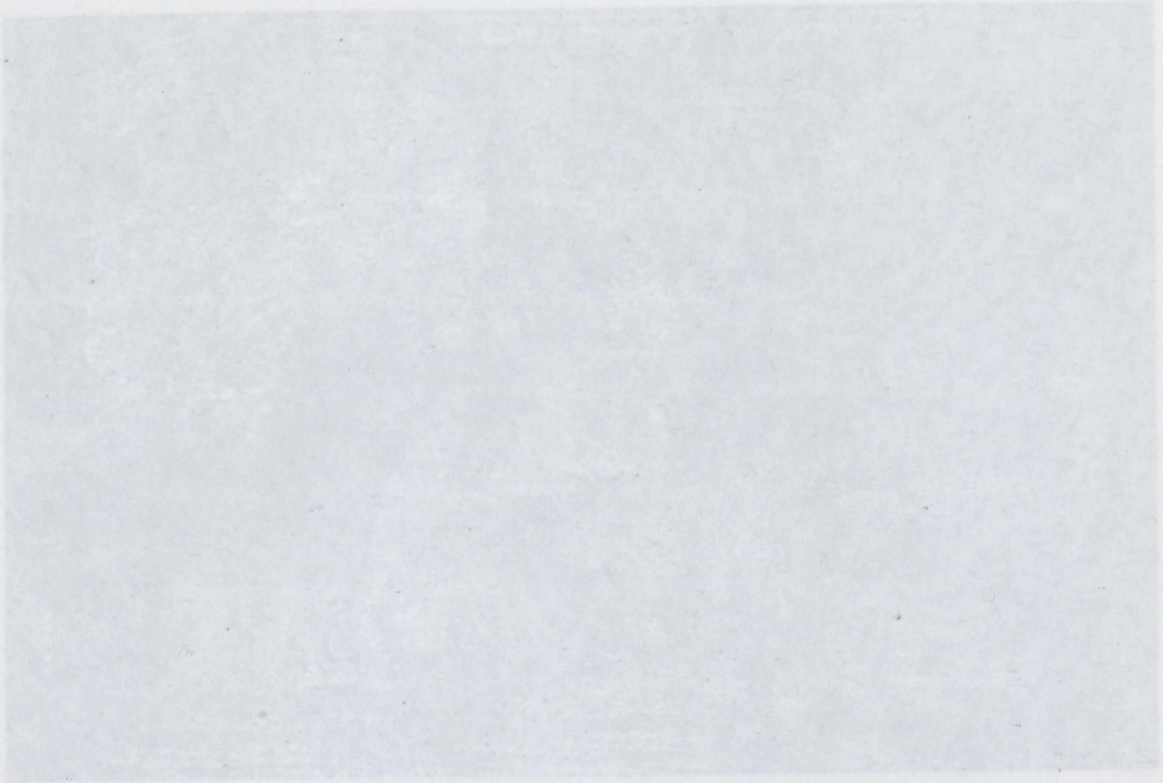

127- Orpheus Mozayiği / *Orpheus-Mosaik.*

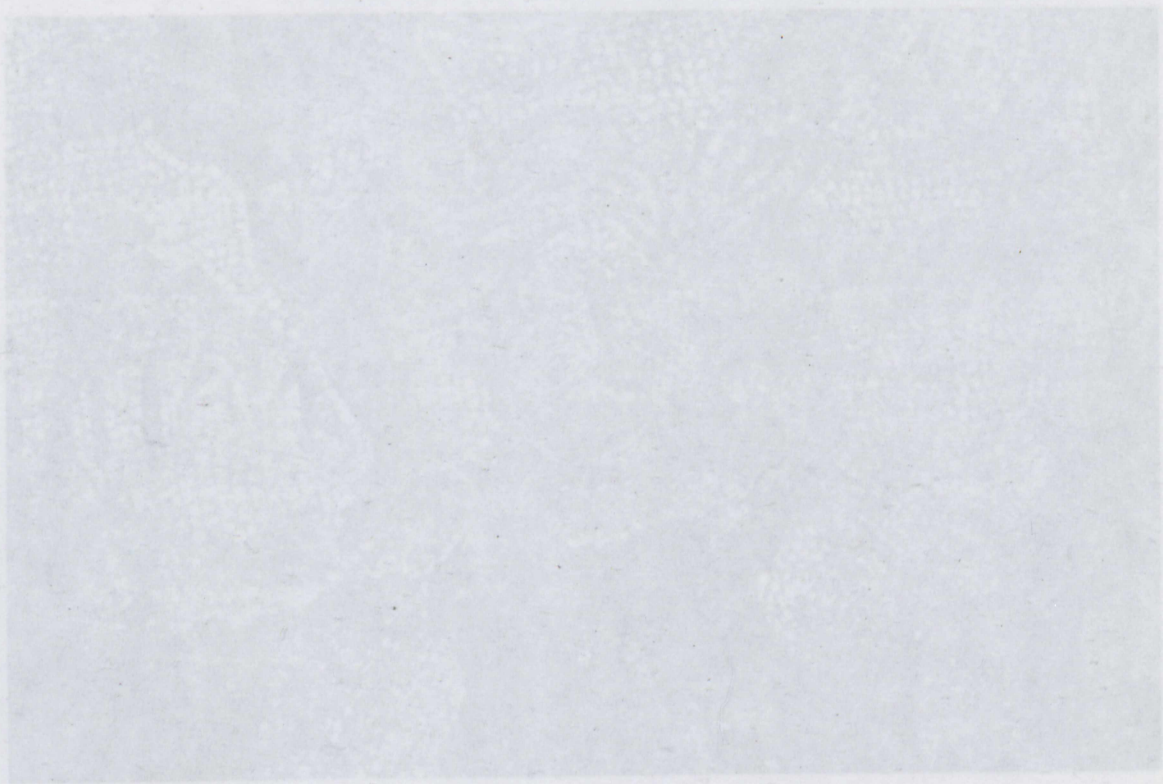
128- Orpheus Mozayiği 'NAPE' Personifikasyonu / *Orpheus-Mosaik, "NAPE"-Personifikation.*

12. Open Mask / Open Mask

13. Open Mask / Open Mask / Open Mask / Open Mask / Open Mask

XVI

Jale Inan, 1 Şubat 1914'te İstanbul'da doğdu. 1934'te arkeoloji eğitimi için Alexander von Humbolt'un ilk bursiyerlerinden biri olarak Berlin'e gitti, bir yıl sonra Türk devletinin bursunu alarak 1943 yılında "*Kunstgeschichtliche Untersuchung der Opferhandlung auf römischen Münzen* (Roma Sikkeleri Üzerinde Kurban Merasiminin Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi) konulu teziyle ünlü bilimadamı Gerhard Rodenwald'ın yanında doktorasını tamamladı.

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nin 1946 yılında eğitime başlayan Klasik Arkeoloji Kürsüsü'nün kuruluşu sırasında Arif Müfit Mansel'in asistanı olarak büyük emekleri geçti. Aynı yıl başlayan Perge ve Side antik kentleri kazılarında A. Müfit Mansel ile birlikte katıldı, onun ölümünden sonra çalışmaları kesintisiz sürdürdü. Bu arada Side'deki bir antik hamamın müze binası olarak onarılması ve hizmete girmesini sağladı. Side ve Perge kazıları dışında, Kremna ve Lyrbe-Seleukeia kurtarma kazılarını da gerçekleştirdi.

Öğrenciliğinden başlayarak büyük ilgi duyduğu antik heykeltıraşlık sanatı üzerine önemli eserler verdi. Bu konudaki ilk kitabı *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri*, 1965 yılında TTK tarafından Türkçe-Almanca olarak basıldı. Daha sonra aynı alanda; E. Alföldi-Rosenbaum ile birlikte 1966'da British Academy tarafından *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*"; 1979'da Alman Arkeoloji Enstitüsü'nce *Römische und Frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei (Neue Funde)* adlı çalışmaları yayınlandı. 1975 yılında TTK tarafından Türkçe-İngilizce olarak yayınlanan *Side'nin Roma Devri Heykeltıraşlığı* adlı çalışmasıyla Side Müzesi'nde bulunan, genellikle antik heykellerin Roma devri kopyalarından oluşan eserler yardımıyla onların orijinallerine ait birçok bilimsel sorunu çözdü. Ayrıca bazı heykeller hakkında arkeoloji dünyasındaki iki yüzyıldan fazla süren önemli tartışmalara son vermiş oldu.

Side'de Apollon Tapınağı'nın kazı ve onarım çalışmalarını sürdürerek Türkiye arkeolojisine önemli bir restorasyon projesini kazandırmış oldu. 75. doğum yıldönümü için dostları-meslektaşları ve öğrencilerinin kendisine armağan ettiği makalelerden oluşan *Festschrift für Jale Inan-Armağanı* Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından 1989 yılında yayınlandı.

1967 yılında Amerika'da, bazıları üstün sanat kalitesi gösteren tam heykel, torso, baş ve fragmanlardan oluşan büyük bir bronz heykel grubu ortaya çıkmıştır. Bu heykellerin Anadolu'nun güney-batısında yapılan bir kazıdan çıktığı ancak buluntu yerinin kesin bilinmediği öne sürülmüştür. Prof. Jale Inan 1973 yılından bu yana konuyla yakından ilgilenmiş ve bu heykellerin buluntu yerinin Boubon olduğunu ispat etmiştir. Bu konu ile ilgili görüşleri 1994 yılında Arkeoloji ve Sanat Yayınları'nca çıkarılan *Boubon Sebasteionu* ve

ISBN 975-7538-93-0

9 789757 538936

Boğaziçi Üniversitesi

Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi

Jale İnan Arşivi

JALARC0200501